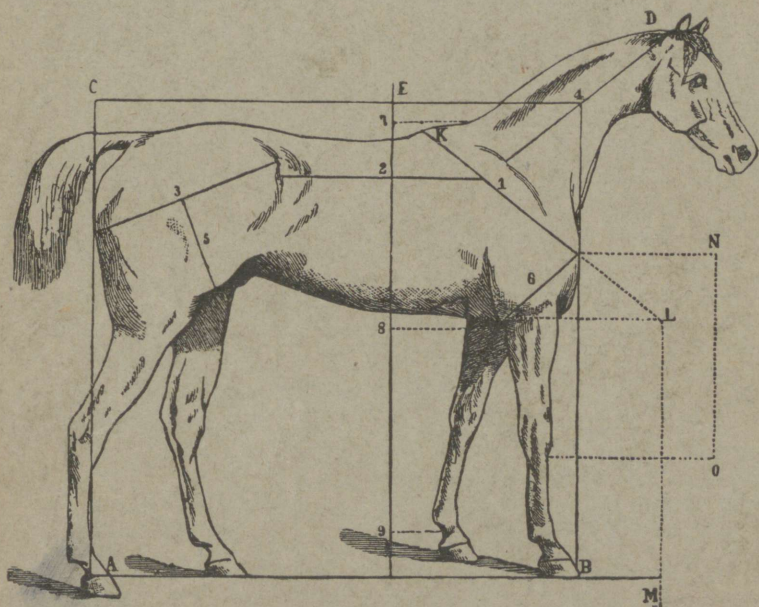

Åksel Lillo

Hobuseostja -müüja käsiraamat

AKSEL LILLO

Kastre-Võnnu valla Issaku algkool

Nr. ~~374~~ 59

ÕPILASTE
ÕPETAJATE RÄAMATUKOGU
OPPE

HOBUSEOSTJA - MÜÜJA KÄSIRAAMAT

HOBUSE VÄÄRTUSE JA VANADUSE HINDAMINE, HOBUSEPARISNIKKUDE KRIUKAID JA NENDE PALJASTAMINE, HOBUSEPASSIDE SEADUS JA TEISED VAJALIKUD SEADUSED JA MÄÄRUSED HOBUSEOSTU-MÜÜGI JA LOOMATERVISHOIU ALAL.

LAHKEKS TUTVUNEMISEL

HINNATA

A. Lillo

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

83929

S A A T E S Õ N A K S .

Eestis peetakse aasta jooksul umbes 1050 laata. Mul puuduvad andmed, palju aasta jooksul laatadel tehakse hobuste ostu-müügitehinguid; et aga meil sünnib hobuste ostmine-müümine peamiselt laatadel, siis on see arv küllaltki suur. Varanduse väärtus, mis laatadel hobuste ostu-müügi või vahetuse teel käib käest-kätte, ulatub kahtlemata miljon kroonini.

Ühegi teise objekti ostu-müügiga pole nii palju romantikat, kui seda on hobuseostu-müügi puhul, nimelt laadaromantikad. Aga selle laadaromantika varjus õitseb lopsakalt ka igasugune pettus ja ostja-müüja tüssamine. Suurim pahe on see, et meil Eestis siiani agronoomiline abiandmine on jätnud hobuseostja-müüja parisnikkude ja mustlaste tüssata. Laadaplatsidel mängitakse sageli maha väga trikkiderohked hobuseostu-müügi komöödiad, kus näitlejaiks on hobuseparisnikud, mustlased ja nende käsilased. Selliste komöödiate lavastuskulud maksab kinni põllumees hobuseostja-müüja, kes sarnasel korral lahkub laadaplatsilt ilma rahata ja ilma hobuseta, või komberdab kojupoole purjuspäi ja nukra meelega, kalli raha eest ostetud setukas aisade vahel.

Nende ridade kirjutaja oli Eestis esimene, kes aastate eest hobusekasvatuse instruktorina esines kursuseil kõnedega hobuseparisnike kriikaist ja andis õpetust neist hoidumiseks. Võimatu on sõnas kui ka kirjas anda edasi kõiki neid võtteid ja trikke, mida tarvitavad mustlased ja parisnikud hobuste ostu-müügi juures. Ajalehist loeme sageli, milliste keeruliste trikkide ja lavastusmängudega põllumehe käest hobune poolmuidu „ära ostetakse“ või jälle setuka vastu ümber vahetatakse. Mängus on sageli ka puht psühholoogilist ilmet ostja-müüja mõjutamised ja selle vastu on nõuandmine kõige raskem. Hobuseostja-müüja viiakse parisnikkude, mustlaste ja nende käsilaste poolt

arvamisele, et võitjaks on tema ja kes ei tahaks head „otsa“ teha. Kaup sobib ruttu ja alles siis taipab põllumees oma naeruväärset olukorda, kui „laadasõbrad“ ja mustlased on tema juurest lahkunud, otsima omale uut ohvrit.

Vähe sattub ajalehe veergudele neid laadaplatsi komöödiaid. Enamus tüssatasaanuist on vaiksed kannatajad, kes sellest ei kõssagi, kuna paljud lihtsalt ei taha sattuda naerualuseiks, pealegi kui tagasi saada pole enam midagi. Laadaplatsi äri on lahtine äri, silmad peavad lahti olema. Ka kõige alatunud tüsamised teostatakse laadaplatsil nii osavasti, et seadus „külge ei hakka“ ja juriidiliselt pole midagi teha.

Ehkki meil nn. ametlikud agronoomilise abiandmise keskkorraldused pole siiani suutnud viia agronoomilist abiandmist hobuseostja-müüja juurde laadaplatsile, näeme aga, et elu ise tunneb selle järgi pakulist vajadust. Nii näiteks võeti Põllutöökoja Tallinna konvendi täiskogu koosolekul 1. veebruaril 1937. a. vastu üksmeelne sooviavaldus: laatadele komandeerida loomaarste, kes seal aitaks hoida ära, et talupidajad hobuste ostmisel petturite ohvriks ei langeks.

Sellele järgnesid hiljem samasugused otsused mõnede teiste konventide poolt.

Eesti keeles puudus siiani vastav käsiraamat, mis oleks annud algelisemaidki näpunäiteid hobuseostjale-müüjale ja selgitanud neid võtteid, mida tarvitavad parisnikud ja mustlased laatadel. Käesolev töö püüab seda tühja kohta eesti agronoomilises kirjanduses täita.

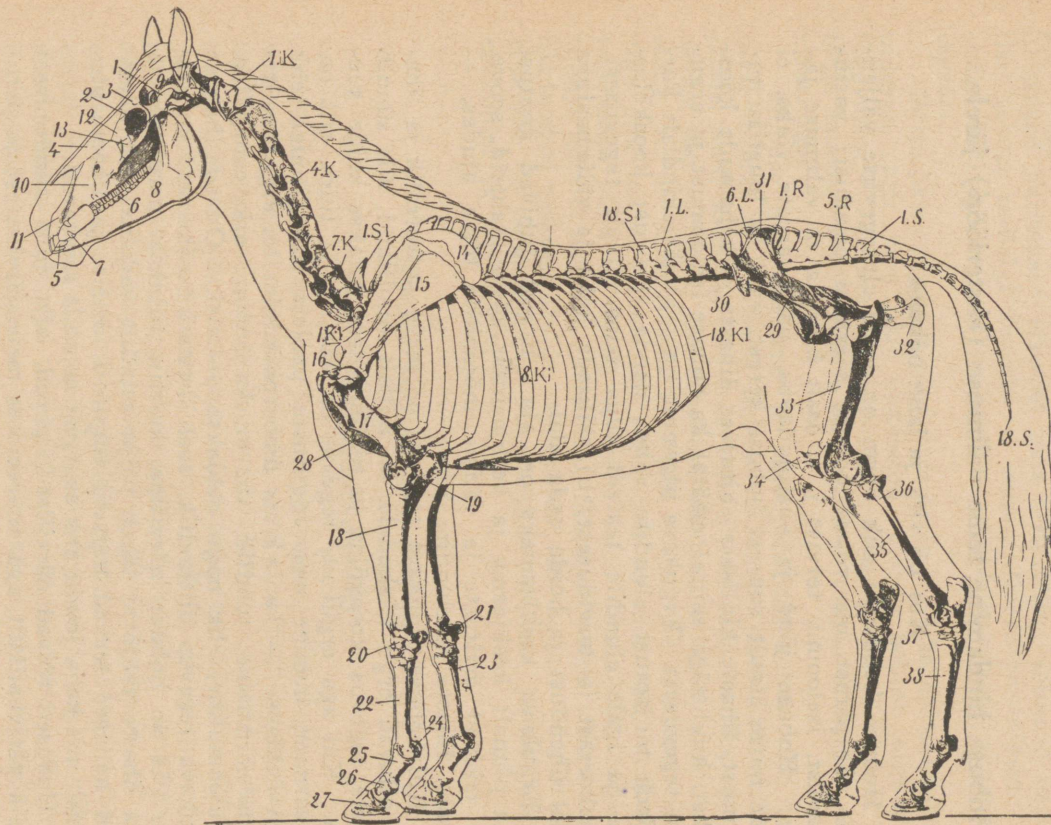
Aksel Lillo.

Tartus, aprill 1938. a.

S I S U K O R D.

Hobuse hindamine tema välimuse (eksteriööri) järele	7
Katsed hobuse ostu juures	9
Hobuse kehahituse suhtelisus	11
Hobuse keha suurus, vastupidavus ja jõud	13
Hobuse liikumise mehanism	18
Mitte hobuse vead, vaid tema head omadused määravad hobuse väärtuse	20
Hobuse karv ja selle tähtsus	21
Hobuse karva (värvuse) lühike kirjeldus	23
Hobuse eriliste tundemärk. näitlik loend ja lühike kirjeld.	25
Hobuse välimine kehahitus	26
Pea	26
Kael	29
Turi	30
Selg	31
Lanne	31
Laudjas	32
Sabajuurikas	33
Pärasoole-avaus	33
Rind	33
Kõht ja kubemed	35
Jalad	35
Õige jalgade seis	43
Reeglipärane hobuse samm ja jooks	46
Hobuse vanaduse tunnused	47
Vanaduse hindamine hammaste järele	48
Muud hobuse vanaduse tunnused	59
Hobuse tervis	61
Mõned praktilised andmed hobuse kohta	62

Hobuseparisnikkude kriukad ja nende äratundmine . . .	63
Hobuse välimuse võltsimine	63
Vanaduse võltsimine	66
Hobuse puuduste ja vigade varjamine . . .	68
Hobuse haiguste varjamine	71
Pahaloomuline tatitõbi	71
Nõlg	73
Puuslak	74
Hobuse lolltõbi ehk totrus	77
Vilistav (kohisev) hingamine . . .	78
Silmahaigused	79
Jalgade haigused	81
Õlalonkamine või õlanikastus	81
Puusalonkam. või puusanikast.	81
Koodiliikme kooljaluu. Spat .	82
Kabjapaise	85
Sarvharaka mädanemine . . .	85
Reumaatiline kapjade põletik	86
Lonkamine	86
Pooltäkk :	87
Halva iseloomu ja halbade kommete varjamine . . .	88
Hobuse perusus	91
Üldised parisnikkude abinõud ja võtted müügi-ostu juures	94
Kuidas laatadel tüsatakse hobusemüüjaid	96
Hobuse ettevalmist. laadale, hobuse talutamine ja esitam.	98
Hobusepasside seadus	100
Hobusepass on hobuse „teenistusleht“	102
Mida peab hobuseostja-müüja teadma loomatervishoiu seadustest-määrustest	103
Loomataudide vastu võitlemise määrused	104
Loomade ja loomatoorsaaduste veomäärus	105
Hobuseostu-müügi tehingud Balti eraseaduse järele . . .	105
Hobuste kaitseks	107
Tarvitatud kirjandus	111

Pilt nr. 1.

Hobuse luukere.

Hobuse luukere koosneb 212 üksikluust. (Hambad üle selle.)

Hobuse hindamine tema välimuse (eksteriööri) järele.

Kes on virk ja laisk hobune.

Hobuse kehakuju ehk vorm on tema elutegevuse väljendus. Seepärast me võime hobuse seesmisi omadusi: vastupidavust, iseloomu, tervist j. t. osalt hinnata ta välimuse järele. Hobuse jõud ja vastupidavus, nagu arvata võiks, ei olene mitte ainult suurest hobuse kerest, vaid ka luustiku tugevusest, lihaste kiulisest ehitusest, lihaste ja kehaosade kooskõlast, kuid väga suurel määral ka hobuse iseloomust ja ergukava tegevusest. Ergukava ülesanne on: a) järjekindlalt korraldada tööjaotust elundite vahel, nende tegevust kooskõlastada ja igale elundile teateid tuua teise elundi tegevusest, seisukorrast ja tarvidusest: b) säilitada keha ja välismaailma vahel ühendust ja hoida seda alal.

Ergukava keskjaamaks on aju. Ergud juhivad ärritusi keha pinnalt keskjaama ja keskjaamast kärke, tahteid, soove, mis tekivad ärrituste ja väliste mõjundite tõttu ajudes, — eemale, lihaste ja elundite juure.

Kui hobuse ergukava tegevus on terve ja korralik ja lihased alluvad ergu käskudele, on küllalt tundlikud, siis sünnib lihaste tegevus kooskõlas ja tööjõud saavutatakse kõige suurem. Kui aga ergukava tegevus on korratu ja tuim, siis on ka sarnane hobune oma liigutuste poolest tuim, unine ehk nagu öeldakse — *l a i s k*, ja ümberpöörduvalt: on ergukava tegevus normaalne, tundlik, siis on ka hobune erk, energiline, elavaloomuline, ehk nagu öeldakse, — *virk*. On aga hobuse ergukava tegevus ülitundlik, saab ärritatud vähemast kui asjast, siis on hobune närviline, kartlik, tujukas, peru jne. ja tema lihaste tööjõust läheb palju asjatult kaduma, sest närvilised hobused teevad liigseid liigutusi, meelte ja lihaste pingutusi, mis keha jõudu ehk energiat asjatult raiskavad.

Hobused võivad närvilised, perud, olla juba sündimisest saadik päriuslikult, aga suurem osa meie närvilistest ja perudest hobustest on hobustega mõistmata ümberkäimise ja halva kasvatusel tagajärg.

Perusust, mis halva kasvatusel ja mõistmata ümberkäimise järel, võime meie hobusega hea ümberkäimise, meelituste

ja järjekindla harjutusega kõrvaldada, — siin on ainult vaja püsivust ja kannatust. Inimene, kellel püsivust ega kannatust ei ole, kes ikka ja alati hobustega ümberkäimisel ketti ja aiateivast karistusabinõuna tarvitab, kes ise n. ö. on „peru“, parem ärgu hakaku peru hobuseid õpetama, sest ägedused ja ülearused karistused rikuvad asja. Närviline inimene närvilist hobust millalgi terveks ei arsti. Närviline inimene ei peaks millalgi ka noorte hobuste väljaõpetamisega tegemist tegema.

Mitte üksnes hobuse jõud ja iseloom, vaid ka hobuse vastupidavus, nagu juba ülal nimetatud, oleneb hobuse ergukava tegevusest. Väsimatu ergukavaga hobusel panevad lihased ka tööle kauemat aega vastu ja saavutatakse töajõu ülemmäär ehk maksimum.

Hobuse jõu, iseloomu ja vastupidavuse kohta võib teataval määral teha oletusi hobuse välimuse järele, eksteriööri järele, kuid kindlaid järeldusi selle järele teha on liiga julge samm, sest välimuse järele hobuse hindamine nõuab asjatundja silma, n. n. „hobusesilma“. Peale selle, mis silmaga näha, võib olla hobusel omadusi, vigu, mis maskeeritud, varjatud, mis mitte välja ei paista ja mida isegi asjatundja, hobusetundja silm ei selgita ega märka. Sarnasel korral võib hobuse hindamisel raskesti eksida, sellepärast on hobuse jõu, vastupidavuse ja iseloomu üle otsustamine välimuse järele täiesti ebakindel ja ühekülgne.

Katsed hobuse ostu juures.

Terav silm märkab mõndagi.

Nagu jõumasina jõu ja vastupidavuse üle enne proovimist midagi kindlat ütelda ei või, samuti on lugu ka hobusega, kes on ka teatud mõttes jõumasin. Kõige õigemaid andmeid saame hobuse jõu, iseloomu, vastupidavuse, töökõlbulikkuse ja otstarbekohasuse kohta hobust tegelikult järele proovides pikaajalise tarvitamisega mitmesugustel tööaladel igapäevases elus. Sarnaseid pikaajalisi katseid ja järelproovimisi on võimalus teha ainult hobuse omanikul enesel, kuna aga hobuseostjal, kelle jaoks minu artikkel on kirjutatud, aeg ja võimalused selleks puuduvad. Hobuse ostjal tuleb hobuse jõu, vastupidavuse, iseloomu ja otstarbekohasuse üle otsustada lühikeste katsete, nagu jooksu, vedamise j. t. järele.

Hobusel, kes 3—4 kilomeetri pikkuse tee ära jookseb, ei pruugi selles viimast jooksukiirust saavutada, — ja selle juures ei avalda väsimust, jõuetust, tõrkumist ja kogu jooksu-

ajal astus ühesuurused sammud, on tööhobuse kohta vastupidavust ja isegi tema iseloomu kohta võime teha rahuldava otsuse. Ühtegi hobust töö jaoks ei peaks ostetama ilma veoproovita. Veoprooviks tuleb hobusega vedada keskmise raskusega koormat 2—3 kilomeetrit ja kui hobune seda vedades ei avalda väsimust, on erk sealjuures, mitte tõrkuja, mitte ka liig ruttaja, räpakas, astus koorma vedamisel kindlad sammud ja hingab normaalselt, siis võime sarnase hobuse kohta enam-vähem kindlad olla, et ta ka pikamaalise ja raske koorma vedamise juures tõrkuma ei hakka. Sarnase hobuse kohta võime loota, et ta on „puhast usku“.

Nende katsete varal jõuame selgusele hobuse iseloomu, tervise, jõu ja vastupidavuse kohta, sest kiire sõit ja koorma vedu nõuavad hobuselt tervet, energilist ergukava tegevust ja tugevaid, väsimatuid, sitkeid, erkudele alluvaid lihaseid.

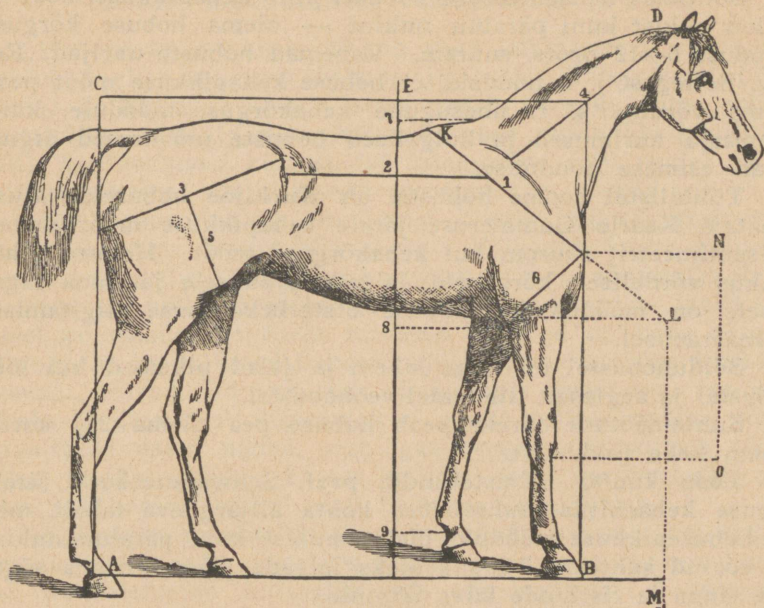
Maapind, millel hobust proovitakse jooksus ja veos, peaks olema mitmesugune: pehme ja kõva, tasane ja künkeline, sest on hobuseid, kes muidu igale poole tõrkumata lähivad, aga märke ei taha nad koormaga minna, tõrguvad vastu, ehk jälle kipuvad mäest alla jooksma lõhkuma, kuna jälle pehmel ja kõval pinnal vaheldamisi liikumise korral ilmsiks võivad tulla mitmesugused jalgade vead, eriti maskeeritud lonkamine.

Proovikatsetel tuleb hobust järsku pöörata, järsku seisma jätta, ja uuesti sõitu ajada, teisest mööda sõita ja ka vastu sõita, — kõik see aitab paljastada hobuse iseloomu.

Järsku seismajätmist ja sõitusundimist ei salli tigidad, tujukad ja närvilised hobused. Nad hakkavad tõrkuma, pealegi, kui katseid järgimööda mitu korda tehtakse. Olen näinud hobust, kes muidu kõigiti väärtuslik loom, ent kartis teise hobuse vastusõitu ja viis sellisel juhul tihti sõiduriista kraavi.

Kõigest sellest näeme, et hobuse hindamisel ei pea miljalgi mõõduandev olema ainult tema välimus ja ilu, sest ka inetu loom võib olla väga väärtuslik tööloom. Kuulus hobusetundja krahv Leendorf ütles hobuse ilu kohta: „Mis kasu on minul ilusast hobusest, olgu ta minu pärast kas või pärliks loodud, kui ta halvasti sööb, on isemeelne, räpakas, riivib jalgu kokku, kisub rauad lahti ja kannatab reumatismi ja tiirude all?“

Kuigi hobune proovikatsetel hiilgavalt kõik proovid läbi teeb, on hobuse kehaehitus ikkagi tema võimiste tuleviku pant, mis annab meile tema võimete, jõu ja vastupidavuse kestvuse kohta eeldusi, kindlustusi ja määrab hobuse tarvitamise otsustarbekohasuse, missuguse tööala jaoks hobune on kõige enam kohasem pikemaks ajaks.

Pilt nr. 2.

Hobuse keha suhtelisuse skeem.

Joonistusel on kujundatud hobuse kehaehituse väline kuju vastavalt suhtemõõtudele. Jooned: 1, 2, 3 ja 4 on ühepikkused. Õlaluu (6) ja reieluu (5) on õiges asendis. Vahemaa 7—8 ja 8—9 on ühepikkune.

Hobuse kehaehituse suhtelisus.

Hobuse kehaehitus peab olema kooskõlas niihästi üldmuljes, kui ka üksikute kehaosade vahel: teiste sõnadega öeldud — hobuse kehaehitus peab olema suhteline ehk võrdeline.

Mittesuhteline, mittekooskõlas kehaehitusega hobune paistab järeldaates, nagu mitmest hobusest kokkupanduna ja tema üksikud kehaosad olevat nagu „varastatud“.

Ebasuhtelise hobuse kehaehituse põhjuseks võib olla pärilikkus nimelt siis, kui paaritatud loomi, kelle kehaehitus ebasuhteline, kellede tõulised lahkuminekul on väga suured, ehk jälle segaverelisi loomi. Ebasuhtelisus kehaosade kujudes on ka kasvatusviisidest ja harjutustest, mille järele üks kehaosa rohkem väljaareneda võib kui teine osa. Hobuse kehaehituse suhtelisuse äramääramiseks on hobuste eriteadlased väljatöötanud sellekohased mõõduüksused, n. n. suhtemõõdud. Suhtemõõtude alusmõõduks on võetud hobuse kõrgus kõige kõrgemalt turja kohalt.

Suhtelise kehaehitusega hobusel peab kehapikkuse mõõt — õlaluu nukist kuni päraluu nukini — olema hobuse kõrguse mõõdust 6—12 prots. suurem. Vanemad hobuste uurijad: Rollow, Settegast j. t. nõudsid, et hobuse kehapikkuse mõõt peab olema võrdne, s. t. ühesugune kehakõrguse mõõdule, kuid uuemaaja uurimused ja hulgalised hobuste mõõtmised õigustavad esimese nõudmise.

Tüübilistel soome hobustel on Kurkijõe hobusekasvatuse juhataja Kaarlo Gummeruse järele kehapikkuse mõõt umbes 10 sentimeetrit suurem kui kehakõrguse mõõt. Hobuse kehapikkus võrdeliselt kõrgusele, jalgade pikkusele ja rinna sügavusele on mõõduandev hobuse otstarbekohasuse liigitamisel ja määramisel.

Sõiduhobustel on keha lühem ja jalad pikemad kui tööhobustel ja aeglaselt liikuvatel veohobustel.

Suhtemõõtude järele peab hobuse pea olema $2\frac{1}{2}$ korda lühem keha pikkusest.

Toon kuulsa hobustetundja prof. Schwarznecker'i järele hobuse kehaehituse suhtelisuse kohta alljärgneva tabeli, milles hobusepikkuse mõõduks õlaluu nukist kuni päraluu nukini on võetud suhtearv 24, siis oleks jalgade pikkus, rinna sügavus, rinna ja ristluude laius järgmine:

Hobuse tüüp.	Kehapikkus õlaluu nukist päraluu nukini	Turja kõrgus	Rinna sügavus turjast küünarpeani	Rinna ja ristluude laius	Jala pikkus küünarnarpmanni
1. Ratsahobune	24	22—25	10	8	12—15
2. Põllumajanduse hobune (tööhob.)	24	20—22	10	8	10—12

Suhtemõõtude kohta üldse võib ütelda, et nad näitavad meile, kas hobuse kehaehitus on suhteline, või mitte, kuid ei näita vajalikul määral hobuse teisi halbu või häid omadusi ja töövõimet. Suhtemõõtude kohta on osalt õige krahv Leendorfi ütetus, et suhtemõõdud võivad häiks mõõduüksusteks olla küll kunstnikele, mitte aga igapäevasele hobusepidajale, ehk hobuseostjale.

Hobuse rasse (tõugusid) ja tüüpe on väga palju ja hobuste tarvitamine väga mitmesugune: pealegi nõuavad mitmesugused põllumajanduslikud ja tööstuslised eri tööalad ka väga mitmesuguseid hobuseid. Ühesuguse mõõdupuuga mõõta kõiki hobuste tüüpe ja tõuge on ebakindel ja suur eksitus on hobust heaks või kõlblikuks tööloomaks ainult siis pidada, kui ta kehaehitus vastab suhtemõõtudele, sest hobuse headust otsustavad veel hulk muid hobuse omadusi.

Hobuse keha suurus, vastupidavus ja jõud.

Hobuse keha suurus kõigub väga laialdastes piirides. Nii kaalub Inglise raskeveo hobune kuni 1500 kilogrammi (3750 naela) ja kasvab 170—175 tsentimeetrit kõrgeks, kuna sellele vastandiks on ponid, n. n. kääbushobused (näit. Shetlandi ponid), kes kaaluvad kõigest 120 kilogrammi (300 naela) ja on täiskasvanutena ainult 70—80 tsentimeetrit kõrged.

Keha suuruselt ja tüsedusest oleneb hobuse tarvitamise otstarbekohasus teatud töö jaoks. Väikesed, kerge kehaehitusega hobused on kõlblikud kergemate tööde, sõitute ja kerge mullamaaga põllutöö jaoks, kuna raskete vedamiste jaoks rasketel savimaadel põllutöös sarnased hobused on liiga nõrgad. Olgugi, et ka väikesed hobused ajutiselt raske tööga hakkama saavad, peavad nad oma täit jõudu töös tarvitama, aga omi lihakseid ülemäära pingutades ei suuda selline hobune kuigi kaua tööle vastu panna, sest igas organismis valitseb töötamise ja jõu tasakaalgi just selline, nagu aurukatlaski, mis oma jõu poolest teatud arvu hobuste jõule vastab.

Kui meie aurukatlast ülemäära jõudu tahame, kui temale omane, peame selle ülemäära jõu saavutamiseks suuremal määral küttematerjali kulutama, mis aga vastavalt ärapõletatud küttematerjali hulgale palju väiksem ja kallim tuleb, kui loomuliku jõusünnituse korral.

Peale selle on ülemäära jõusünnitusel palju teisi pahesid. Aurukatel põleb varemini läbi, sest ta osad on alati palju suurema rõhumise all ja selle palju suurema rõhumise tõttu võib isegi katel lõhkeda.

Nõnda samuti on lugu ka jõumasina-hobusega, sest tööjõud, mis meie hobuselt teda pingutades saame, tuleb palju kallim, kui selleks äratarvitatud toiduhulk ja hobune jääb ka enneaegselt vanaks ning töökõlbmatuks.

Arvamine, et hobusejõu määrab ainult ta keharaskus ja suurus, on alusetu. Kuigi hobune veab oma keharaskusega, aga palju oleneb siin ka kehaehituse tugevusest ja hobuse lihaste kiudude tugevusest, nõnda siis — tugevast hobuse kehaehitusest. Peetagu mees, et hobuse jõu ja vastupidavuse kohta on tema iseloomul ja isiklikul tahtejõul otsustav tähendus.

Kehaehituse tugevus on tunda lihaste tihedusest, kuivusest, kus luude äärjooned, künnapad ja veresooned selgesti välja paistavad ja õhukene nahk lasub luude ligi.

Kuiva kehaehitusega hobusele on vastandiks koreda kehaehitusega hobune, kus hobuse kogu muskulatuur on küll suur ja paks, aga pehme. Üksikud lihased ei paista siin mitte välja ja luude äärjooned on nende pehmete lihastega täiesti var-

jatud. Nahk on koreda kehaehitusega hobusel paks ja puine ega lasu nii luude ligi, kui kuiva kehaehitusega hobustel. Jalad on jämedad, jalgade liikmed ümargused ja sooned ei paista välja. Sarnased koreda ehitusega jalad on nõrgad, punduvad ja paistetavad väsimuse kui ka kauema seismise järgi üles. Sellega on ka seletatav, mispärast just suurtele hobuste raskidele on omased mitmesugused jalarikked ja haigused, nagu: preid, kooljaluud, vesipõied, suured lamedad ja aprad kabjad jne., millised vead ja haigused esinevad kergematel hobuste raskidel ja kuiva kehaehitusega hobustel palju harvemini. Hobuse tööjõud ei suurene mitte suhteliselt tema keha raskusega. Ka hobuse ergukava, iseloom ja vastupidavus kannatab palju üleliigse kehasuuruse all. Suured hobused on loomu poolest aeglased ja loiid, kuna vähemad selle vastu on erksa vaimu ja nobeda liikumisega. Mida keskmise hobune raskuse veoskoorma suuruse suhtes raskele suurele hobusele alla annab, seda teeb ta oma nobeda liikumise, erksa vaimu ja vähema toidutarvitamisega tasa.

Ka hobuse välimine ilu kannatab liigse suuruse ja tuseduse arvel: suure hobuse kehaehitus ei ole millalgi nii ilus ja suhteline, kooskõlas, kui võib olla see väiksemal, keskmise kasvuga hobusel.

Kõigest sellest näeme, et hobuse keha liigse suurusega vähenevad ta teised head omadused. Tegelik katsete järele on selgusele jõutud, et raskeveo hobustel ei ole nende jõule ja keha suurusele võrdlevalt vastavat vastupidavust, mis on väiksematel, kuiva kehaehitusega hobustel. Eks seegi asjaolu omakorda ütle, et Eesti põllumehe hobune peab olema paraja, keskmise suurusega hobune.

Hobuse kehaehituse tusedus peab olema asetatud niisugustesse kehaosadesse, millede järele oleneb hobuse jõud ja tarvitamise otstarbekohasus, nagu: rind, turi, niudeluud, jalgade lihased ja lanne või neerukoht. Kui rind on suur ja lai, siis on ka rinnakorvi õõnsus avar ja mahuvad sinna suured kopsud ja suur süda, millede suurusest oleneb hobuse tööjõu produktiivsuse ülemmäär. Kui niudeluud ja tagakeha hobusel on tugev, siis on tal harilikult ka suured tagakeha lihased, sest siis on ruumi nende kinnitamiseks. Samuti tugevad peavad olema tagumiste jalgade lihased, sest tagumistest jalgadest oleneb peamiselt raskuse edasilükkamine, kuna esimesed jalad on raskuse vastutoeks. Raskus, suurus, mis hobuse suurest kõhust, suhtetust kõrgusest, pikkadest luudest, suurest peast, rasvakaelast j. t. oleneb, on surnud raskus, mis hobuse jõu ja vastupidavuse saavutamiseks, peale otsekohe raskuse, mis koorma edasilükkamise peale mõjub, kasu ei too, vaid isegi kahjulikult mõjuda võib. Kuid siiski vedavat prof. Roloff'i

katsete järele 1000-naelase keharaskusega hobune, kellel küll halvad lihased ja ebakooskõlas kehaehitus, palju raskemat koormat, kui hea kehaehitusega hobune, kelle elusraskus on ainult 500 naela, seega pool kergem. Sellepärast ei ole ka ponidel, käübushobustel põllumajandusliku hobuse tähtsust, olgugi küll, et nende kehaehitus on suhteline ja vastupidav, kuid oma sulgkaalus ei suuda nad tarvilisi raskusi vedada.

Mida rohkem lihastes jõudu ja vastupidavust, seda suuremat, raskemat ja pikemaajalist tööd võivad nad ära teha. Lihaste kogu, vastupidavus ja jõud oleneb nende kiudude vastupidavusest ja jõust, nii, et hobuse kogujõud on üksikute lihaste jõu kogusumma. Lihase jõud ei olene mitte üksnes suurest kogust, vaid ka selle tundlikkusest närvide tegevusele ja ehitusest. Lihad, milles on palju side- ja rasvakude, on nõrk ja jõuetu.

Lihaste jõud tekib looma kehas toitainetest, mida veri kudedesse ja lihastesse kannab. Kudede, lihaste rakkudes sünnibki nende ainete lagunemine, põlemine, mil toiduollustes peituv jõud ja soojus vabaneb. Mida enam on lihastel tööd ja mida kiirem ja raskem on see töö, seda suurem ja kiirem on seal ka olluste põlemine, lagunemine, seda elavam on olluste vahetus, energia, jõu ja soojuse tekkimine. Tööd tehes väsivad lihased ära, mis tuleb sellest, et: a) lihases olev jõuollus ära põleb, nii ütelda — küttematerjal lõpeb otsa; b) lihaste kiud ja rakukesed kuluvad ning purunevad ja c) lihastesse koguneb ollustevahetuse ja põlemise tõttu kihvtiseid jätiseid, nagu: kusinik, hipurhape, söehape ja palju teisi ollustevahetuse lõpujäänuseid. Et väsimust kõrvaldada, selleks on puhkust lihastele vaja, mil lihased puhastavad endid ollustevahetuse jäänustest ja koguvad uut materjali, et kulunud ja purunenud rakukesi uuesti sünnitada, „remonteerida“ ning jõusünnitamiseks ka tagavara jõumaterjali saada. Sellepärast näitavad ka hästi väljapuhanud hobused haruldast jõudu ja väsimatust, sest et nende lihastesse kogunes suurel määral tagavaraks jõusünnitamiseks tarvisminevaid olluseid.

Üleliigne töö kurnab liigselt lihaseid, kuna paras mõõdukas töö teeb neid tugevaks ja terveks, sest paraja töö mõjul on lihastes elav vereringvool, suurendatud ollustevahetus ja lihased saavad tarvilisel määral toitu, kuna kahjulikud ollustevahetuse jäänused elava vereringvoolu tõttu lihastesse peatama jääda ei saa. Paraja töö mõjul väljaarenenud lihased on käega katsudes kõvad ja panevad ka tööle vastu.

Samuti, nagu üleliigne raske töö lihased välja kurnab ja nõrgestab, mõjub ka nende peale hobuse töötaolek. Kauemat aega hobuse töötaolek mõjub küll rikkaliku toidu juures lihaste paksenemisele kaasa, kuid paksenemine oleneb lihastesse

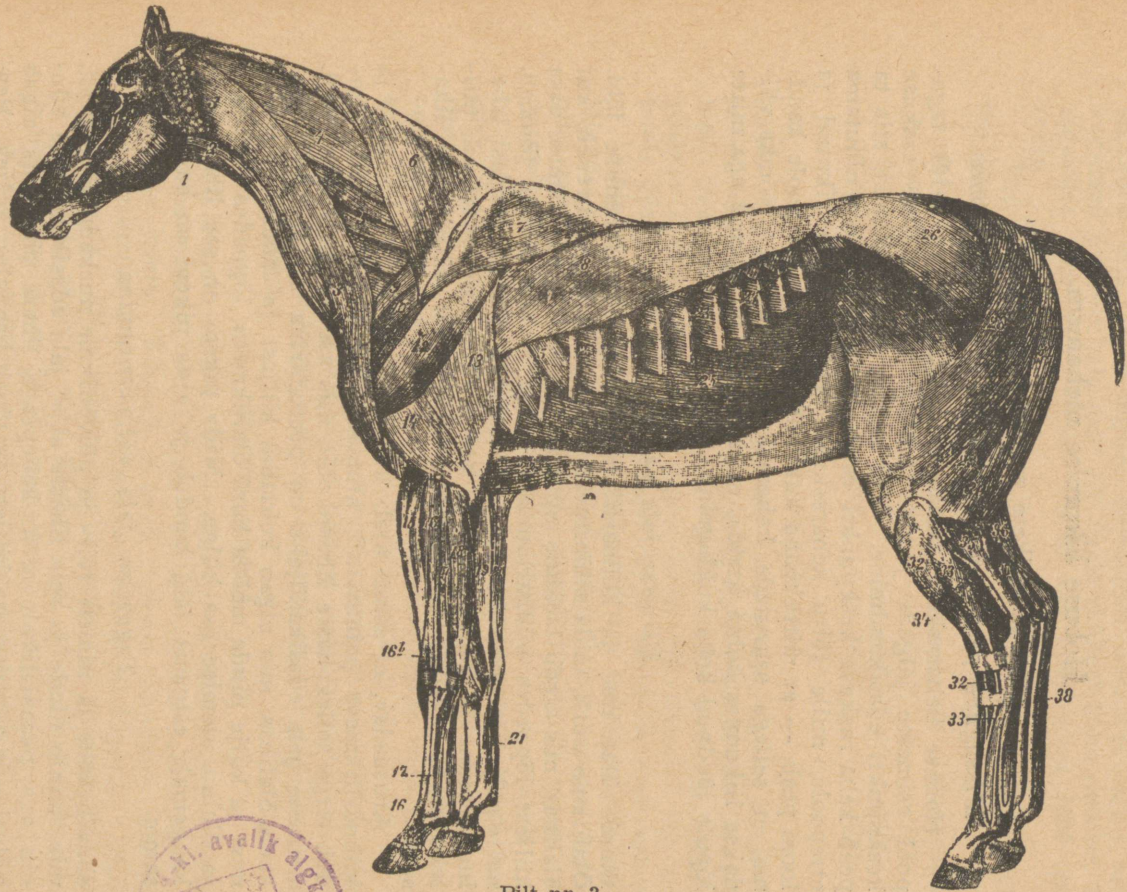
rasvakoe tekkimisest, mis on omakorda jälle seotud lihaskiude arvu kahanemisega. Peale selle väheneb töötaoleku tõttu lihaste vastupidavus ja sitkus, sest ainult mõõdukas töö ots-
tarbekate puhkeaegadega teeb tugevaks. Töötaoleku tõttu kasvanud muskulatuur on käega katsudes pehme ja tal puudub töö jaoks vastupidavus.

Mida varemini ja täielikumalt tasanduvad kõik muutused lihastes töötegemise ajal, seda ühtlasemalt sünnib uue jõumaterjaliga lihaste varustamine ja seda vastupidavam on hobune. Seda kõik saavutame me hobuste sihikindlate harjutuste ja treenimiste abil. Tuleb arvesse võtta, et suurendatud lihaste tegevus mitte igal tingimusel lihast suuremaks ei tee. Inimestel, kelle elukutse nõuab kestvaid kõndimisi, ei olegi jalalihaksed eriti väljaarenenud, ehk küll kauakestval käimisel jalad hiigla töö on ära teinud.

Töömehes kannab päevas oma turjaga palju rohkem raskust, kui jõumehes, kuid töölise lihaksed ei arene millalgi nii suureks, kui jõumehe omad. Tekkib küsimus, millega seda seletada? Jõumehe lihaksed arenesid, kasvasid tugevaks selle mõjul, et ta lühikese aja sees, suure pingutusega palju tööd ära tegi, ehk nii ütelda, et ta teatud ajaüksuses palju rohkem tööd ära tegi, kui tööline. Kui lihas ajaüksuses aga vähe korda saadab, olgugi, et ta selle töö juures rohkem tööd ära teeb, ei suurene ega arene ta mitte suureks ega kogukamaks, küll aga omab pikema töö jaoks vastupidavuse ja sitkuse.

Hobuste juures suuremat töömäära ajaüksuses saame kätte ka ainult sihikindla harjutuse, treenimise ja püüete varal ajaüksuses ikkagi rohkem tööd ära teha, kuna vastupidavust ja visadust pikemaajalise töö jaoks saame kätte sihikindla, kestva ja paraja tööga. Nii näit.: teevad traavlihobused võiduajamisel ajaüksuses rohkem tööd ja nende lihased saavad rohkem pingutatud kui tööhobustel samal ajal tehtud töös; iseäranis võiduajamistel on suur silmapilkne jõukulutus, kus hüpped üle tõkete ja kiirus suurt jõukulutust ja pingutust nõuavad ja sellepärast nende lihased ajaüksuses rohkem tööd teevad ja raskusi võidavad, ongi nendel ka lihaksed, iseäranis jalalihaksed, hästi välja arenenud, kuid selle vastu ei ole nendel pikemaajalise töö jaoks igapäevasele tööhobusele omast vastupidavust.

Ei saa ka nimetamata jätta et hobustel rohkem kui teistel koduloomadel — võib-olla, isegi rohkem kui inimestel — on tahtejõudu ja hingelist energiat olemas, mis valitseb keha jõu üle, nii et mõni hobune kuigi ta on puruväsinud, selle tahtejõu abil „mobiliseerib“ kehas veel viimase jõutagavara kokku, et raskust võita, koormat edasi nihutada, sest on juhtumisi

Pilt nr. 3.
Hobuse lihased.

palju, et hobused veavad endid hingetuks, koguni surnuks. Ma mõtlesin muidugi nendest hobustest, kes kõike seda teevad surveta, ilma nuudita.

Hobuse liikumise mehhanism.

Pika ja lühikese sammuga hobune.

Missugune peab olema sõidu-, veo- ja ratsahobune.

Hobuse keharaskuse tasakaalu keskpunkt on veidi taga-pool esimeste jalgade joont. Liikumine on alaline raskuse keskpunkti edasikandmine. Kui hobune tahab liikuda, siis ta peab keha raskuse keskpunkti esimeste jalgade joont nihutama ettepoole, mille tõttu keharaskuse tasakaal saab rikutud ja loom peab, — et mitte maha kukkuda, — jalgu ettepoole kandma, et sellega saavutada keharaskuse tasakaalu. Nõnda võidakse liikumise kohta ütelda, et liikumine on alanud aga mitte lõpule jõudnud keha kukkumine.

Esimese jala väljasirutamine.

sünnib õlaliikme ja küünarliikme nurkade suurenemise läbi. Õlaliikme nurk, mida sünnitavad laba- ja õlaluu, suureneb, kui õlalihas, mis algab labaluu tagumise osa ja õlaluu ülemise otsa küljest lõppedes küünarluunuki külge, ennast kokku tõmbab, mille mõjul labaluu ülemine ots ettepoole tõmbub, ühtlasi labaluu alumine ja õlaluu ülemine ots veidi tagasi tõmbuvad, milleks on tegevad peale õlalihase veel hulk väiksemaid lihaseid.

Arusaadav, et samal ajal, kui esimene jalg saab õla- ja küünarliikmest painutatud, alumistes jalaliikmetes jalg hoidub sirge sellekohaste lihaste abil, mis asuvad küünarluu peal. Esimese jala edasikandjaks on peategurina n. n. üldine peakaela-õlalihas, mis algab kuklaluu küljest ja läheb kaela alumist ja külje pinda mööda kuni õlaliikmeni, lõppedes õlaliikme ja õlaluu ülemise osa külge. Mida pikem on see lihas, seda kaugemale esimene jalg kandub ja seda pikem on ka hobuse samm.

Tagumise jala väljasirutamine

sünnib kahe ja nimelt reie- ja põlveliikme nurkade avamisega, mis sünnib niude ja reie lihaste abil; jala edasikandmine sünnib aga peaasjalikult n. n. kahepeaga lihase abil, mis algab põlveluude alumise osa küljest ja lõpeb kannaluu küljes. Peamiselt tagumised jalad on koorma raskuse edasilükkajad, kuna esimesed jalad on raskuse vastuvõtjad. Muidugi aitavad esi-

mesed jalad endi tugevate lihassoontega ka raskust edasi vedada. Katsete varal on aga selgusele jõutud, et raskuse edasivedamisel esimene jalg on suurema raskuse rõhumise all, kui tagumine jalg. Ühe inglise loomaarsti uurimise järele lasub kummagi esimese jala peal 178 naela rohkem keha raskust, kui tagumise jala peale, — sel korral kui hobune on 1000 naela raske.

Baucheri järele jagunes keha raskus 817,2 naelalise keha-kaaluga hobusel järgmist (naelades):

Hobuse pea seis	Esikeha kaal	Tagukeha kaal	Esikeha raskem
Loomulik	446,9	370,3	76,6
Mahalastud	463,9	353,3	110,6
Ülestõstetud	429,9	387,3	42,6

Ratsasõitja all jaguneb

hobuse keha ja ratsaniku raskus selle järele, kuidas istub ratsanik, kas rohkem ees- või tagapool, kuid suurem osa raskusest lasub ikka esimestel jalgadel. Selle järele peab ka esimeste jalgade ehitus olema hästi tugev, eriti jala alumine osa allapoole põlve, mis suurimat pingutust ja rõhumist peab taluma.

Hobuse sammu pikkuse määravad ära need nurgad, mida jalgade luud sünnitavad ja need nurgad, kui tahame hobuse pika sammu kohta häid eeldusi, peavad ligikaudu olema täisnurgad, nagu laba- ja õlaluu nurk, niude- ja reieluu nurk.

Labaluu peab olema asetatud võimalikult rohkem kaldsihis, õlaluu aga võimalikult rohkem kaalsihis. Sarnase jala ehituse juures, kus labaluud, niudeluud, reieluud ja põlveluud on liig püstseisandis, on jala väljasirutamine väheulatuslik, selle tõttu muidugi ka samm väheulatuslik ja lühikene.

Ratsa- ja sõiduhobustel peavad olema pikad jalgade luud, siis loomulikult on ka pikad lihased, mis võimaldavad jalga ruttu, kaugele ja kõrgele tõsta. Hobune on siis pika sammuga, hea edasijõudja.

Sammu pikkus

suureneb liikme nurkade vähenemisega. Peale sammu pikkuse on liikme nurkadel veel suur tähtsus sammu paenduvuse ja vetruvuse kohta. Tõuked ja keha raskuse rõhumine, mis jala maha astumise korral tekivad, kantakse jalaluustiku kaudu alt ülespoole. Mida kiirem on liikumine ja kõvem pind, millel liikumine sünnib, seda kõvemad on rõhumised, põrutused ja tõuked, mille all jalad kannatavad.

Kui luude nurgad on liig nüridad, siis on arusaadav, et ka luud on ühendatud rohkem püstjoones ja et ka põrutused ja tõuked ka edasi kanduvad püstjoones, sest puuduvad tarvili-
kud jalaluustiku nurgad nende vähendamiseks.

Peale luunurkade teevad põrutusi kahjutaks veel ka teised jalaehituse osad, nagu: kabja sees olev rakuline padi, kabja krõmpsluud, sitked ja elastsed jala köitmed, lihassooned ja paenduv krõmpsluu, millega liikmeluude otsad on kaetud. Et just esimesed jalad põrumiste ja tõugete all kõige enam kannatavad, tuleb nendele abiks esimeste jalgade keha külge kinnitamise viis. Nagu teada, ei ole esimesed jalad kehaga mitte liikmelises ühenduses, nagu on tagumised, vaid esimesed jalad on keha külge, — rinnakorvi ja selja lülide harude külge, — seotud lihaste abil nii, et keha ripub nende lihaste nagu „trakside“ küljes. Mida teravamaid nurke liikmeluud sünnitavad, seda suuremat survet ja raskust kannatavad lihased, lihassooned ja liikmeköitmed: on viimased hobusel nõrgad, siis kannatavad hobuse jalad mitmesuguste lihaste, köitmete ja lihassoonte haiguste all.

Kui aga liikmeluud sünnitavad rohkem nürinurke, mille juhul jala luud on ühenduses püstjoones, siis on hobuse samm lühike ja põrutused ei murdu liikmenurkades, vaid jalaluustikku mööda edasi kanduvad täies kõvaduses. Sarnase jalaluustikuga hobune ratsahobuseks ei kõlba, sest tema selg on raputaja ja tema edasijõudmine aeglane. Sarnasel hobusel kannavad raskust peamiselt luud, aga mitte lihased. Et aga luud võivad alati suuremat raskust ja survet välja kanda, ongi raskeveo, samuti ka seljas raskusi kandjatel hobustel, nagu mägestikkudes, kus veoriista (vanker) tarvitada ei saa, vaid raskusi hobune seljas peab kandma, — jalaluustiku püstjoonelisem seis parem ja tugevam vastu panema. Kuigi nendel hobustel selle juures on lühem samm, ei ole see tähtis, sest neilt ei nõuta kiirust ega väledust edasijõudmiseks.

Mitte hobuse vead, vaid tema head omadused määravad hobuse väärtuse.

Omadusi, mis hobusepidajat rahuldavad, võime nimetada hobuse headeks omadusteks, hobuse headusteks, kuna aga nendele vastandiks on halvad omadused, nõrkused ja vead. Hobuse hindamisel tuleb eeskätt pidada silmas ta häid külgi ja siis alles vaadata nõrkusi, puudusi, vigu ja neid võrrelda eelmistega. Väga sageli muutub hobusel ühe kehaosa puudulikkus kahjutuks teise kehaosa headuse tõttu ja mõne pisikese vea pärast, siis hobust põlata, kui hobusel sellele vastukaaluks on palju muid paremusi, oleks mõistmata tegu.

Nõrgad hobusetundjad ja nõnda öelda hoopledjad hobusetundjad otsivad hobuse juures ainult puudusi ja vigu, mille

varju aga jäävad hobuse headused, ja on nad ühe pisikese vea hobusel märganud, tehakse hobuse kohta kohe mahategev ot-sus, ilma, et oleks järelekaalutud, kuivõrd see viga vähendab hobuse tööjõudu ja kõlblikkust teatud otstarbe jaoks, või mil-lised tagajärjed sel veal või puudusel on ja kas mitte seda viga ei kaalu üles hobuse teised head omadused.

Rohkem vaja vigu teada, kui neid näha. Nõrgad hobuse-tundjad on alati valmis endale ostma hobuse, kel ei ole küll ühtki silmanähtavat viga, kui kes selle juures on nõrga keha-ehitusega ja kel ei ole ka ühtegi silmapaistvat headust.

Hobuse ostmisel ja hindamisel tuleb alati pidada meeles, et hobused ilma heade omadusteta, kuigi nendel pole just silma-paistvaid, otsekoheseid vigu, on alati viletsamad tööloomad, kui hobused, kellel on küll mõni tähtsuseta viga, kuid kel sellejuures on palju häid omadusi.

Tõtt öelda, ilma puuduseta hobuseid on vähe leida ja palju tõtt on saksa rahva vanasõnas: „Kes otsib ilma vigadeta naist ja hobust, selle tallis pole õiget hobust ega majas õiget naist“.

Hobuse karv ja selle tähtsus.

Karvast tuntakse väärtust.

Hobuse karva värvil ei ole hobuse headuse kohta miskit tähtsust. Inglise ütleb, et hea hobune ei ole millalgi halba karva. Olen ise aga paljude hobusepidajate käest kuulnud, et raudjas karv pidada siiski olema hobuse visaduse ja vastu-pidavuse tunnuseks, kuna valge karv olevat selle vastand.

Hobuse karvakate on teatud määral peegliks tervise ja ke-halise seisukorra kohta, sest tervel loomal on nahk pehme, paindub, karvad aga siledad ja läikivad, kuna haigel loomal on nahk kõva ja puine, karvad läiketa ja sassis. Karvakatte kor-ralikkus ja siledus oleneb ka nahapuhtusest, heast toitmisest ja eluruumide soojusest. Viletsal toidul ja külmas ruumis ela-vatel hobustel on karvakate korratu ja palju pikem ning pak-sem.

Hobuse karva värvile antakse küll teinekord suur tähtsus, kui see on maitse asi. Inglismaal antakse teatud värvust ho-busele mõnes töös eesõigus, nii näit.: ostetakse mustakarvalisi hobuseid peamiselt rasketöö ja vedamise jaoks, aga vähe ratsa-ja tõllahobusteks. Mustad tõllahobused on ainult matusebü-roodes tarvitusel. Saksa- ja Hollandimaal ostetakse musti aga igasse töösse.

Üleüldse põlatakse heledakarvalisi hobuseid sellepärast, et neid raskem on puhas hoida; on ka tähele pandud, et heleda-

karvalised hobused rohkem kannatavad mitmesuguste nahahai-
guste all.

Märadel on karv palju peenem, kui täkkudel, viimastel on karv ka rohkem läikivam. Karvakatte järele arvestatakse ka hobuse tõupuhtuse üle. Puhtatõulistel, toredushobuste tõugudel vastavalt nende pehmele ja õhukesele nahale on ka selge, puhas, lühikene ja ühtlast värvi pehme karv. Silmade ja ninasõõrmete ümber ja mokaade peal on õhukene nahk, mis kaetud vaevalt märgatavate, pehmete karvakestega.

Tööhobustel, segatüüpidel jne. on karvakate palju jämedam, karedam, ja iseäranis tugev on jõhv, nagu: saba-, lihi- ja tutijõhv, mis puhtatõulistel, toredushobustel peab olema pehmest jõhvist ja väikese koguga, iseäranis on see maksev jalatukkade kohta.

Tukad on pikematest karvadest vihud sörgatsi-, või pägimeliikme tagumisel pinnal, mille ülesanne on tukaalust õrna nahka kaitseda külma, niiskuse, pori j. t. kahjulikkude mõjundite eest, mispärast nende pügamine on ebakohane, sest sellega hävitame meie jalgade loomuliku kaitse ja teeme neid preidele vastuvõtlikumaks. Liht tööhobuste tüüpidel on nende tukad iseäranis suured, kuna peenikestel, toredushobustel need on kaunis õrnad ja väikesed ning koguni puuduvad.

Kaitsekarvade liiki kuuluvad veel: kõrvalehe sees olevad karvad, — kaitsevad kõrva putukate, puru jne. eest, kulmu karvad silma kaitseks. Peale katte- ja kaitsekarvade on hobusel veel n. n. tundekarvad mokaade ja ninasõõrmete ümber. Need on pikad, harjasemoodi karvad, mille juured on ümbritsetud rikkaliku erguniidikeste võrguga ja sellepärast loom tunnebki nende abil asja lähedust ja omadust. Nende ära lõikamine, või juurtega väljakiskumine on kahjulik; mõned hobused äralõigatud tundekarvadega kardavad kangesti pead ega lase pead puudutada.

Karvakattega lähedalt ühenduses on kabjad, kastaanid ja kannuksed hobustel, mis ei ole muud midagi, kui naha lisakasvud.

Kastaanid on sarvkasvud küünarluu ja kondiliikme sise- misel küljel; kannuksed on väikesed sarvkasvud pägimeliikme tagumisel küljel tuka sees. Mida väiksemad on need naha lisakasvud, seda peenemaks ja suursugusemaks loetakse loom.

On hobuse tõuge, kellel kastaanid tagumistel jalgadel täiesti puuduvad.

Nagu eespool kuulsime, ei ole karva värvil hobuse headuse kohta mingisugust tähtsust, küll aga on tõugude liigitamise juures sellel suur tähtsus, sest igale tõule ja tüübile on omane

teatud värvi karv. Peale selle on hobuse karva värvil tähtsus tunnustena, et üksikuid loomi eraldada, ära tunda.

Karva järele jagatakse hobused kolme suurde peaossa ja nimelt: ühekarvalised, segakarvalised ja kirjud.

Hobuse karva (värvuse) lühike kirjeldus.

(Väljavõte „Riigi Teatajast“ nr. 3. — 1933.a. „Kohtu- ja siseministri juhtnõõrid hobusepasside kohta“. Lisa § 4. juurde.)

„Kohtu- ja siseministri juhtnõõrid hobusepassi kohta“ (RT nr. 3. — 1933. a.) § 4. ütleb järgmist:

„Hobuse tundemärkide kandmisel passile tuleb silmas pidada järgmisi juhtnõõre:

c) eriti tähtis on õieti tähendada hobuse karv ja erilised tundemärgid. Selle hõlbustamiseks ja ühtlustamiseks on toodud käesolevate juhtnõõride lisas hobuse karva ja muude märgiste kirjeldus. Passile märgitakse hobuse karv (värvus) ja muud märgised nimetusega, nagu nad toodud lisas. Kui hobuse ülevaatusel leidub veel mõnesuguseid eristumärke, mis ei ole lisas loendatud, siis märgitakse ka need vastava kirjeldusega passile, arvatud välja hobuseriistade hõõrumisest tekitatud märgised ja vigastused.“

Lisa § 4 juurde on järgmine:

1. *Must* — hobune on üleni kaetud mustade karvadega, nahk ning kabjad ka mustad.

Varjundid:

a) süsimust-karv läiketa,

b) pigimust-karv läikiv,

c) pruunmust-karv musta värvi, pruunika varjundiga lõugadel, kubemeil ja jalgadel.

2. *Valge* — hobune on üleni kaetud valgete karvadega, nahk ja kabjad võivad olla kas mustad või ka valged.

3. *Punane* — hobuse kattelkarv ühtlaselt rebaspunane, helepunasest tumepunaseni; lakk ja saba samuti punased, kas heledamad või tumedamad.

Varjundid:

a) punane (harilik),

b) valkjaspunane,

c) tumepunane,

d) linalakk-punane — keha punane, lakk ja saba valged.

4. *Raudjas* — hobuse keha kattelkarv ühtlaselt roostekarva pruun, heledam või tumedam; nahk tume, kuid lakk, saba ja jalad mitte kunagi mustad.

Varjundid:

- a) raudjas (harilik),
- b) heleraudjas,
- c) tumeraudjas.

5. *Võik* — hobuse keha kattekarv kollane, sageli üle selja must või tume jutt; lakk, saba, jalad (mõnikord ka pea) tumedad või mustad.

Varjundid:

- a) võik (harilik),
- c) tumevõik,
- d) isabellvõik — karv helekollane, läikiv, tumedate laikudega, lakk, saba ja jalad kollased või valkjad, nahk roosakas,
- e) linalakkvõik — lakk ja saba valged.

6. *Kõrb* — hobuse keha kattekarv kõrbenud-punane; lakk, saba ja jalad mustad.

Varjundid:

- a) kõrb (harilik),
- b) helekõrb,
- c) tumekõrb.

7. *Hiirjas* (hiirekarva) — hobuse keha kattekarv ühevärviliselt puutuhakarva hallikasmust; jalad ja saba mustad, hiirjad on juttselfjaga ja tumeda peaga.

Varjundid:

- a) hiirjas (harilik),
- b) tumehiirjas.

8. *Kimmel* — hobuse kehal valged karvad on segatud ühtlaselt iga muu värvilise põhikarvaga, kuid mitte mustaga.

Varjundid:

- a) raudjas-kimmel,
- b) puna-kimmel,
- c) kõrb-kimmel,
- d) võik-kimmel.

9. *Hall* — hobuse keha kaetud läbisegi mustade ja valgete karvadega, nahk ja kabjad tumedad.

Varjundid:

- a) hall (harilik),
- b) valkjashall — valged karvad ülekaalus,
- c) tumehall — mustad karvad ülekaalus,
- d) rähnhall — hallil pinnal hernesuurused valged, pruunid või mustad karva täpid,
- e) laikhall — hallil pinnal mitmesuguses suuruses heledamaid või tumedamaid laike.

10. Kirju — hobuse kehal leidub mitmesuguses suuruses valgeid/laike.

Varjundid:

kirjeldada põhikarv, laikude suurus ja asukoht.

Hobuse eriliste tundemärkide näitlik loend ja lühike kirjeldus.

Märgised pea peal.

1. Harvad valged karvad otsal.
2. Kübe otsal — üsna väike täpik otsal, vähem kui 1 ruutsentimeeter.
3. Täppots — valge täpp on suurem kui 1 ruutsentimeeter.
4. Tähtots — otsal olev valge täpp haruline, kiilu, rõnga-, poolkuu- või südamekujuline.
5. Laukots — valge joon otsal kuni ninani, harilikult ühe või kahe sõrme laiune.
6. Laukpea — kui lauk nii lai, et ulatab põseni.
7. Kriimnina — kitsas valge kriips ninal.
8. Täpp või täpikesed mokal või ninasõõrmeil (valged, roosad või mustad).
9. Valged mokad — alumine ülemine või mõlemad.
10. Jahumokk — hall mokk.
11. Sõsarsilm — silmatera ümbrus (kirjukile, vikerkest) on valkjas või valge.

Märkus: Jrk. nr. nr. 1 kuni 5 tähendatud tunnuste juurde tähendada nende asukoht: paremal, vasakul, ülal, all, läbimõõt ja suurus.

Märgised jalgadel.

1. Kabi valge, must, kirju.
2. Päkad valged.
3. Kabjapiire valge — kui valge ainult piirdel.
4. Sõrgats valge — kui valge kuni sõrgatsi-liikmeni.
5. Sõrgatsitutt valge.
6. a) jalg poolsukas — valge värv ulatub poole sääreni,
b) jalg sukas — valge värv ulatub esijala põlveni või tagajala hüppeliikmeni,
c) jalg valge — valge värv ulatub esijala põlvest või tagajala hüppeliikmest kõrgemale.

Ühtlasi märgitakse, missugusel jalal: parem, vasak, esijalg tagajalg.

Märgised kehal.

1. Juttselg — erineva värvusega joon pikkiselga.
2. Üldisest värvusest erinevad värvitäpid või laigud küljel, kaelal või mujal.
(Ära tähendada asukoht, kuju ja suurus).

Muud märgised.

1. Karvapöörised — kohtades, kus nad loomulikult ei esine.
2. Põletismärgid.
3. Parandamata vigastused ja puudused (silm puudub, kõrv ära või lõhki, lontkõrv jne.).

Hobuse välimine kehaehitus.

Eksteriöör.

Paljude uurimuste ja tähelepanekute varal on ajajooksul hobuse otstarbekohasust ja sisemisi võimeid teatud piirini õpitud hindama — nagu eespool kuulsime, — tema välimise kehaehituse ja keha üksikute osade kuju järele.

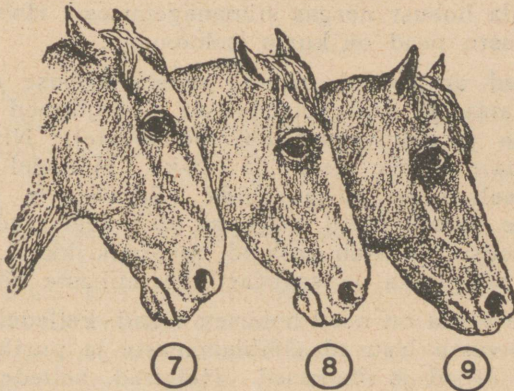
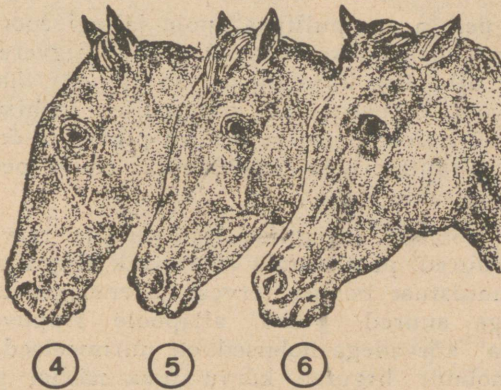
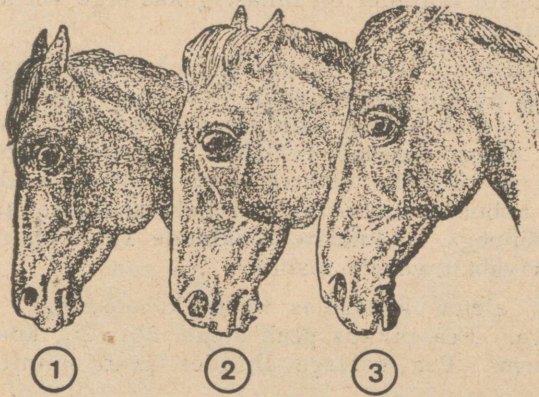
Sellest on tekkinud hobuse iga kehaosa kohta kindlad nõuded, millele nad peavad vastama. Kui hobuse kehaehitus ja selle üksikud osad vastavad nõudmistele, eeldavad eneses suurt jõudu, vastupidavust ja rahuldavad ka ilutunnet, siis on hobuse kehaehitus reeglipärane; vastasel korral aga ebareeglipärane. Allpool õpime tundma iga kehaosa reeglipärast ja ebareeglipärast kuju.

Pea.

Hobuse peal ei ole otsekohest tähtsust hobuse tarvitamiseks kõlbulikkuse kohta, küll aga võib pea kuju järele teha mõnesuguseid otsusi hobuse sisemiste omaduste, iseloomu ja isegi otstarbekohasuse kohta.

Ennemalt nõuti, et hobuse pea peab olema väikene ja hinnati pea kuju kaunidust. Uuemal ajal ei anta iludusele mitte sarnast tähtsust, et tüsedus ja otstarbekohasus selle varju jääksid. Kui hobuse pea luustik on õrn ja õhukene, siis on ka kogu hobuse luukere õrn, kidur ega evi tarvilit tugevust ja vastupidavust, sest jõud ja tugevus olenevad osalt ka kondikava tugevusest. Toredushobuse pea olgu kuiv, õhukese naha ja nõrga nahaaluse sidekoega. Lihased, veresooned ja luude servad peavad välja paistma. Sarnane õrnajooneline pea on Idamaa hobuste tunnusmärke.

Ninaselg (ninaluu) on nendel väheselt lohus. Üldse paistab toredushobuse pea ehituses õrnus, iludus ja hääd intellek-

Pilt nr. 4.
Mitmesugused hobuse pea kujud.
Nendest nr. 9 loetakse õigeks kujuks.

tuaalsed omadused, kuna tööhobuse pea ehituses jõud, tugevus ja rahulik, kuid energiline iseloom väljendugu. Madalmaaja raskevehobuste tüüpidel on ninaselg kas õige või kogunisti väljaspoole kumer.

Hobuse pea peab olema laialuine, iseäranis pealagi ja ots, sest siis on ka peaju koobas suur, kus asuvad peajud, millede suurusel on hobuse vaimlise arenemise kõrgus. Lõuapärad peavad olema tugevad ja laiad, et nende vahel olevad mahlanäärmed ja kõrisõlm oleksid hästi väljaarenenud. Kitsa lõuapäradega hobused kannatavad hingeldushaiguse all ja on kelba söömisvõimega. Alumiste lõualuude vahe olgu niivõrd lai, et rusikas vabalt vahele mahuks.

Pea peab olema kooskõlas teiste kehaosadega ja hästi liituma kaelaga. Pea pikkus peab olema $2\frac{1}{2}$ — $2\frac{2}{3}$ korda keha pikkusest lühem. Pea kaelaga liitudes peab sünnitama 45° nurga.

Väga suur pea, n. n. „pullipea“ pole jällegi soovitatav, sest et „pullipeadega“ hobused kannatavad peaju liigvere ja teiste peaju haiguste all. Pea kuju on ka sugust: täku pea on harilikult tugevam ja peegeldab kogumuljes mehisust, energiat ja otsustavat iseloomu; mära pea on pikem ja õrnaluisem, kogumuljelt naiselikult õrn ja hääsüdamik; ruuna pea on täku ja mära pea vahepealne kuju.

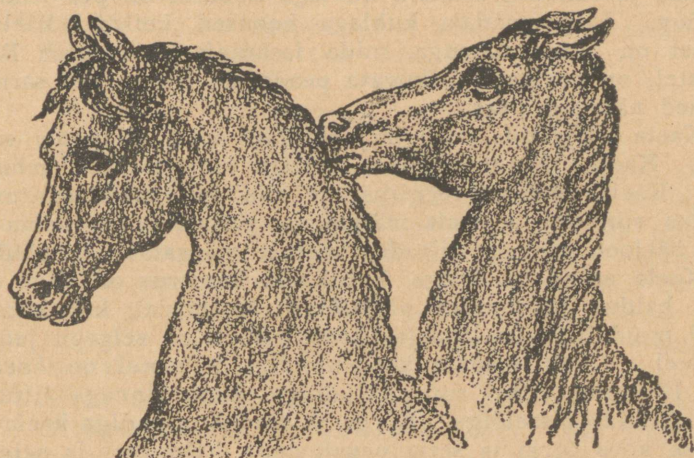
Kõrvad on hobusel energilise iseloomu ja tervise näitajad. Parajalt suured, püstasendis ja elavate liigutustega kõrvad annavad tunnistust hobuse tervest ja energilisest iseloomust, kuna aga suured, pikad, allapoole rippuvad, n. n. „eesli“ ehk „sea“ kõrvadega hobused on nürimeelsed, loiid ja unised. Kui hobune liigutab kõrvu ilma näilise põhjusega, tuleb kahtlustada hobust nõrgas silmanägemises. Hobune, kes kisub kõrvad vastu pead on kurja iseloomuga.

Ninasõõrmed on teatud määral seoses hobuse otstarbekohasusega. Ratsa- ja sõiduhobustel on ninasõõrmed laiemad, õhemate äärtega ja liikuvad, kui tööhobustel. Nina limanahk peab olema punakas, tasane ja niiske. Mõnedel hobustel on kombeks keelt suust väljas hoida. Sarnane n. n. „ussikeelega“ hobune kaotab palju sülgel, ka võib keel saada vigastusi, mis ajajooksul tekitab raskeid seedimisrikked. Keele väljashoidmise põhjuseks on sagedasti keelelihaste nõrkus.

Suuraudade vastu on need hobused õrnad, kellel lõualuu servad, millede vastu lasuvad (lõikhammaste ja purihammaste vahe), on hästi õrnad ja õhukesed. Hobused, kellele lõualuu servad on paksud ja tuimad, on suuraudade vastu tuimad, nii ütelda — „kõva peaga“.

Peale antakse selle ehituse ja kuju järele vastavad nimetused, nagu:

- a) Õigepea — eespoolne äärjoon küljepoolt vaadates õige.
- b) Kүүrakpea — kui eespoolne äärjoon kogupikkuses väljapoole kõver.
- c) Poolkүүrakpea — ainult ninaselg väljapoole kүүrus.
- d) „Seapea“ — ninaselg lohus jne.

Pilt nr. 5.

1. — „luigekael“; 2. — „postkael“.

Postkaelaga hobuseid kutsutakse „taevatähtede“ lugejateks.

Kael.

Hobuse kael on tähtis kehaosa. Kaela ehitusest ja kujust oleneb osalt hobuse otstarbekohasus, sammu pikkus, lahedus ja esimeste jalgade liikumise mehhanism. Ratsa- ja traavli-hobuste kael peab olema pikk ja kuiva ehitusega. Lühikene kael on ühenduses harilikult ka lühikeste, raskete õlgadega, mis on põhjuseks lühikese sammule; ka ei sünni esimeste jalgade ettetõstmine mitte nii vabalt. Raskeveo- ja tööhobustel ei ole pikk kael mitte oluliselt tarviline, sellepärast on kael nendel ka lühem, paksem ja laiem, kui ratsa- ja sõiduhobustel.

Kaela paksus, iseäranis kaela ülemise serva — harja paksus peab olema parajuse piirides. Liiga paks, n. n. „rasvakael“ kannatab riistade hõõrumise all ja on sellepärast eba-praktiline.

Täku kael on lühem ja paksem, kui märal. Pea on ühendatud kaelaga kuklaluu ja esimese kaelalüli — atlandi abil, millist kohta nimetatakse kuklaks. Kuklal juhtub vahest n. n. kukla muhk, mis on kuklaluu köidikute ilakotikese põletikuline protsess ja tekkib löökide, põrutuste, päitsete kuklarihma pigistuste ja ebareeglipärase kaela ehituse tõttu.

Kukla ehitusest, pikkusest ja teistest omadustest oleneb ära pea liikuvus ja kaela paenduvus. Lõuapärade taga, kõrvajuurikast allapoole, peab olema tuntav tühemus. Pika, parajalt laia ja väheselt kumera kuklaga hobusel on pea liikuv ja paenduv. Liiga madala kuklaga hobused, kelledel kaelahari kuklast on järsu tõusuga, mida isäranis ette tuleb Belgia hobustel, on aeglaselt liikuvate peadega. Ka ei pea sarnased hobused päitseid peas.

Kaela küljelaius peab järjekindlalt peast allapoole suurenema. Kaela ühenduse kohta kehaga nimetatakse kaelaasendiks. Kaelaasend on reeglipärane siis, kui kaelahari turjaga liitudes sünnitab vaevalt märgatava väljalõike ja kaela alumine äärjoon rinnaga liitudes vaevalt märgatava sisselõike.

Kaela asend on kõrge, kui kaela kumerus on liiga tahapoole kalduv ja puudub väljalõige; — madal, kui kumerus kaelal puudub ja kaelaharja ülemine joon on selgroo joonega paralleel. Liialt madala kaelaasendiga hobustel on kaela ja turja liitumise kohal suur väljalõige, kuna rinnaga liitumise kohal puudub sisselõige. Kõrge ja madala asendiga kaela hinnatakse koos turja ja selja omadustega. On turi ja selg hobusel hea, siis on kõrge kaelaasend ratsahobustel soovitatav, annab ratsanikule head tuge. Madala asendiga kael on harilikult ühenduses hea turja ja vastupidava seljaga.

Hobust ostes peab ikka ja alati järele vaatama, kas ei ole kaela külgedel mõnesuguseid arme või mädanevaid haavu, mis võivad olla verelaskmise armid. Verd lastakse hobustel tõsiste haiguste korral, nagu: peaaaju-, kapjade- ja kopsupõletik, mis halbu tagajärgi jätavad ja isegi korduda võivad, sellepärast tuleb vaadata kaela peal olevatele armidele tõsiselt.

Kaela nimetatakse tema kuju ja asendi järele: pikk kael, lühike kael, „luigekael“, „postkael“ jne.

Turi.

Turja moodustavad rinnalülide püstharud labaluude ülemised otsad ja neid katvad lihased. Kõige kõrgem turja koht on 5—6 seljalüli püstharude kohal. Mida pikem on labaluu, seda kõrgem ja pikem on ka turi. Kõrge, pikk ja hästi arenenud turi pikkade ja viltuasendis labaluudega on hea ratsa- ja sõiduhobuse tundemärk. Tööhobustel, kes aeglaselt sammu-

tööd teevad, ei ole kõrge turi olulise tähtsusega, küll aga peab see olema tugevate lihastega, sest kitsas, terav turi nõrga lihaskattega kannatab riistade hõõrumiste ja pigistuste all. Raskeveo hobuste turi on hästi paksude lihastega ja küljeluude kumeruse tõttu lai ja paks.

Hobustetundja Heiss'i uurimiste järele on pikk, kõrge turi iga hobuse tüübile tähtis, sest siis on hobusel õlgadest jala liikumine lahtine ja hobune hoiab pea alati ilusasti. Selg ja lannekoht võivad palju pika turja läbi oma vastupidavuses ja kõvaduses.

Varssade turi on madal, sest et keha vajub nõrkade lihaste tõttu labaluude vahele ja turi kaob ära.

Selg.

Selg on kehaosa turjast kuni viimase seljalülini, ehk viimase küljeluu paarini. Selg peab olema lühikene ja hästi tugevate lihastega. Selja pikkus oleneb seljalülide pikkusest. Mida rohkem on arenenud pikkuse sihis tagumine kehakolmandik ja mida pikemad on hobuse õlad ja turi, seda lühem on harilikult selg. Hobuse hea selg peab olema lühikene, tasane, lai ja tugevate lihastega. Iseäranis nõuetav on lühikene selg ratsahobustel.

Üldiselt on hobuse lühikene selg tugevam ja vastupidavam. Hobuse edekehaosa tõstmisel kandub osa seljalolevast raskusest tagumistele jalgadele, mis hästi toimub just lühikese selja ja tugevate seljalihaste abil. Võiduajamiste ehk hüpodroomi hobustele annab pikk selg aga mõnesuguseid paremusi.

On seljalihased nõrgad, kuivad, siis on selg terav. Nõgus- ehk kүүrusselg on viga. Kүүrusselg on arvtihti üleliigsest vedamisest.

Paljupoeginud märadel on varsakandmise tagajärjel selg allapoole nõgus. Selja laius oleneb küljeluude kumerusest. Kitsas selg, — oleneb liig lamedaist küljeluust, — on täiesti nõrk ja loetakse suureks puuduseks.

Lanne. (Nimme.)

Lande ehk neerukoht algab viimastest küljeluudest ja lõpeb laudjaga. Landealuseks on 5—6 keskkoha lüli laiade küljeharudega. Lanne on vahelüliks ede- ja tagukeha vahel. Hobune lükkab keha ja raskusi tagumiste jalgade abil edasi, ent esimesed jalad on peasjalikult keha raskuse vastuvõtjad. Sellest selgub, et landel on suur tähtsus ede- ja tagakeha lülitamises.

Hea lanne on lühikene, lai ja tugevate lihastega. Seljalihaste tugedeks, alusteks, on küljeluud. Keskkoha lülidel, mis lande aluseks, puuduvad küljeluud, ent nendel on lihaste aluseks hästi pikad küljeharud. Mida lühem lanne, — mis oleneb keskkoha lülide pikkusest — seda pikemad on keskkoha lülide küljeharud ja seda tugevamad on lande lihased. Lai lanne seob kindlamini edekeha tagukehaga. Lühikese ja laia landega on tagumiste jalgade lükkejõu edasiandmine kindlam, ede- ja tagukeha ühendus palju ühtlasem ja hobune seega tugevam. Hea lanne võib olla ka keskmise pikkusega ent selle juures hästi lai.

Laudjas.

Laudjas, kui kõige laiem ja lihasterikkam hobuse kehaosa, on hobuse tugevuses ja otstarbekohasuses suure tähtsusega. Laudja aluse moodustavad niudeluud, ristluu ja sabalülid. Niudeluud jagunevad kaheks pooleks: parem ja pahem pool. Pooled omakorda jagunevad kolmeks osaks: kõige eelmine ja alumine osa — häbedusluu; kõige ülemine ja välimine osa — puusaluu; kõige tagumine ja alumine osa — päraluu. Välimine puusaluu nurk, mis kaetud ainult nahaga, kutsutakse puusanukiks. Tagumist päraluu nurka kutsutakse päraluunukiks. Laudjas peab olema hästi pikk, lai ja kaetud tugevate lihastega. Kõrvalt vaadates peab laudjas olema paraja langesusega, nii ütelda — kalduvlaudjas. Pikk laudjas ja tagumiste jalgade luudeühenduste parajad nurgad, mis kiireks liikumiseks tarvilik, on võimalikud ainult kalduva-laudja kuju juures.

Mida pikem ja laiem laudjas, seda pikemad ja tugevamad on hobuse reied ja reie lihased. Laudjas peab olema madalam, kui turi ja seda eriti ratsahobustel, mis võimaldab keha raskust ühtlasemalt jalgade peale ära jagada.

Õigelaudjas — ülemine laudja äärjoon kuni sabajuurikani sirge on küll ilus, ent mõned hobusetundjad loevad seda nõrgapoolseks. Õige-laudjas esineb sagedasti Araabia tõugu hobustel ja sellele tõule lähedalseisvatel tõugudel.

Laudja kujud on väga mitmesugused, nagu: järsklaudjas, rippuv-laudjas, ümmargune-laudjas, katus-laudjas, rennis-laudjas jne. Nendel kujudel hobuse jõu kohta iseäralist tähtsust ei ole ja nad on niiütelda iluduse küsimuseks. Tahapoole kitsenev laudjas annab tagumistele jalgadele vale seisundi n. n. lehma jalgadeseisandi — kinderkonidid on ligistikku ja kabjad väljapoole pööratud. Rennis-laudjas esineb iseäranis Belgia raskeveo hobustel ja loetakse hobuse varsaeas liiga rikkaliku toitmise järelduseks. Kui hobune varsaeas saab ülemäära rikkalikku toitu, sealjuures aga temale ei võimaldata liikumist, siis kasvavad lihased koredakoelised ja selgrootülid püstharud

ei jaksa koreda lihaste kihiga kasvamises sammu pidada, jäävad palju madalamaks ja niimoodi tekkivadki sagedasti renniseljad, -lanned ja -laudjad. Et rennislaudja juures on tegemist küll paksude, ent koredakoeliste lihastega, millistel ei ole töö jaoks tarvilist vastupidavust ega tugevust, sellepärast ei olegi rennislaudjad soovitatavad. On puusaluu välimine nurk — puusanurk — ära löödud, või kukkumisel murdunud, siis on laudjas kiiva ühepoolega. Murdunud puusanurk ei kasva ealeski kinni ja tekitab hobusele parandamatu lonkamise.

Sabajuurikas.

Sabajuurika asend ei avalda mingisugust mõju hobuse jõu peale, küll aga tagumise kehaosa iluduse peale. Mõnel hobusel on sabajuurikast eespool kõrge kühm, mis küll inetu, kuid hobuse otstarbekohasuse ja tarvitamiskõlblikkusega seoses ei ole.

Enamasti on madal sabajuurika asend ühenduses pika laudjaga, kuna kõrge asend on ühenduses lühikese laudjaga ja halva reieehitusega.

Laatadel proovivad parisnikud hobuse jõudu ja vastupidavust määrata sabajuurika kõvaduse järele. Selles lihtsas võttes on omajagu tõtt, sest kõva sabajuurikas oleneb kõvast ja tiheadast lihaskoest.

Pärasoole-avaus.

Pärasoole-avaus näitab teatud määral hobuse vastupidavust. Hobune, kelle pärasoole-avaus on ümbritsetud tihedate rõngaslihastega, ei pressi pärasoole limanahka väljaheidete ajal väljapoole. Saab aga pärasoole limanahk väljaheidete ajal kaugele välja pressitud, siis annab see tunnistuse kudede nõrkusest ja sarnane hobune on ka üldiselt nõrgajõuline ja halb toidu ärakasutaja, ehk rahvakeeles — läbilaskja.

Rind.

Rind on rinnakorvi edepind, piiratud õlgade, kaela alumise serva ja rinnaluuga. Rinnakorvi sünnitavad 18 selgroolüli, 18 paari küljeluid ja rinnaluu. Üksikutel juhtumistel on hobustel leitud ka 19 paari küljeluid. Rinnakorvis on süda, suurte veresoonte tüved ja kops. Küllalt arusaadav, kui suure tähtsusega on rinnakorv, selle ehituse kuju ja mahutus. Hobuse kiire liikumise võimalus ja töökõlblikkus olenevad hingamisaparaadi ja südame tegevusest. Mida ruumikam rinnakorv, seda suuremad on kopsud ja teised rinnakorvis olevad elundid.

Rinnakorvi ruumikus oleneb rinnakorvi sügavusest ja laiuusest. Rinnakorvi laiust ei tule millalgi ära segada rinnakeha laiusega. Mõni hindab hobuse rinna laiust esimeste jalgade vahe järele, mis enamasti küll õige, kuid igakord ei ole laiarinnalisel hobusel jalad laia seisuga ja kitsarinnaga hobustel jalad kitsa seisuga, mispärast rinnalaiust jalgade vahe järele mõõta on ebatäpne.

Rinnakeha laius oleneb ka labaluude keha külge kinnituse viisist. Mõnel hobusel on labaluud keha külge kinnitatud liiga koreda lihaste ja sidekoe abil, nagu ülearenend „lahtiste“ labaluudega piimalehmadel. Rinnakeha laius oleneb ka hobuse jõusolekust ära. Rinnakorvi laius oleneb küljeluude kumerusest. Küljeluude kumerus areneb rikkaliku ja palju ruumi nõudva toiduga toitmise järelduusel varsaeas. Palju ruuminõudev toit, mis ühtlasi muidugi toitev peab olema, laiendab mehaaniliselt tagumisi küljeluid, sellega neid kumerateks tehes ja rinnakorvi laiust suurendades, kuna rinna sügavus selle tõttu vähemaks jääb. Laiarinnalised hobused on head toidu ärakasutajad ja seisavad ka hästi jõus.

Rinnasügavus on joone pikkus turja kõigekõrgemast kohast rinnaluu alumise pinnani. Tööhobuste ja raskeveohobuste tõugudel peab rinnasügavus võrranduma esimeste jalgade pikkusele — rinnaluu alumisest pinnast kuni maapinnani.

Ratsa ja traavelhobustel on jalgade pikkuse mõõt suurem, kui rinna sügavus, aga selle juures on nendel rinna sügavus alati suurem kui raskeveo ja tööhobustel. Ratsa-, traavel- ja üldse jooksuhobustel, on küljeluud lamedamad, tähendab — rinnakorvi laius väiksem, kuna aga rinna sügavus selle juures on palju suurem ja ühtlasi ka rinnakorvi mahutis suurem. Suuremas rinnakorvis on aga alati suuremad kopsud. Labaluude ja õlgade liikumine, mis iseäranis jooksuhobustel suure tähtsusega, on lamedamate küljeluude tõttu palju vabam.

Inglased loevad liiga laia rinna ja laia esimeste jalgade vahe ratsahobusele suureks veaks, kuna raskeveohobustel on lai rind soovitatav. Jooksuhobune peab jooksu peal hingama ruttu, mida võimaldab sügav rind ja sellega ühenduses olevad suured kopsud. Tööhobune, kes tasa liigub, hingab töö juures palju aeglasemalt, kui sõiduhobune sõidul, kuid selle juures hingab ta palju sügavamalt, ja seda soodustab lai rind kumerate küljeluudega. Liiga lai rind kutsutakse „lõvirinnaks“.

Liiga kitsas rind, n. n. „kitse rind“ teeb hobuse täieliselt igasuguseks otstarbeks kõlbmatuks. Nõrkuse tundemärgiks tuleb pidada n. n. õõnes-rinda, millel rinnaluu on eest liiga sügaval. Ulatub rinnaluu ettepoole kaugele välja, kutsutakse rinda „kukerinnaks“, mis halb sellepolest, et kaugele etteulatav rinnaluu koht kannatab rangide hõõrumise all.

Ratsahobustel peab rinnaluu tahapoolle vöörihma pikk olema. Lühikese rinnaluu peal ei seisa vöörihm, vaid nihkub tahapoolle — tagumiste küljeluude peale, takistades seega hingamist. Ratsahobusel peab rinnaluu ulatama 12—13. seljalüli kohani. Tööhobustel ulatab rinnaluu ainult 6—8. seljalülini.

Köht ja kubemed.

Köht peab olema vaadisarnane, paras ruumikas ja ümar-gune. Köhu kuju oleneb hobuse toidust. Söödetakse hobust pikemat aega aega vähe toiteväärtuslise toiduga, ehk jälle rokatatakse ohtrasti jne., mis mehaaniliselt laiendab soolestikku, siis tekkib hobusele suur köht n. n. „heinaköht“, „rokaköht“ jne. Sarnased vale toitmise järeldusel suureks ja laiaks veninud kõhud kaovad korraliku toitmise juures ära, sest toitmise viisidega võib hobuse köhtu vähendada ehk suurendada. Suur köht on hobusele koormaks, sest suur soolestik rõhub vaheliha peale, kuna vaheliha omakorda kopsu vajutab, seega hingamist takistades. Suure kõhuga hobused ei saa kiirelt liikuda. On köht liiga palju alla vajunud, mis oleneb kõhulihaste ja seljalihaste nõrkusest, nimetatakse seda „rippuvaks“ kõhuks, mida suureks ja kõrvaldamata veaks loetakse. Rippuva kõhuga hobustel on kiirem liikumine täiesti võimatu, sest nõrgad kõhulihased ei suuda hingamisele kaasa aidata.

Kokkunööritud või kokkukuivanud köht on haigluse tunn-demärk, tunnistades korratut sooletiku tegevust ja rikkesolekut, olgugi et kokkukuivanud kõhuga hobuste seas on ettetulnud väga häid jooksjaid.

Terve hobuse kehakuju ei tohi palju muutuda töö ega sõidu järele. Haiglastel ja „läbilaskjatel“ on köht peale sõidu kokkutõmbunud, tühi.

Kubemed — keskkoha lülide, viimase küljeluude paari ja puusaluude vahe — peab olema lühike ja liituma tasaselt. Hobused, kellel pikad kubemed ja suured tühemused, on raske jõus hoida ja neil puudub töö jaoks tarviline vastupidavus.

Jalad.

Jalad on keha kandjad ja edasiviijad. Tabav on ühe prantsuse loomaarsti ütetus jalgade kohta: „Ei ole jalgu — ei ole ka hobust“.

Esimesed jalad.

Esimese jala juures tuleb tähele panna järgmisi osasid:

a) Õlad.

Õlgu moodustavad labaluu õlaluuga ja neid katvad lihased. Õlalihsed, samuti ka küünarliiget liigutavad lihased —

sapsulihased — peavad olema tugevad. On need lihased tugevad, siis on ka ühendus kaela ja turja vahel loomulik ja õlanukid hästi väljaarenenud, mis koormavedamiseks suure tähtsusega, moodustades rangidele sündsä aluse. Puuduvad hobusel õlanukid ja on õlad pealegi liiga libamisi ühes libamisi olevate labaluudega, siis libisevad rangid vedades üles kaela ja hobune kannatab hingelduse all.

Õla lihased peavad kuivad olema, et üksikud lihaste grupid välja peegelduks. Liiga paksud õlad takistavad jalgade liikumise kiirust.

b) K ü ü n a r v a r s.

Küünarvars on jalaosa küünarliikmest kuni edepõlveni. Mida pikem küünarvars, seda lühem on sääär ja ümberpöördukt. Mida pikem küünarvars, seda pikem on samm. Küünarvars peab olema pikk, lai ja tugevate kuivade lihastega.

Küünarnukk — küünarluu tagumine ots peab olema pikk ja tahapoole juhitud. Küünarnukil tuleb ette muhk — küünarmuhk. Arvtihti on see muhk hobustel, kes lehma moodi magades hoiavad esimesed jalad kõhu all, vajutades rauahaakidega küünarnuki peale, mille järeldukel tekibki „muhk“ Küünarmuhk on ainult iluduse rike; jala liikumise ja töötamise võimalust ta ei takista. Hobuseid, kellel mõlematel küünarnukkidel küünarmuhud on, tuleks alati hoolega järele vaadata, kas nad ei ole tiisikuse- või puuslakihaiged, millal hobused armastavad kõhuli magada, esimesed jalad kokkupanduna kõhu all, sest et neil küljeli magamine raskendatud hingamist veel raskemaks teeks. Hobustel, kellel küünarvars palju pikk, kitsas ja liiga nõrkade lihastega, komistuvad sagedasti töö ja sõidu juures.

c) E d e p õ l v.

Edepõlve moodustavad hobusel 8 väikest üksteise peal olevat vürhvelluukest. Põlv peab olema võimalikult lai, nii eest kui ka tagant vaadates ja liituma küünarvarre ja säärega ilma järskude langemisteta. Põlv peab olema ühel joonel küünarluu ja sääreluuga, et keharaskus reeglipäraselt jaguneks. Pärissümmargused põlved loetakse nõrkadeks. Mahakukkumise, vigastuse, põrumise jne. järeldukel tekkivad põlvele muhud, mis väga visalt rohitsemisele vastu panevad.

d) S ä ä r.

Sääär on jalaosa edepõlvest sõrgatsini. Sääre chituse peale tuleb iseäralist rõhku panna, sest säärest oleneb suurel määral hobuse töökõlblikkus, pealegi kannatab sääär väga mitmesuguste haiguste all.

Säär peab olema lai ja paks. Laia sääreluu peal on jala künnapad paremini asendatud ja väljaarenenud. Säär olgu ühelaiune nii alt kui ülevalt ja jala teljega loodis. On sääär küljepoolt vaadates kitsas ja kokkunööritud, siis on jala künnapad nõrgad; kui sääär eestpoolt vaadates paistab õhuke ja kokkunööritud, on sääärloo nõrk. Mõlemil juhtumistel on sääär nõrk, mis hobuse jala tugevust vähendab.

Sääärloo on sündind varsal peaaegu täie pikkusega, nii et varsa sääärloo pikkuse järele võib ligikaudu aimata sääärloo pikkust täiskasvanult. Sääärlool on arvtihti luukasvud — kooljaluud —, mis tekkivad vigastuste, põrumiste, raskete vedamiste jne. tagajärjel. Pärivuse teel pärandatakse järeltulijatele eeldused kooljaluude tekkimiseks, nagu nõrk kondikava jne. Kooljaluid arvustades tuleb tarvitada kahesugust mõõdupuud: noore hobuse kooljaluud on enamasti nõrga kondikava järeltus, mispärast neid peab tõsiselt võtma, kui nad ei ole juhuslise vigastuse järeltus; vanema hobuse kooljaluude peale, mis võivad eluajal saadud vigastuste, raske töö, pingutuste, põrutuste jne., mille poolest hobuse eluiga eriti rikas, tagajärjed olla — tuleb vaadata pealiskaudsemalt, pealegi veel siis, kui nad süüta kohal on ja lonkamist ei tekita. Värsked ja künnapate alla kasvanud kooljaluud takistavad liikumist ja tekitavad lonkamist. Kooljaluud säääre ülemisel osal ja künnapate all takistab hobuse liikumist ja vähendab seega ta töökõlblikkust. Üldse oleneb kooljaluude kahjulikkus nende kohast, suurusest ja vanadusest. On kooljaluud niisugustel kohtadel, kust lihased ega sooned üle ei lähe ja kui nad liikmete küljes ega läheduses ei asu, siis ei vähenda nad hobuse töökõlblikkust.

Säääril tulevad ette veel põied ja künnapate paksunemised, mis tekkivad künnapate põlendiku järeltusel. Künnapate või soonte kokkukiskumise järeltusel jääb esimene jalg kõveraks.

Noortel hobustel, eriti külmaverelistel tõugudel, tekkivad mõnikord säääre sisemisele küljele luumuhud, millede ilmumist seletatakse sääärloo küljes oleva pindluu — grifelluu liikuvusega; sellised muhud on grifelluu peakesed. Ingliseid nimetavad sarnaseid luumuhke splintideks, mida aga veaks ei loeta, sest et nad 3—4 aasta vanaduses, millal grifelluud sääärlooga kokku kasvanud, ära kaovad.

e) Sõrgats (pägim):

Sõrgatsiliige peab olema kõva ja lai, laiem kui luude otsad, mis sõrgatsi liiget sünnitavad. Ta peab olema ümbritsetud sitkete, kuivade soonte ja tihedalt lasuva nahaga, ühtlaselt liituma säääre kui ka sõrgatsiluuga ja ei tohi liig ümarik olla. Liikme nurk peab olema 135—140°. Sõrgats olgu paraja

pikkusega ja kaldsihis. Parajaks pikkuseks loetakse $\frac{1}{3}$ sääre pikkusest. Maapinnaga peab sõrgats sünnitama 45° nurga. Mida pikem ja mida rohkem kaldsihis on sõrgats, seda paremini murduvad jala maha-astumisel tõuked ja seda vähem kannatab sarvtald ja samm on paenduvam.

Ratsa- ja sõiduhobustel on pikad ja kalduvad sõrgatsid hinnatavad ja on siis ainult halvad, kui künnapad on nõrgad ja sõrgatsiluu peenikene. Püstsõrgatsid paistavad küll kõvemad, ent tõepoolest on nad nõrgad, sest nad annavad tõukeid ja põrumised otsejoones teiste luude peale edasi kuni rinnakorvini. Püstpägimete hobustel tekkivad pägime põied, luukasvud, n. n. luuvitsad, mis ümbritsevad pägimeluud rõngamoodi. Ka piirdeluule tekkivad luukasvud, mille tõttu piirdeliikme paenduvus puineb.

Noortel varssadel tekkivad mõnikord piirdeluule kõvad muhud, mis aga enamasti hobuse täiskasvamisega ära kaovad. Pägimed ei tohi mitte pehmed olla. Pägimeid nimetatakse pehmeiks, kui nad sünnitavad palju vähema nurga ja paenduvad liiga madalale keha raskuse all, isegi nii, et pägime liige puutub peatselt vastu maad. Liig pehmete pägimete jalgu kutsutakse „karujalaks“. „Karujalal“ on kabi liiga püst ja pägimeliige nõrk. Olgugi, et pehmete pägimete hobuste ratsasõit on vetruv, aga jalad jäävad nendel ruttu vigaseks ja enneaegu töökõlbmatuks. Pehmed pägimed, teinekord isegi „karujalad“, mis noorte varssade juures ilmsiks tulevad, kaovad enamasti varsa vananemisega.

Pägime haigustest oleks nimetada preid — pägimetaguse tukaaluse nahapõletik, kuhu tekivad vistrikud, lõhed, mädanemine jne., olenedes prei iseloomust ja vanadusest. Tuleb meele pidada, et vanad ja n. n. kroonpreid rohitsemisele väga visalt vastu panevad, iseäranis veel siis, kui jala alumine osa on paksunenud.

Ka piirdeluu ümber kasvanud luuvitsad teevad hobuse töökõlbmatuks ja alluvad visalt rohitsemisele. Pägimeliikme niikastuse järeldusel kisub jalg ennast pägimeliikmest ettepoole kõveraks, mis on parandamatu viga.

f) Esimesed kabjad.

Jala alumine ots on kaitstud sarvtuhvli — kabjaga. Sarvkabja osad on: sarvsein, sarvtald ja sarvharakas.

Sarvsein ümbritseb kapja ede- ja küljepinnalt, kuna ta tagant sisse poole ja talla alla pöördub, sarvtallaga liitudes. Esimestel kapjadel on sarvsein eelosas rohkem libamisi, kui tagumistel ja sünnitab maapinnaga 45—50° nurga. Sarvseina sisemine külg on järsum kui välimine, eelosa on kõige paksem, kuna paksus külje ja päkkade poole järjekindlalt õheneb, nii,

et esimeste kapjade eelsein on päkaseinast kaks korda paksem. Ka sarvseina pikkus väheneb päkkade sihis. Esimestel kapjadel peab eelsein päkaseinast olema kolm korda pikem. Sarvsein peab tasane ja sileda kesta n. n. kabjaglasuuriga kaetud olema. Sarvseinal on mõnikord rõngad või pügalad, mis olenevad mitteühtlasest sarvekasvust piirdest allapoole. Kui need rõngad on üksteisega ja piirdega rööpjoontes, siis ei tee nad viga, kui aga laiali lähevad, siis tuleb nende peale küll kahtlaselt vaadata, sest sarnased mitterööbastiku rõngad tekivad kabja põletikuliste protsesside, nagu reumaatiline kabjapõletik j. t. tõttu. Reumaatiline kabjapõletik on aga haigus, mis halbu järeldusi jätab ja korduda võib, nii, et sarnaste kapjadega hõbused kõlbmatuks tulevad lugeda.

Sarvseinal ei tohi olla lõhesid, pragusid ega konarsusi; taldäär peab olema tasane, — murdununa annab ta tunnistust rabedast ja pehmest kabjasarvest, mis küllalt vastupidav ei ole.

Kabjaseina peale koputades peab ühtlane hääl kõlama; kobiseb mõni koht, siis on see tunnistuseks tühjast kabjaseinast, kus sarvseina välimine kiht on sisemisest kihist tühja ruumiga lahutatud.

Koht, kus sarvsein päkkade taga sissepoole ja talla alla pöördub, kutsutakse päkasambaks. Eelsein ja päkasambad peavad rööbastikku olema.

Sarvtald on kabjapõhi. Ta on ümbritsetud sarvseinaga eest ja külgedelt, tagast aga sarvharakaga, mis asub sarvtalla harude vahel.

Esimestel kapjadel on sarvtald vähem kumer, kui tagumistel kapjadel. Sarvtald on sarvseinast pehmem. Sarvtalla liitumise kohta sarvseinaga nimetatakse valgeks jooneks, mis kabja värkimisel selgesti nähtavale tuleb ja ümbritseb sarvtalla välimist äärt valge paelakesena. Sarvtalla kuju on ümar-gune ja esimestel kapjadel kõige laiem kabja keskkohast. Taldääre sisemine pool on õigem, kui välimine. Need sarvtalla osad, mis sarvharaka, talla alla pöördunud seinasade ja sarvseina päkaosade vahel, kutsutakse tallanurkadeks. Talla nurkades ei pea olema muste, pruune ega punaseid plekke, n. n. stengaleid.

Sarvharakas on kabja kiilusarnane osa, mis asub sarvtalla harude vahel. Ta peab hästi väljaarenend ja suur olema. Sarvharaka mõlemad pooled peavad ühesuurused olema. Haigustest tuleb ette sarvharaka mädanemine ja sarvharaka vähjahigus. Sarvharaka mädanemisel imbub mustjashalli haisevat vedelikku haraka vagudest välja, mis sarvharaka ära sööb ja lonkamist tekitab. Haigus on kergesti rohitsetav. Sarvharaka

vähjahaigus on külgehakkav ja visa rohitseda. Tema iseloomustavaks tundemärgiks on sarvharaka lagunemine kuni lihadosadeni — lihaharakani. Tekkivad konarlised narmendavad lihakasvud, mis verised, mädased ja iga veiksemagi puudutuse korral veristuvad.

Rikkes kabjad.

Rikkes kapjadest oleks nimetada:

Järsud kabjad — kabja eelsein lühikene ja järsk, kabi nürinurgaline je päkaseinad kõrgemad. Järskudel kapjadel on sarvharakas kidur ja kokkupigistatud. On järsud kabjad tekkinud valesti värkimisest, siis on nad loomuvastased järsud kabjad; on aga järsud kabjad tahapoole asendunud jalgade seisuga, püstpägime või „karujalaga“ ühenduses, siis on need loomulikud järsud kabjad. Väheselt järsud kabjad vastava jala seisandiga ei vähenda hea rautamise juures hobuse töökõlblikkust. Palju järsud kabjad, pealegi, kui nad on jala kõverdaja künnapase põletikulise kokkukiskumise järel, on pahad ja vähendavad hobuse töökõlblikkust. Suguloomade valikul tuleb meelespidada, et järsud kabjad, kui ka järsud püstpägimed on päritavad vead.

Kitsad kabjad — külje ja päkaseinad on üksteisele ligemal, päkatulbad on ligistikku, päka nurgad ja päkaseina-osad pöörduvad talla alla päkkade ja haraka ümber looka. Sarvharakas kuivab kokku, jääb kiduraks ja kängu, sarvkabi jääb õhemaks, kuivemaks ja kaotab paenduvuse, sest kidura harakaga sünnib kabjas vereringvool nõrgalt ja kabi saab puudulikult toidetud. Kitsaste kapjadega hobused astuvad ettevaatlikult, komistavad, isegi lonkavad ja käivad nagu naelte otsas. Kitsad kabjad võivad olla päritud, aga ka saadud eluajal valesti värkimise, rautamise ja vähese liikumise tagajärjel. Kitsad kabjad nõuavad pikaajalist ravitsust ja vähendavad tuntavalt töökõlblikkust.

Viltukabjad, kõverad kabjad — kui kabja seinad on viltu ja kõverad, üks kabjasein on rohkem libamisi ja pikem, teine aga järsum, ehk koguni sissepoole kõver ja lühem. Et lühem kabjapool on suurema raskuse surve all, tekkivad pigistused, mispärast viltu ja kõverate kapjadega hobused raskema töö ja kiire sõidu järel lonkavad. Osa kõveraid kapju on pärandatavad. Laia ja kitsa jala seisandi juures on viltu kabjad loomulikud, sest nad vastavad jala seisandile.

Täiskabjad, lampkabjad — kui sarvtald ei ole ülespoole tarvilisel määral kumer, või on see kumerus veike, ehk koguni allapoole, nii, et sarvtald on madalamal sarvseina ääri. Eelsei-

nad ja küljeseinad on pikad ja väga libamisi, päkaseinad on lühikesed. Täiskabjad võivad olla päritud, kuid on tihti ka valerautamise, üleliigse sarvharaka ja sarvtalla värkimise ja reumaatilise kapjadepõletiku järeltus. Vesisel, pehmel pinnal kauemat aega hobuse hoidmine tekitab ka täis- ja lamedaid kapju.

Täiskabjad on enamasti omased madalamaa-raskeveo hobuste tõugudele. Rautamata täiskabjadega hobune on tööle kõlbmatu. Liiga suurel määral arenenud lampkabjad vähendavad palju hobuse töökõlblikkust.

Tagumised jalad.

Tagumised jalad on raskuse edasilükkajad. Vedamise, kui ka sõidu ajal on nad suurema pingutuse all, mida tõendab tugev tagumiste jalgade luustik, kondikava, mis on massiivne, nagu näit. reieluu, mis kõige tugevam ja kõvem luu hobuse luukeres. Tugev on ka igati tagumiste jalgade muskulatuur. Reieluu on oma ümmariku peaga niudeluuga augus ja seotud tugevate köitmete ja tugeva ümbrikuga. Seda ühenduskohta kutsutakse puusaliikmeks. Puusaliige annab jalale igas sihis liikuda, mis liikumise juures väga suure tähtsusega. Tagumise jala osadest tuleks tähele panna:

a) Reis.

Reis on jala osa puusaliikmest kuni kinner- või koodiliikmeni ja jaguneb pärisreie ja alareie osadeks. Pärisreie aluseks on reieluu. Reieluu ühinedes põlveluudega sünnitab põlveliikme. Põlveliikme edepinnal on poolümargune luukene n. n. põlvekeeri.

Et luu pikkusega suureneb lihaste pikkus ja vastavalt lihaste tõstejõud, sellest järeltub: mida pikem reieluu, seda parem. Reie välimine kui ka sisemine külj peab olema täidetud tugevate lihastega, millede osad peavad läbi naha välja paistma. Tagast vaadates peavad reielihased kumerad paistma, nii ütelda: hobusel peavad „püksid“ või „kalifeed“ jalas olema ja mida suuremad „kalifeed“ — seda parem. Reie lihastest iseäranis tähtis on lihas mis algab reieluu küljest ja lõpeb künnapasega koodiliikme kannaluu külge. See künnapas on anatoomias Achillese künnapase nime all tuntud.

Reieluu on siis asendatud hästi, kui ta niudeluuga puusaliikmes sünnitab ligikaudu vinklis nurga. Alumine reieluu ots peab juhitud olema võimalikult ette ja väljapoole nii, et loodjoon, mille puusanukist alla laseme, riivab põlveliikme edepinda. Põlveliikmete vahe peaks puusaliikmete vahega ühesuu-

rune, ehk veel suuremgi olema. Sarnase reieluu asendi juures on hobusel samm pikk, liikumine vaba ja võimas. On laudjas hobusel liiga libamisi, siis harilikult on reie- ja puusaluu nurk nürinurk, reieluu lühikene, mille järelduseks on lühike ja mittevõimas samm.

Alareis on jalaosa põvel liikmest kuni koodiliikmeni. Alareis on pikk nendel loomad, kes teevad suuri hüppeid, nagu hagijakoerad, kangur, jännes j. t. Ka hobuse sammu pikkusele on parem, mida pikem on alareis, kuid selle pikkus peab olema siiski mõõdukuse piirides, sest kui alareis on liiga pikk, siis ulatub koodiliige keha alt kaugele tahapoole välja. Sarnaseid jalgu kutsutakse mõõkjalgadeks. Svarzneckeri järele peab alareie pikkus — põvel liikmest koodiliikmeni võrdne olema sääre pikkusele — koodiliikmest kuni pägimeliikmeni.

Koodiliige.

Koodiliikme moodustavad põveluu ja sääreluu vahel olevad kuus väikest luukest, mis on kolmes püstreas üksteise peal ülestikku. Kõige suurem ja kõige tähtsam nendest on kannahk kinderluu, sest tema küljes on Achillesi künnapas. Kinderluu pikkusest oleneb ka koodiliikme pikkus. Koodiliige peab olema lai, tasaselt lasuva nahaga kaetud ja pika, tahapoole sihitud kannaluuga, nii et kannaluu on eraldatud alareiest tuntavate lohukestega. Koodiliikme nurk alareie ja säärega peab olema 135—140°.

Koodiliige kannatab väga mitmesuguste vigade all. Et koodiliikme ehitusest oleneb suuresti jala kõvadus, tuleb eriti suurt tähelepanu pöörata koodiliikme peale hobuse hindamise puhul. Koodiliikme haigustest ja vigadest mainitagu:

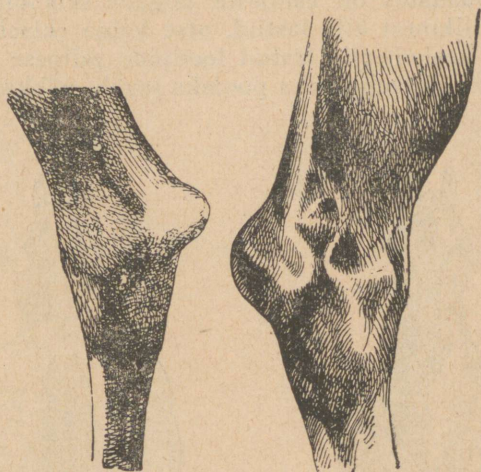
Koodiliikme kooljaluu, spat — luumuhk koodiliikme sisesisel pinnal. Igakord ei olegi nähtavat muhku, eriti veel siis, kui spat on arenemise algstaadiumis, küll aga on lonkamine spati iseloomustav.

Verespat on pehme muhk koodiliikme eespinnal, mis tekib tõmbsoone laienemisest. Kui verespati juhul vajutame tõmbsoone ülalt poolt kinni, siis suureneb muhk, vajutame aga alt poolt kinni, siis väheneb muhk, see oleneb verevoolust vastavalt sellele, kas takistame vere juurde- või äravoolu. Haigus on väga visa paranema ja enamasti ei allugi ravimisele.

Jänesspat, jänesejalg ehk kurba on poolümarik kõva muhk koodiliikme tagumisel ja välimisel küljel. Haigus on ravimatu ja vähendab hobuse töökõlblikkust.

Kannaluu muhk, „pipkak“ — tuleb ette kannaluu ülemisel otsal, on pehme kotisarnane muhk, lonkamist ei tekita ja päri-lik ei ole. On ainult iluduse rike.

Tagumise jala alumise osa ja kabja kohta on maksev põhi-joontes kõik see, mis eespool öeldud esimese jala põlvealuse osa ja kabja kohta. Ainult tagumised pägimed on püstemad, kabja eelsein on järsum ja sünnitab maapinnaga 50—55° nurga. Tagumine kabi on loomulikult esimesest veiksem ja eelsein pä-

Pilt nr. 6.

Kannaluumuhk — „pipkak”.

kaseinast kaks korda pikem, sarvtald on rohkem pikergune ja kõige laiem koht on kabja tagumises osas, sarvtald on ülespoole kumeram. Tagumised kabjad oma ehituse poolest on esimestest kõigiti tugevamad ega ole ka haigustele nii vastuvõtlikud.

Õige jalgade seis.

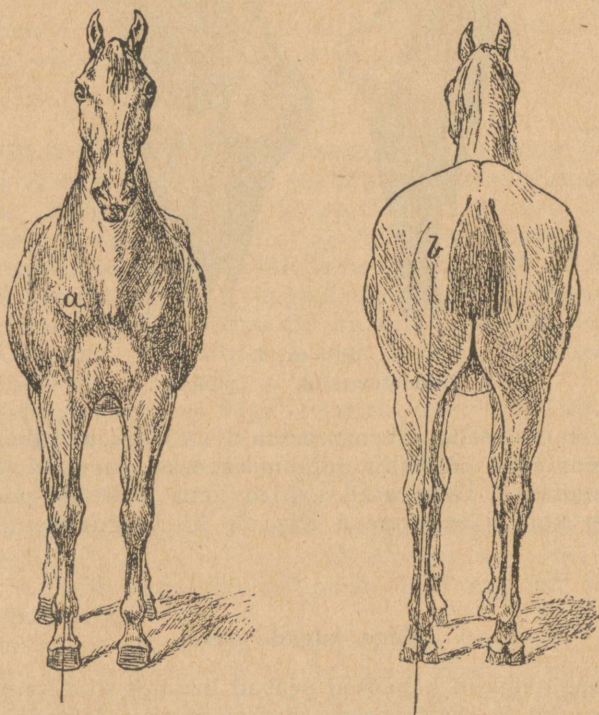
Hobuse üksikud kehaosad peavad liitudes sünnitama reegli-pärase terviku ja reeglipärase seisuga jalad. Jalgade korrapärasest seisust oleneb jalgade vastupidavus ja otstarbekohasus, kuid siiski ei või ütelda, et korrapäratu seisuga jalgadel vastupidavus üldiselt puuduks, sest jalgade vastupidavus oleneb peamiselt jalaosade kuivast ja kindlast ehitusest. Seda tõendavad meile metshobuste liigid, kelle jalgade asend on tavaliselt küll ebareeglipärane, ent kes vastupidavuse poolest on kodustatud hobuse rassidest kaugelt ees.

Tähelepanekud ja kogemused on näidanud, missuguses seisus jalad üksteisega, keha ja maapinnaga peavad olema, et

nende töövõime oleks kõige suurem ning liigutused lahtised, takistamatud ja vabad. Jalgade seisustamine on võimalik ainult tasasel pinnal, kui hobune ühtlaselt kõigele neljale jalale toetub.

Esimeste jalgade seis.

Küljelt vaadates on esimeste jalgade seis õige, kui loodjooon, mis õlaliikmest alla lastud, otse kabja eelseina ette maha langeb ja õla keskelt alla lastud loodjooon esimese jala kuni pägimeni, kaheks ühesuuruseks pooleks jagab, päkkade taha maha langedes.

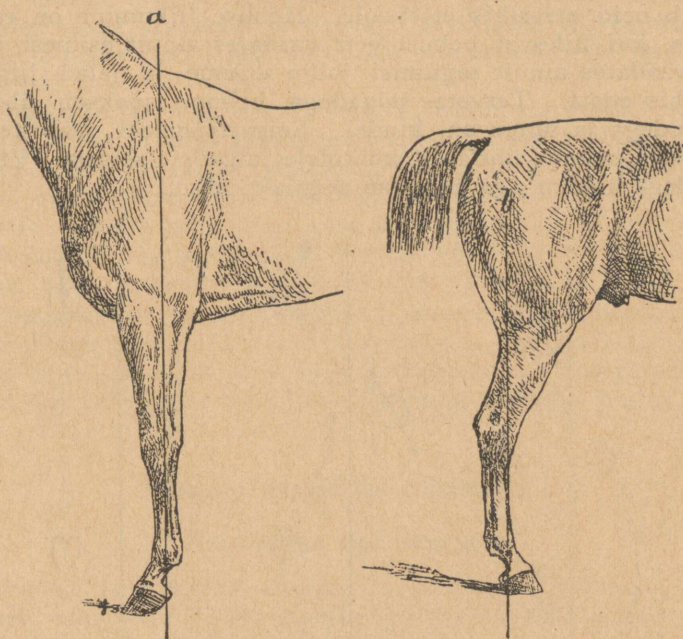

Pilt nr. 7.

Hobuse jalgade õige seis
eest ja tagant vaadatuna.

Estvaadates on esimeste jalgade seis õige, kui jalad on püstloodis ja täiesti rööbiti. Õlaliikme keskelt alla lastud püstjooon peab jagama jala ühes kabjaga kaheks ühesuuruseks pooleks. Selle järele peab jalgade vahe olema rinnajuurest ja alt kapjade vahelt ühekaugune. Kaldub jalgade seis nendest joon-

test kõrvale, on seis korrapäratu. Esimesed jalad võivad eest vaadates kas liiga koos, ehk liiga laiade minna, sellejärele siis kitsa ehk laia asendiga. Ka teatud jalaosad võivad vale seisus olla, nii näit.: esimesed põlved, pägimed, kabjad, jne.

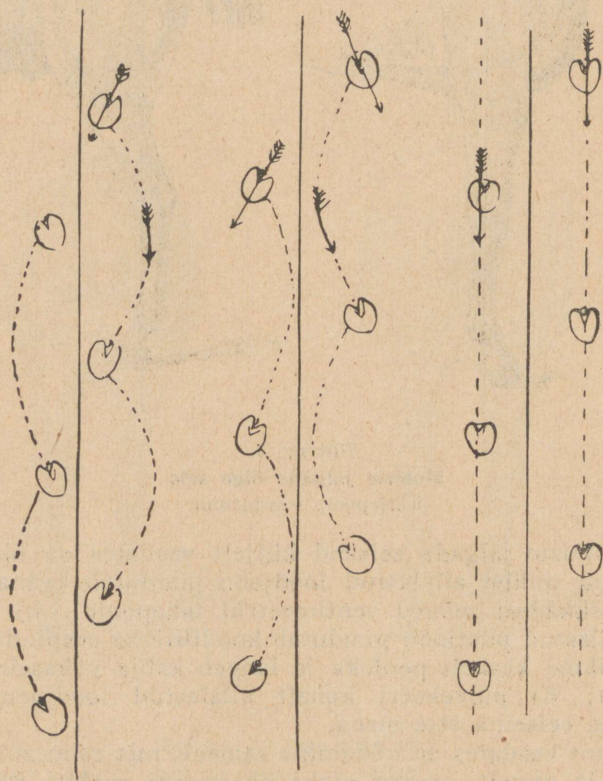
Pilt nr. 8.
Hobuse jalgade õige seis
küljepoolt vaadatuna.

Tagumiste jalgade seisand küljelt vaadates on õige, kui: a) päraluu nukist allalastud loodjoon puudutab kannaluud ja langeb päkkadest mõned sentimeetrid tahapoole; b) reieliikmest allalastud püstjoon puudutab koodiliikme eespinda, lõikab pägimeliikme keskelt pooleks ja langeb kabja päkaseinade kohal maha; d) põlvekeeri kohalt allalastud loodjoon langeb just kabja eelseina ette maha.

Tagant vaadates on nõudmine samane, mis esimeste jalgade kohtagi, ja nimelt, et nad oleks üksteisega rööbiti, üksteisest ühesuguses kauguses täies pikkuses ja et päraluu nukist allalastud loodjoon jagaks jala kaheks ühesuuruseks pooleks ja langeks päkkade vahele maha. Kui tagumised jalad küljelt vaadates omas asendis nendest nõudmistest kõrvale kalduvad, kas täies pikkuses või ainult üksikutes osades, on jalgade seis vale.

Reeglipärane hobuse samm ja jooks.

On hobuse jalgade seisandid reeglipärased ja seejuures ka jalad täiesti terved, siis on ka hobuse liikumine: samm ja jooks reeglipärane, hobune tõstab jalgu teatud taktikindlusega ja kannab neid otsesihis ettepoole. Hobuse liikumine on reeglipärane, kui liikutavat hobust eest vaadates ainult esimesi ja tagant vaadates ainult tagumisi jalgu näeme ja jalad liiguvad otsesihis edasi. Tervete jalgadega hobune jookseb ühtlaste sammudega ja samm on kindel. Seismajäämisel jääb tervete jalgadega hobune ühtlaselt kõikidele jalgadele seisma. Vigaste jalgadega hobune aga kergitab aegajalt jalgu.

Pilt nr. 9.

Vasakult paremale:

- 1) kitsa jalaseisandiga hobuse samm;
- 2) laia jalaseisandiga hobuse samm;
- 3) reeglipärase (õige) jalaseisandiga hobuse samm.

Laia jalaseisandiga hobune teeb liikumisel jalgadega pool-
ringe sissepoole kaares, kitsa jalaseisandiga hobune aga pool-
ringe väljapoole kaares.

Triikimise ehk riivimise all mõeldakse sellist jalgade lii-
kumist, millal hobune ühe jalaga teist paarisjalga puudutab,
tekitades seega vigastusi ja haavu. Triikimise all kannatavad
peamiselt tagumised jalad, ent tuleb ette ka esimeste jalgadega
triikimist.

Tagumise all mõeldakse sellist liikumist, millal hobune
jookstes peksab (taob) tagumiste kapjadega või raudadega vas-
tu esimesi kapju, raudu, päkkasid, sarvtalda, pägimeid või ko-
gunisti vastu sääri. Triikimise kui ka tagumise põhjuseks on
kas vale jalaseisandid, liig kõverad koodid, liig lühikene ho-
buse keha või liig pikad jalad kehaga võrreldes, hobuse üldine
nõrkus, vale rautamine ja hobuse suur väsimus.

Passijooksjateks nimetatakse hobuseid, kes liikudes pea-
aegu korruga astuvad ühepoole jalgadega. Passijooksjad hobu-
sed on enamuses kõik väga head jooksuhoobused, mispärast pas-
sijooksjaid tuleb ette teatud traavlitõugu hobuste juures.

Hobuse vanaduse tunnused.

Kui vanaks elab hobune.

Hobuse keskmiseks elueaks arvatakse 12 aastat. Hulk
hobuseid elab küll 20—30 aastat, kuid selle vastu sureb palju
neist juba esimesel eluaastal varsaes.

Üksikutel juhtumitel võib hobune aga päris aukartustära-
tava vanaduseni jõuda. 1893. a. oli Brüsseli maailmlisel põllu-
majanduslikul näitusel 43 aastane belgia tõugu mära, kes oli
annud oma peremehele 32 varsa, viimase koguni 41 aasta vanu-
ses. Tartu ülikooli hobusekasvatuse kabinetis hoitakse 46 aas-
ta vanuse hobuse hambaid ja Viini linna muuseumis koguni 54
aasta vanuse hobuse pealuud.

Kõige suurem hobuse vanadus, mis teada, on 62 aastat: ni-
melt oli selle kõrge vanaduseni jõudnud üks inglise koorma-
veo hobune, kes oma eluajal rasket tööd teinud ja isegi viimas-
tel eluaastatel töövõimeline olnud. Tõendatakse, et keevavere-
liste hobuste tõud elavad vanemaks kui, külmaverelised. Sa-
muti on tähele pandud, et märade eluiga on pikem kui täkku-
del.

Kõige suurem mõju hobuse eluea pikkusele on siiski töö-
viisil ja toitmisel: väiksem mõju on juba kehahituse tugevu-
sel, tihedusel, vastupidavusel, tõul ja pärisel.

Põllutööhobuste eluiga on pikem, mis näitab, et põllutöö

on hobustele tervem. Seda tuleb seletada sellega, et põllutööhobustel on pikemad või lühemad töövaheajad, samuti saavad nad värsket toitu koplis, karjamaal või põllul, millel tervishoidlikult suur tähtsus.

Linnad pole mitte üksnes ääsid, kus inimsugu ruttu läbi põleb, vaid ka hobused vananevad ja surevad linnades kiiremini kui maal.

Vanaduse hindamine hammaste järele.

Õige hobuse vanaduse määramine on hobuse väärtuse kohta olulise tähtsusega, sest hobuse töövõime on seotud aastatega.

Hobuse vanadust hinnatakse mitmesuguste tunnuste abil. Kindlaim vanaduse hindamisviis on vanaduse määramine hammaste järele.

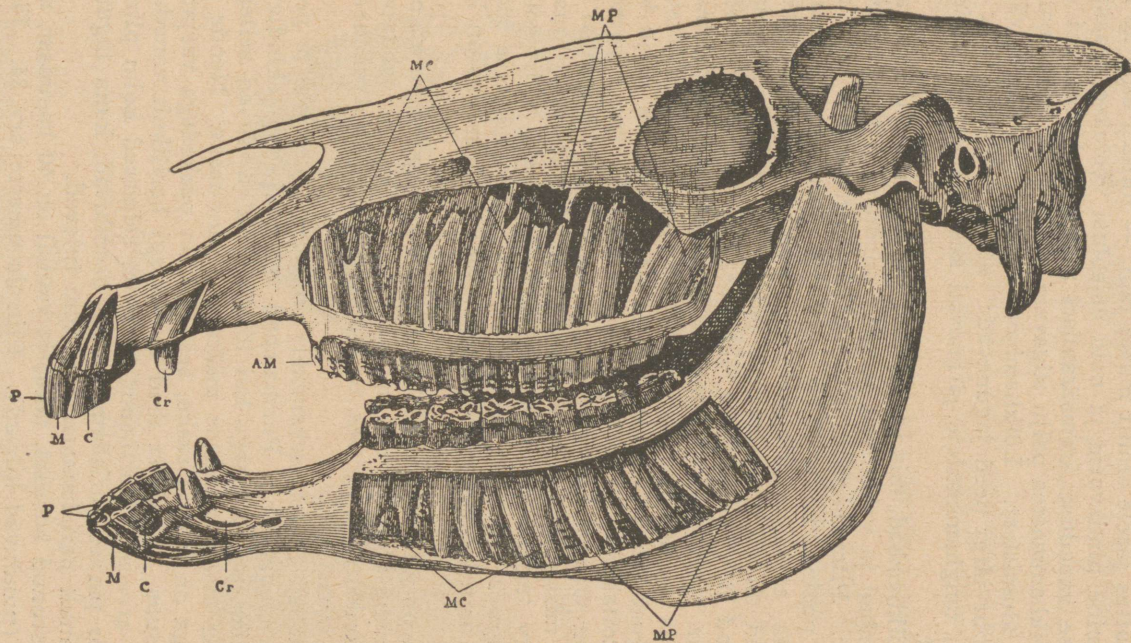
Ka teiste loomade, nagu näit.: veiste, koerte jne. vanadust võib teatava piirini hammaste järgi äratunda, kuid ühelgi teisel loomal ei sünni hammaste tekkimine, vahetus ja kulumine nii reeglipäraselt, kui hobustel, mispärast hobuse hambad on parimaks tunnuseks ta vanaduse määramisel.

Et hobuse vanadust hammaste järele äratunda, on tingimata tarvis teada hammaste ehitust, kuju, olekut, suhutekkimist, kasvamist, vahetamist, kulumist, hammaste vormimuutumist jne. Lubatagu sest allpool anda lühike ülevaade.

Hambad jaotatakse piimahammasteks ja pärishammasteks. Piimahambad on varsal osalt sündides suus, osalt ilmuvad peale sündimist teatud vanaduses. Hobuse pärishammaste eod tekivad lõualuu sees juba siis, kui piimahambad alles suus, kasvades aeg-ajalt suuremaks, kuni nad teatud vanaduses piimahambad eest välja lükkavad ja nende aukudest suhu ilmuvad. Piimahammaste väljalangemisele aitab kaasa ka asjaolu, et hobuse vananemisega kasvab lõualuu paksemaks, augud, kus hambad sees istuvad, suurenevad ja piimahambad hakkavad liikuma, kukkudes lõpuks välja.

Hambal on järgmised osad: kroon, kael ja juur.

Kroon on igemest väljasolev hambaosa, kael hambaosa, mis igemega kaetud ja juureks kutsutakse hamba alumist osa, mis istub lõualuu sees. Iga hammas seisab koos kolmest ainest: hamba luu (dentiin), hamba vaap (emaal) ja hamba tsement. Hamba luu ümbritseb hamba õõnet, kus sees on veresoonte ja närvirikas hamba üdi, ja moodustab suurema osa hambast. Hamba tsement katab hamba juurt, kuna hamba vaap hambakrooni pealt läikiva, klaasisarnase korruga katab. Ülesande ja koha järele jagatakse hambad: 1) lõikhambad ehk eeshambad; 2) kihvad; 3) põskhambad ehk purihambad.

Pilt nr. 10.

Hobuse pealuu.

Hammaste asetusplaan Goubaux-BARRIER'i järele: P — tanghambad,
 M — keskhambad, C — nurkhambad, Cr — kihvad, MC — edepuri-
 hambad, MP — tagapurihambad.

Lõikhambad on pöitlikujulised, ühe juurega, $2\frac{1}{2}$ —3 tolli pikad. Kui lõikhammas pole veel kulunud, on ta ülemisel pinnal väike, musta põhjaga õõnes koht, mida hambakausikeseks, või hambakirjaks nimetatakse. Hambakiri kulub teatud aastate järele ära, jättes järele ainult musta täpi, — ühtlasi muutub ka hamba pealmine pinnavorm ja neid asjaolusi võetakse peaaesjalikult hobuse vanaduse äramääramisel aluseks. Hambakiri on ülemistes lõikhammastes palju sügavam ja kaob selletõttu palju hiljem, kui alumistest. Lõikhambaid on igal hobusel 6, väga harva 8. Koha järgi need jagunevad: kõige keskmise paar — tanghambad, tanghammastele järgnevad keskambad ja nendele nurkhambad.

Kõik lõikhambad, mis varsal aasta vanuseni suhu ilmuvad, on piimahambad ja vahetuvad teatud vanaduses pärishammaste vastu ümber. Piimahambad erinevad pärishammastest oma kuju ja värvi poolest, mida tuleb vanaduse äratundmise juures arvesse võtta, et mitte piimahambaid pärishammasteks pidada. Piimahambad on pärishammastest palju väiksemad, valgemed, vähemkindlad ja ei liitu mitte üksteisega nii tihedalt; nendel on lühe juur, õhem vaap ja hambakausikesed palju madalamad. Piimahammas on kaelast hästi kokkusurutud ja sellele järsule kaelale järgneb peen, ümarik juur. Pärishambad on palju kogukamad, kollakamad ja vähem väljapaistva kaelaga; hamba-kausikene on sügavam ja mustema põhjaga; hamba esipinnal on 2—3 vagu, mis käivad pikihammast. Pärishambal on alguses esimene serv tagumisest servast kõrgem (peagu $\frac{1}{4}$ tolli) mille tõttu ka alguses tagumine hamba serv toidupeenendamise tööst osa ei võta seni, kuni eesserv tagaservaga ühekõrguseks on kulunud.

Kihvad on ainult täkkudel ja ruunadel, väga harva ka määradel; viimastel aga kidurad ja väikesed. Kihv on tahapoole natukene konksus ja alguses teravate otsadega, mis vananedes kuluvad ja nüristuvad.

Purihambad (puremisehambad) on mitmejuurelised ja pealmine pind mügarline. Purihambad on palju järjekindlama suhutekkimise ja vahetusega kui lõikhambad ja võivad sellepärast olla paremaks vanaduse määramise tunnuseks. Nende järelvaatus aga on kaunis raske, sest nad on põskedega varjatud ja kaugel suus, mispärast neid ei võetagi harilikult vanaduse määramisel arvesse. Purihammastest on esimesed kolm piimahambad, mis pärast pärishammastega asenduvad, kuna tagumised kolm ainult pärishammastena suhu tulevad.

Täiskasvanud hobusel, täkul ja ruunal on 40 hammast, määral aga 36 (puuduvad kihvad). Piimahammaste arv 24. Järgmised kaks tabelit selgitavad hammaste arvu ja nende seisukohta lõualuudes.

Piimahambaid on:	<table style="border-collapse: collapse; width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td style="padding: 2px 10px;">(purihambad</td> <td style="padding: 2px 10px;">lõikhambad</td> <td style="padding: 2px 10px;">purihambad</td> <td style="padding: 2px 10px;">)</td> <td rowspan="3" style="padding-left: 10px; vertical-align: middle;">kokku 24 ham.</td> </tr> <tr> <td style="padding: 2px 10px;">3</td> <td style="padding: 2px 10px;">3 3</td> <td style="padding: 2px 10px;">3</td> <td style="padding: 2px 10px;">3</td> </tr> <tr style="border-top: 1px solid black;"> <td style="padding: 2px 10px;">3</td> <td style="padding: 2px 10px;">3 3</td> <td style="padding: 2px 10px;">3</td> <td style="padding: 2px 10px;">3</td> </tr> </table>	(purihambad	lõikhambad	purihambad	)	kokku 24 ham.	3	3 3	3	3	3	3 3	3	3
(purihambad	lõikhambad	purihambad	)	kokku 24 ham.										
3	3 3	3	3											
3	3 3	3	3											

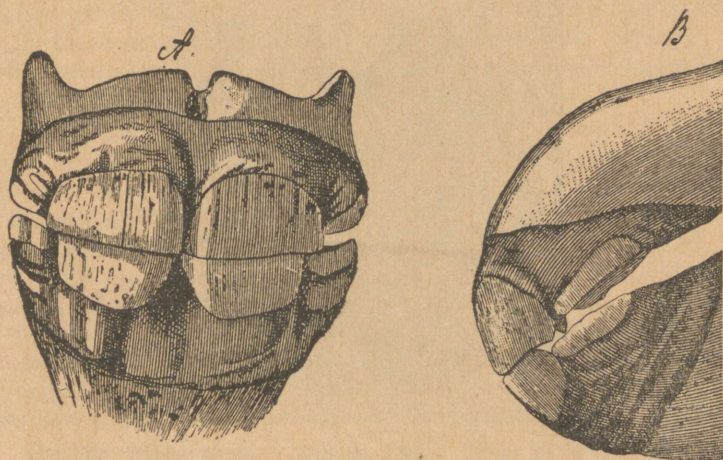
Pärishambaid on:

purihamb.	kihvad	lõikhamb.	kihvad	purihamb.	} 40 ham.
6	1	3 3	1	6	
6	1	3 3	1	6	

Märkus: Ristjoon kujutab vahet pealmise ja alumise lõualuu vahel, püstjoon aga parema ja pahema lõualuude poolte vahel.

Hammaste muutumise järjekorra järele jagatakse hobuse vanadus kolme järku ja nimelt:

- 1) piimahammaste aeg — sündimisest kuni $2\frac{1}{2}$ a. vanaduseni, tähendab kuni esimese pärishammaste paari suhu tekkimiseni.
- 2) Hammaste vahetusaeg — $2\frac{1}{2}$ —5 aasta vanuseni, tähendab kuni kõikide pärishammaste suhu ilmumiseni.
- 3) Pärishammaste aeg — 5 a. kuni surmani.

Pilt nr. 11.
Nädalavanuse varsa hambad
eest (A) ja küljepoolt (B) vaadatuna.

Piimahammaste aeg.

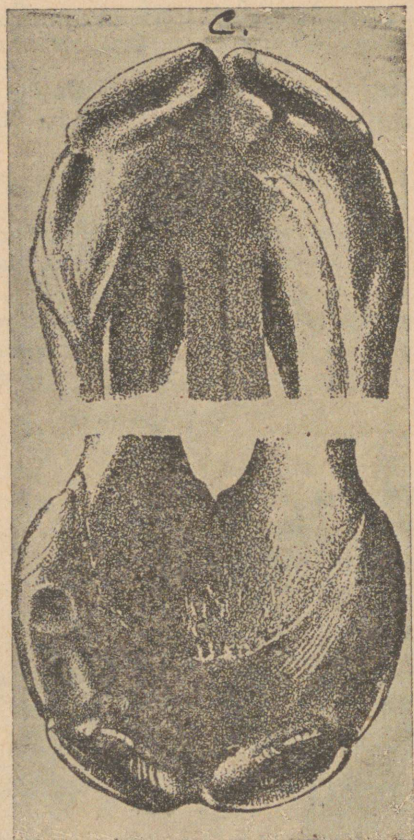
Sündides on varsal 12 purihammast.

1—2 nädalani ilmuvad tanghambad, juhtub aga ka, et need süüs on juba sündides.

2—4—8 nädalani ilmuvad keskmised hambad.

6—9 kuu vanuseni ilmuvad varsale suhu nurkhambad.

Peagu piima-nurkhammastega ühel ajal ilmuvad ka neljanda koha purihambad, mis on ühtlasi esimesed pärispurihambad. Aastasel varsal on seega 28 hammast ja nimelt: 12 piima-

Pilt nr. 12.

Nädalavanuse varsa hambad
ülevalt ja alt vaadatuna.

purihammast, 4 päris-purihammast ja 12 piima-lõikhammast. Esimese aasta lõpul on tanghammastel kausikesed välja kulunud, keskhammastel on eesserv kulunud, kuna nurkhambad on alles puütumata, sest et nad sel ajal on teistega alles ühele tasapinnale nihkumas.

Peale muudatuste hammaste juures, võib esimese aasta

lõpupoolel varsa arenemises panna tähele muid muudatusi: jõhv pole enam nii kahar, saba, mis senini ainult koodiliikmeni ulatas, venib pikemaks, kõnnak pole enam vaaruv, samm palju lahtisem ja esimeste jalgade astumine mitte enam pukine, otsaluu näib olevat vähem kummis ja varss on igas oma liigutuses palju tugevam ja elavam.

1½-aastaselt on keskhammaste kausikesed välja kulunud ja nurkhambad oma teravad servad kaotanud. 2-aastaselt on nurkhammaste kausikesed väljakulunud. Teise aasta lõpul või kolmanda algul ilmub viies purihammast varsale suhu, sellega on siis 2-aastaselt varsal 32 hammast: 12 piima-lõikhammast ja 20 purihammast — nendest 12 piima- ja 8 jäädavat purihammast. Piima-lõikhammaste kaelad paljastuvad ja paistavad peale 2-aasta iseäranis silma. Nüüd järgneb hammaste vahetusaeg.

Hammaste vahetusaeg.

Ses ajavahemikus kaotab hobune kõik piimahambad, niihästi piima-lõik- kui piima-purihambad. Kõik puuduvad purihambad ilmuvad suhu, täkkudel ka kihvad. Ses ajavahemikus annab hammaste vahetus, kui ta reeglipäraselt sünnib, kõige kindlamaid vanaduse tunnuseid. Hammaste vahetusaja lõppedes tuleb hobust pidada juba täiskasvanuks.

Peale kahe aasta nihkuvad piima-tanghambad ikka enam ja enam lõualuude seest väljapoole ja hakkavad liikuma, kuni nad umbes 2½-aasta vanuselt välja kukuvad. Nende asemele ilmuvad päristanghambad, — alumises lõualuus harilikult enne, kui pealmises. Nii hästi päris- kui piimahambad ilmuvad suhu alati enne alumises, siis pealmises lõualuus. Kuid öeldule lisatagu juurde, et vanaduse määramisel hammaste vahetus-ajal tuleb ainult alumisi hambaid peamiselt vaadata, sest ülemised hambad ei ilmu mitte nii järjekindlalt suhu. Pärihammaste ajajärgus, kus vanadust tuntakse hambakausikeste väljakulamise järgi, võetakse ka ülemised hambad arvesse.

Umbes 2½-aastaselt, peagu ühel ajal piima-tanghammaste väljakukkumisega, kukuvad ka esimesed ja teised piima-purihambad välja ja suhu ilmuvad päris-purihambad. 3 aastasel on päris-tanghambad sirgunud piimahammastega ühele tasapinnale.

Pärihammaste suhu ilmumine sünnib järgmiselt: ige on hamba väljailumise kohalt ülespaistetand, punane ja valus, mispärast hobune hammaste vahetusajal halvasti sööb ja jääb kõhnemaks. Esimesena ilmub hamba eesserv nähtavale, 2—4 nädalat hiljem ilmub ka hamba tagaserv. Nende servade vahel

on hambakausike. On hammas teistega joondunud ja kulumise jooneni jõudnud, hakkab ta kuluma, esiti pikemast eesservast, mille kulumine vältab umbes 3 kuud. Seni on ka hamba tagaserv jõudnud kulumise pinnani. 3-aastaselt hobusel on samuti 32 hammast, kui 2-aastaselt ja nimelt: 12 lõikhammast, nendest 4 (tanghambad) pärishammast, ja 20 purihammast, millest 16 pärishammast ja 4 piimahammast (nimelt kolmas purihammast igas lõualuus).

3½-aastaselt ilmuvad väljakukkunud piimahammaste asemele kesk-lõikhambad. Ses vanaduses on tanghammastel eesserv kulunud ja tagaserv hakkab kuluma. Samas vanuses vahelduvad viimased piima-purihambad, nimelt kolmandast kohast ja ilmuvad ühtlasi ka suhu viimased, kõige tagumised päris-purihambad 6. kohast.

4-aastaselt on keskhambad teistega ühele ühisele sirgele joondunud ja nende eesserv hakkab kuluma. Ka kihvad ilmuvad täkk- ja ruunhobustel suhu. Koguni mõnel märal ilmuvad kidurad kihvakesed 5. eluaasta vältel suhu. 4-aastaselt hobusel on 40 hammast ja nimelt: 12 lõikhammast, nendest ainult 4 (nurkhambad) piimahammast, 4 kihva ja 24 purihammast — kõik juba pärishambad. Märadel on 36 hammast, sest harilikult kihvad puuduvad. Lõualuudel on 4-aasta vanuses umbes harilik pikkus, pole aga veel harilikku laiust.

4½-aastaselt kukkuvad viimased piima-lõikhammastest — nurkhambad välja ja ilmuvad pärishambad asemele. Keskhammade tagumine serv hakkab kuluma.

5-aastaselt hobusel on kõik pärishambad suus, nurkhambad on teistega joondunud ja hobune loetakse täiskasvanuks.

Hammaste vahetusajal kannatavad noored hobused mitmesuguseid haiglasid nähtusi: söömine on valus, hobune ei saa toitu hästi peeneks pureda ega neelata, iseäranis valus on kore, kuiv toit. On hobune jõudnud 5. eluaastani, siis on ka varsa-haiguste ja noore hobuse haiguste hädaoht mööda.

Pärishammaste aeg.

Sellal tuntakse hobuse vanadust hambakausikeste ärakulumise ja hammaste kulumispinna kuju muutumisest. Et aga hammaste kulumise peale mõjuvad väga mitmesugused tegurid, iagu: hammaste kõvadus, toidu omadused, tõug, lõualuude ehitus, pikaajaline lonkamine, puunärimine j. p. m., siis võib pärishammaste ajal vanaduse määramisel hammaste järgi 2—3 aastat ja isegi rohkem eksida.

Hobuse liiga kõvad, n. n. „tõrvahambad“ ehk „ränihambad“ panevad kulumisele rohkem vastu ja sarnaste hammastega

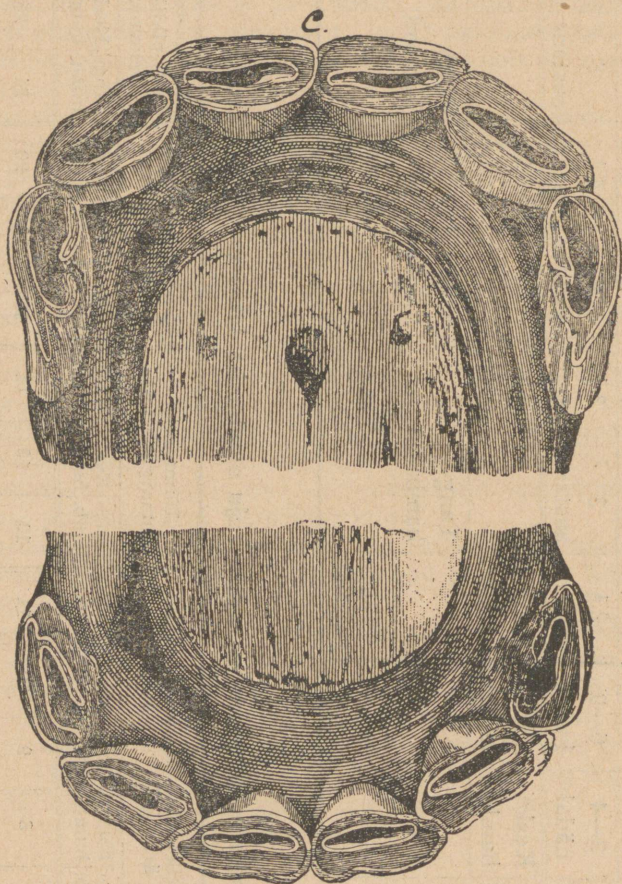
Hammaste-vahetuse ja kulumise tabel 5¹/₂ a. vanuseni.

		Piima-lõikhambad			Päris-lõikhambad					
Vanadus	6—14 päevani	2—4 nädal.	6—9 kuuni	2 ¹ / ₂ aastane	3 aastane	3 ¹ / ₂ aastane	4 aastane	4 ¹ / ₂ aastane	5 aastane	5 ¹ / ₂ aastane
Ilmund hamba nimet.	Tang-hambad	Kesk-hambad	Nurk-hambad	Tang-hambad		Kesk-hambad		Nurk-hambad		
Kulumine	Eesserv					Tang-hambad		Kesk-hambad		Nurk-hambad
	Tagaserv				Tang-hambad		Kesk-hambad		Nurk-hambad	Nurk-hambad

Hambakausikeste kulumise ja nende kuju muutumise tabel 6—26. eluaastani.

Hammaste nimetus	Hambakausikesed kuluvad ära			Hammaste piklik kuju			Hammaste ümmargune kuju			Hammaste kolmenurgeline kuju			Hammaste vastupidi piklik kuju (ristiovaal)		
	Tang-hamb.	Kesk-hamb.	Nurk-hamb.	Tang-hamb.	Kesk-hamb.	Nurk-hamb.	Tang-hamb.	Kesk-hamb.	Nurk-hamb.	Tang-hamb.	Kesk-hamb.	Nurk-hamb.	Tang-hamb.	Kesk-hamb.	Nurk-hamb.
Ülemine lõualuu	6	7	8	9	10	11	12	13	14	18	19	20	24	25	26
Alumine lõualuu	9	10	11	12	13	14	15	16	17	21	22	23	—	—	—

hobune näib hammaste järele otsustades olevat palju noorem. On aga hambad liiga pehmed, näib hobune hammaste järgi palju vanem, kui ta tõepoolest on. Kõva ja kareda toiduga kuldavad hambad rohkem.

Pilt nr. 13.

Kuueaastase hobuse lõikhambad
(alumised ja ülemised).

Loomulikult kulub hobuse hammas aastas keskmiselt 2 millimeetrit. Hambakrooni pikkus on keskmiselt: tanghammastel 16—18 mm; keskhammastel 12—14 mm ja nurkhammastel 9—11 millimeetrit. „Tõrvhambad“ oma kõvaduse tõttu kuldavad aasta jooksul vähem, sellepärast on nad ka palju pikemad, kui loomulikud. Vanaduse määramisel tuleb siis, sellele

vanusele, mis hambad näitavad, iga 2 mm kohta, mis hambad pikemad, 1 aasta juurde lisada. Pehme hammastega hobustel, kelle hambad on lühemad, tuleb vanadusest, mis hambad näitavad, iga 2 mm kohta, 1 aasta maha arvata. Igapäevases elus on vanaduse määramiseks hobuse hammaste mõõtmine tegelikult teostamata. Ainsaks mõõduriistaks siin on ja jääb — silm. Harjunud silm võib umbkaudu hobuse vanuse koguni „tõrvahammaste“, või jälle liiga pehmete hammaste järele ära määrata. Hammaste kulumisega kuluvad ka hambakausikesed. Hambakausikese sügavus on alumistel hammastel keskmiselt $7\frac{1}{2}$, ülemistel 12 mm. Et hammas aastas keskmiselt 2 mm kulub, tarvitab seega alumise hambakausikese ärakulumine umbes $3\frac{1}{2}$ aastat aega, nii näit.: tanghambad ilmuvad $2\frac{1}{2}$ aastaselt suhu, $3\frac{1}{2}$ aastaga kuluvad hambakausikesed ära ja selle ajavahemiku lõppedes on hobune 6 aastane ($2\frac{1}{2}+3\frac{1}{2}=6$). Ülemiste hammaste kausikesed on sügavamad ja tarvitavad siis ka ärakulumiseks rohkem aega. Vanaduse määramisel peetagu meeles, et ülemiste hammaste kausikeste ärakulumine on palju ebakindlam, kui alumistel.

Pilt nr. 14.

Kaheksaastase hobuse alumised löikhambad.

6	aastaselt	on	tanghammaste	kausikesed	kulunud,
7	„	„	keskhammaste	„	„
8	„	„	nurkhammaste	„	„

Tähendab, 8-aastaselt hobusel on kõikide alumiste hammaste kausikesed kulunud. Kihvad on 6-aastaselt hobusel täiuseni kasvanud, 8-aastaselt jäävad nad nürriks ja omavad püstsema seisuga (pole enam konksus).

Edasi tunneme vanadust ülemiste löikhammaste kausikeste kulumise järgi, mis küll enam nii järjekindlalt ei sünni, kui alumiste löikhammaste juures.

9	aastaselt	on	ülemiste	tanghammaste	kausikesed	kulunud.
10	„	„	„	keskhammaste	„	„
11	„	„	„	nurkhammaste	„	„

Pilt nr. 15.

12-aastase hobuse alumised lõikhammasid.

Seega on siis 11-aastasel hobusel hambakausikesed kõigist hammastest välja kulunud. Umbes 7. aasta vältel tekib ülemiste nurkhammaste sisse väljalõige ehk raks, mis kõige sügavam on 9-aastasel hobusel ja tunnistab, et hobune on vähemasti 9 aastat vana, sest 10., harvem juba 11. aasta vältel kaob raks ära. Väljalõige ilmub tihti 13 aastaselt uuesti, kuid on siis palju õigem, väiksem ja kaob ruttu ära. Sagedasti on väljalõiget näha koguni üle 14-aastastel hobustel. Hammaste pealmine pind (puremispind) muutub pikergusest, ovaalsest, ümmarguseks. Väljalõige tekitab selle tagajärjel, et alumised lõikhammasid ses vanaduses omavad palju püstsema seisu, mispärast ülemiste nurkhammaste kulumine võrreldes alumistega pole ühesugune. Mõningatel hobustel ei ilmugi väljalõiget.

Enam-vähem ligikaudse täpsusega on hobuse vanaduse määramine hammaste järgi võimalik umbes kuni 12. aasta vanaduseni.

Hambakausikeste ärakulumise järgi jääb nende, s. o. hambakausikeste asemele pruun täpp, s. o. kausikese põhi, läikiva äärega, mis kaob alumistelt tanghammastelt 14 aasta, keskhammastelt 15-aasta ja nurkhammastelt 16-aasta vanaduses. 12—17. aastani muutub hammaste ülemine pind ümmarguseks. 18—23. aastani muutub hammaste ülemine pind järk-järgult paarikaupa kolmenurgeliseks. Kolmenurgelise pinnakujule järgneb vastupidi pikergune kuju, mis pikilõualuud, seega vastupidine noore hobuse hammaste pikerguse kujule, mis kulgeb risti lõualuu sihis.

Mida vanemaks hobune läheb, seda teravamaks muutub hammaste nurk, mida lõikhambad sünnitavad. Vana hobuse

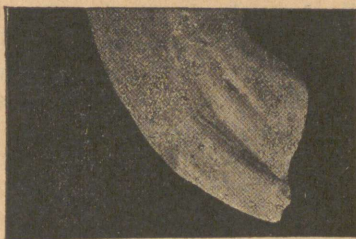
Pilt nr. 16.

24-aastase hobuse alumised lõikhambad.

hambad ei liitu enam külj küljega, vahed lähevad suuremaks, igemed kuivavad kokku, hambad lähevad lahtisemaks, liikuvamaks, hakkavad purunema ja kukuvad välja.

Muud hobuse vanaduse tunnused.

Mitmed teadlased (prof. E. T. Brown, prof. V. C. Schimmel) on märganud, et ülemiste nurkhammaste eespoolse pinnale tekkinud vagu, mis ulatub pikuti igeme äärest kuni kulumise pinnani, võib olla vanaduse tunnuseks. See vagu ilmub umbes 10. a. vanaduses nurkhamba igeme servalt, kust ta hamba kasvamisega laskub kordkorralt madalamale. 15. a. vanuses ulatub vaokese alumine ots hamba keskele ja 20. a. vanaduses juba üle hamba eespoolse pinna, kuni hamba servani. Üle 20. aastasel hobusel hakkab vaokene ülevalt otsast igeme juurest

Pilt nr. 17.

16-aastase hobuse ülemised lõikhambad.

Hamba edepinnal olev vagu ulatub hamba keskkoha.

lühemaks jääma, 25. aasta vanaduses on vaokene kadunud ülemiselt hambapoolet, 30 aastaselt aga juba täiesti kadunud. Prof. Krooni arvates ei ole vaokese ilmumine ja kadumine siiski nii korrapärane.

Araablased arvavad hobuse vanust tunda võivat hobuse naha painduvusest. Hobuse lauba või moka nahk tõmmatakse sõrmede vahel volti ja lastakse siis ruttu lahti: kaob volt kohe, olevat hobune noor, püsib nahk veidi kauemini voldis, olevat hobune vana. Seda vanaduse määramise abinõu, naha voltide järele soovitas omal ajal Greeka filosoof ja teadusemees Aristoteleski (384—322 e. Kr.) kuid see on siiski väga ebamäärane tunnus.

Pilt nr. 18.

23-aastase hobuse ülemised lõikhambad.

Vagu on edepinna ülemises osas juba kadunud.

Mõned soovivad hobuse vanadust silmalau kortside järele määrata. Arvatakse, et esimene korts tekkib hobusele alumise silmalau ülemisse nurka 9 aasta vanaduses ja sellele lisanduvad iga aasta uus korts. Nende kortside järele arvates oleks siis hobuse vanadus: kortside arv + 9. Dr. A. Fischeri uurimused tunnistavad kortside ilmumise väga ebakindlaks vanuse määramise viisiks.

Hobuseparisnikud ja laada „eriteadlased“ oskavad oma arvates hobuse vanadust sabajuurika külgedel olevate sõlmekete järele ära tunda. Need sõlmekesed on esimeste sabaroo lülikeste ristharu otsad. Esimene paar sõlmekesi ilmuvad 13—14-aastaselt, teine 17—18-aastaselt ja kolmas paar 21—22-aastaselt. Kindlaks vanaduse määramise tunnuseks ei tohita aga neid sõlmekesi kajuks pidada, sest nad on kas rohkem või vähem tunda sellejärele, kas hobune on lahja või rammus.

Ka hobuse välimuse järele võib ta iga otsustada. Vanal hobusel jääb selg teravaks, sest seljalihased kuivavad kokku, muskulatuur kuivab, kahaneb, ja luude-, eriti puusanukid tulevad nähtavale; silmapealsed langevad auku, nahk kisub kort-

su ja on puine, mitte enam paenduv, liikumised on aeglased, silmavaade unine ja silm läiketa; nina, kurgu ja silma limanahk on kahvatu ja kollakas, laubale, kulmudele ja mujale ilmuvad valged karvad, ehk nagu öeldakse: hobune läheb halliks. Söömine on aeglane. Segakarvalised, kimlid, hallid jne. muutuvad vananedes heledamaks ja lähevad koguni „valgeks“.

Hobuse tervis.

Hobuse hea tervis on ta suurim väärtus. Hobune on terve, kui ta üksikud elundid ja kogu organism avaldab loomulikkude elutegevust. Hobune, kui jõumasin, võib ainult siis oma jõu ja vastupidavuse ülemmäära anda, kui ta on terve.

Terve hobune on elav liigutustes ja tähelepanelik ümbriuse suhtes, selge silmavaatega, hea söögiisuga, parajalt rammus, sileda ja läikiva karvaga.

Jõud, mis haigelt hobuselt saadakse, on kallid ja hobune ise pole majanduslikult tulutoov ja pidamiskõlblik.

Hobuse tervist, kui see võimalik, proovitagu tallis ja väljas. Tallis tulevad nii mõnedki hobuse vead ilmsiks. Hea tervisega hobune, töölt või sõidult talli viies, hakkab sööma, kui ta pole mitte liig väsinud, kuna halva tervisega hobune tükk aega enne ootab ja alles siis sööma hakkab, või kuigi ta kohe sööma hakkab, siis teeb ta seda, nagu vastumeelselt. Korratu ja halva seedimisega hobused alustavad söömist sagedasti halva toiduga, nagu heinakõrrekeste korjamine sõniku pealt jne., kuna parem toit tähelepanemata jäetakse. Hobune, kes toitu ettevaatlikult pureb, mõnikord isegi poolenisti puretud toidu suust välja ajab, kannatab hammaste rikete all. Sarnasel hobusel tuleb suu põhjalikult läbivaadata, kas hambad, eriti purihambad, on loomulikus asendis, reeglipäraselt kulunud ja kas nad liituvad üksteisega tihedalt. Teravate hammastega hobusel on põskedes verised haavad, kriimustused ja põskede taha kogub läbipuretud toitu, mis läheb seistes käärima ja haisema, sest hobune ei saa teravate hammaste tõttu keelega põsetaguseid puhastada.

Terve soolestiku ja hea seedimise võimega hobuse kõht on tündri- või vaadikujuline ja paistab sarnasena ka pikamaalise sõidu või pikemaajalise töö järele. Haige soolestiku ja korratu seedimisega hobuse kõht on sõidu järele „kukkukuivanud“ ja tühi. Ka sassis, „põlend“ ja läiketa karv annab pikemataega kestnud soolestiku haiguste kohta tunnistust. Terve soolestikuga hobune teeb väljaheiteid harva, väljaheited on ühtlased, kerades ja ühtlase kõvadusega; korratu soolestikuga, „läbi-

laskja“ hobune, teeb väljaheiteid tihti, vähe korraga ja väljaheited on vedelad, haisevad, seedimata teri täis. Esimesed kerad ehk ongi kõvemad, kuna viimased kerad pehmed ehk üldse polegi keras ja lõpuks tuleb väga korratu seedimisega hobustel parasoolikast haisevat, pruuni vedelikku.

Tallis tulevad paremini ilmsiks ka mitmesugused iseloomu vead ja halvad kombes, nagu: tigheidus, puremine, puunärimine, kiikumine, köienärimine jne. Tallis vaadatakse ka, kas hobune laseb päitseid rahulikult pähe panna, range kaela ajada, laseb ta ennast puhastada, kas ta pole kōdikartja (kubemed, sabaalune, koodid), kas tal on löömisemoodi jne.

Väljas, õue peal, on hobust kõige parem järele vaadata riistadeta ja tasasel pinnal, viimast kui kehaosa järele vaadates. Järelevaatamine peab sündima kindla kava järele, et mõni koht vaatamata ei jääks. Eriti piinlikult tulevad jalad järelevaadata. Jalad tulevad käega hoolikalt läbi katsuda, kas kabad, liikmed, sooned jne. on terved võrreldes neid teise jala samade kohtadega. Jalgu tuleb tingimata veel liikumises järelproovida, sõidu- ja veoproovi tehes. Terve jalgadega hobune jääb seistes ühtlaselt kõikidele jalgadele najatades, kuna haigete jalgadega hobune sagedasti vaheldamisi jalgu tõstab, jalad nõtkuvad, värisevad jne.

Järelevaatamine ja vigade äratundmine on keeruline asi, mis teadmisi ja oskusi nõuab, sellepärast oleks soovitav ja tarvilik, et hobuseostja laseks hobuse, mida osta kavatseb, loomaarstil, või mõnel teisel hobusetundjal enne ostmist järelevaadata, kuid isegi loomaarstliku põhjaliku järelevaatuse korral ei või olla kindel, et hobune on täiesti laitmatult terve ja korralik tööhobune. Hobusel võib ka olla nõnda nimetatud „salavigu“ ja korduvaid haigusi, nagu: korduv lonkamine, korduv silmade põletik, korduv hingeldamishaigus, pahad iseloomuvead j. t., mis ainult teatud põhjustel ja tingimustel korduvad, kuna vaheaegadel neid peaaegu võimatu on äratunda. Vilunud loomaarsti ja vilunud hobusetundja silm võib aga siiski nii mõndagi tähelepanna, mis harilikult vilumata hobuseostjal jääb kahesilma vahele.

Mõned praktilised andmed hobuse kohta.

Terve hobuse pulss:

Hobusel on minutis pulsilööke	28—40
Täkul „ „ „	28—32
Ruunal „ „ „	33—39
Märal „ „ „	34—40

Hobune hingab minutis	8—16 korda
Hobuse keha soojus	37,5—38,5
„ „ „ keskmiselt .	38
Mära tiinuse aja pikkus on keskmiselt 11 kuud, kõikumised 310—410 päevani	

Hobuseparisnikkude kriukad ja nende äratundmine.

Hobuse välimuse võltsimine.

Vilumata hobuseostjale avaldab hobuse välimusest saadud mulje suurt mõju. Selle tõsiasjale rajavadki parisnikud peamiselt oma äri kordamineku ja katsuvad siis igasuguste võtete-ga hobuse välimust ostja maitsega kooskõlasse viia, hobuse kallal mitmesuguseid „ümbertegemisi“ ja võltsimisi ette võttes.

Hobuse kõrvad annavad oma suuruse, seisundi ja liigutus-tega teatud määral tunnistust hobuse iseloomu omaduste kohta. Suurte, allapoole rippuvate kõrvadega hobused on unised ja loiud, pealegi on suured londiskõrvad teatud määral inetud, mispärast parisnikud kõrvade kallal võtavad ette omamoodi „parandusi“. On hobusel liiga suured n. n. „eeslikõrvad“, siis lõigatakse kõrvalehest kääridega osa ära. Nõnda tehtakse ho-busele küll väikesed kõrvad, kuid vaevalt on need ilusad, sest lõigatud kõrvalehe servale ei kasva karva, nad on hallid ja kõõmavad, millest seda võltsimist on kerge ära tunda. Vähesel määral paistavad kõrvad ilusamad ja väiksemad, kui kõrvalehe servadelt ja kõrvalehe seest karvad ära niidetakse, millele ei saa igakord, kui petiste võtetele vaadata, sest seda tehtakse mõnikord ka mitte ainult parisnikkude poolt hobuse „tualeti“ korraldamiseks. On hobusel liig rippuvad ja üksteisest kaugel-seisvad kõrvad, siis talitavad parisnikud järgmiselt: kõrvalehe juurikate vahelt kukla pealt lõigatakse tükk nahka välja, õm-meldakse tekkinud haava servad vastamisi kokku, selline toi-ming annab haava kinnikasvades kõrvadele palju püstsema sei-su. Kuklale jäänud armi järgi on seda hõlbus ära tunda. Kõr-vadele püstsema seisu andmiseks on koguni peenikest traati tarvitatud, millega kõrvad üksteisele lähemale tõmmatakse, traat ise peidetakse karvade varjule. Ka lühikese kuklataguse päitsete rihmaga annavad parisnikud kõrvadele püstsema seisu. On hobusel kõrvad liig üksteise lähedal, n. n. „jänsekõrvad“, siis on parisnikud tarvitanud kuklalt nahariba välja lõikamist ja tekkinud haav lastakse sel juhul vähimagi ravita lahtiselt kinniõmblemata nagu ta on — kinni kasvada.

Laukude ja tähtede tegemist, kui ka nende värvimist ka-sutatakse kahel otstarbel: et hobust teisega ühesuguseks teha

— „paari ajada“ ja varastatud hobust omanikule ja politseivõimudele tundmatuks moonutada. Selle järele, missugust võtet parisnikud laukude tegemiseks tarvitavad, on tegemist kas ajutise või jäävate laukudega.

Ajutised laugud saadakse niiske kuumusega põletamisel. Seks otstarbeks tehtakse taignast või pudrust „mudel“, vastavalt soovitud laugu suurusele ja kujule. „Mudel“ aetakse ahjus tuliseks ja pandakse hobuse laubale (otsaesisele). Tuline „mudel“ põletab selle koha ära, karvad kukuvad välja, valged karvad kasvavad asemele ja lauk või täht ongi valmis, ehkki küll ajutine, sest järgmisel karvajamisel kaob ta ära ja endist värvi karvad kasvavad uuesti asemele.

Jäävat lauku meisterdavad parisnikud järgmiselt: lõigatakse nahast läbiulatav haav hobuse laubale soovitava laugu pikkuses, kahele poole haavast nülitakse nüri noaga naha alla niisuured taskud, kui laia lauku tahetakse; äranülitud nahk tõstetakse sellekohaste traatide abil, mis nülitud naha servade alla pannakse, kõrgemale ja antakse soovitav laugu vorm. Nülitud naha servad surevad mõne päeva pärast ära, servade alla kogub mäda ja surnud nahaosa langeb maha. Operatsioonist järgi jäänud mädanev haav kasvab pikapeale kinni, kattub valgete karvadega ja jäädav lauk, mis hobusele surmani jääb, ongi käes. Igauks on ju märganud, et hobusel vigastatud kohtadele, nagu rangide hõõrumised jne. ilmuvad valged lapid.

Mainitud põhjusil praktiseerivad parisnikud väga sageli laukude ja valgete lappide värvimist. Kui on tegemist ainult väikeste valgete täpikestega, siis määratakse need lihtsalt mee või gummiarabiga kokku ja riputatakse peale sama hobuse karvu, mis puhastades kammi või harja peale jäänud. Suuremad lapid värvitakse ära. Värvimiseks tarvitatakse väga mitmesuguseid segusid, näit: mustaks värvimiseks võetakse pürogallhappe (acid. pyrogallicum) lahu vees, mis filtreeritakse ja vähese piiritusega segatakse. Saadud vedelikku kastetakse pinsel, millega ettevaatlikult, et mitte nahka mujalt üle määrida, valged karvad üle värvitakse. Mitmesugused värvuse varjundid süsimustast kuni kohvipruunini saadakse pörgukivi (argentum nitricum) lahuga destilleeritud vees, või ammoniaak lahus (nuuskpiiritus). Pörgukivi lahuga värvitakse valged kohad kord või kolm üle, olenedes sellest, kas ahetakse tumedamat või heledamat värvust. Pörgukivi lahuga määritud karvad muutuvad valguse mõjul ikka kordkorralt mustemaks. Taetakse heledat või pruuni värvust, hoitakse hobust pimedas ruumis; kui aga pruuni ehk musta värvust, hoitakse hobust päikese paistel. Värvimiseks tarvitatakse veel väga mitmesuguseid värve ja rohtusid, neid kõiki siin kirjeldada pole võimalik. Mainitagu, et mõned parisnikud on täiesti väga osavad oma

„kunstis“. Et värv paremini peale jääks, puhastatakse karvu enne värvimist liivaga. Värvimiseks tarvitatakse mõnikord kogni kaunis lihtsaid ja igapäevaseid abinõusid, nagu: tušši, nõge, saapamääret, musta õlut jne. Heledakarvaline hobune, kelle karvad musta õllega märjaks tehtud, näib olevat kas kõrb, pruunikas-must, või must, sellest olenedes kui ohtralt karvad õllega niisutatud ja missugune oli hobuse loomulik karva värvus. Muidugi mõista, et parisnik hobust märjalt katsub ära müüa, sellepärast kõik need, kes hobuse karva peale erilist rõhku panevad, ei pea millalgi märga hobust ostma, sest isegi veega märg hobune, või higine, näib olevat palju tumedam.

Et hobusele „sukke“ jalga teha, hoitakse jala ümber soovitava kõrguseni ja kohal kuuma taignat ehk kuumi kompressesse teatud vaheaegadega, kuni karvad välja langevad. Väljlangenud karvade akemele kasvavad jälle valged karvad ja hobusel ongi n. n. „sukkjalg“. Kabja värvimiseks tarvitatakse kollakasvalget õlivärvi, või teisi värve ja määreid soovitava värvuse järgi. Valgete jalgade värvimiseks tarvitatakse samasuguseid võtteid, mis laukude ja märkide värvimiselgi.

On hobusel liht väike ehk saba rootsus, palmitakse uut jõhvi juurde, sest tugev liht ja saba annavad hobusele omapärase ilme, pealegi võib tugeva saba abil mõningaid puudusi ja vigu varjata.

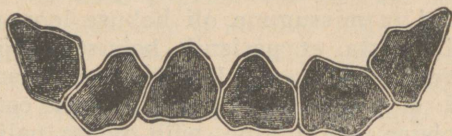
Mitte ainult üksikuid märke ega kehaosi ei võltsita, vaid ka kogu hobuse välimust. Et hobust ostjale meeldivaks teha, panevad parisnikud hobusekronugi päris „pühapäeva ülikonda“.

Sassis, läiketu karv on enamasti miskisuguse pikaajalise haiguse tunnuseks. Parisnikud saavad siin kohe omamoodi „karva silumisega“ hakkama: võetakse õletuust, tehtakse piiritusega märjaks, süüdatakse põlema ja põletatakse kohad, kus karv sassis ja pikem, piirituse tulega ettevaatlikult, et mõnda kohta mitte paljaks põletada. Selle järgi pestakse hobust sooja sooda veega. Kui karv kuivanud, hõõrutakse harjadega veel üle ja lõppude-lõpuks hõõrutakse karvu veel läike andmiseks miski lõhnata taimeõliga. Sarnase „tualeti“ tegemise järgi omab hobune ilusa ja läikiva karvakatte. Karvadele sileduse ja läikeandmise mõttes tarvitatakse ka piirituse või bensiniiga karvade pesemist.

Laialdaselt on tuntud hobuste kunstlikult kiirnuumamine, n. n. täisajamine. Selleks tarvitatakse linaseemneid, kartuleid, rukkijahu, sukrut ja ka mõnesuguseid rohtusid, nagu: rabanduse kivi, arseenikut j. t., mille mõjul hobune läheb liig ruttu lihavaks ja omandab läikiva karva. Arusaadav, et sellise kunstlikult saavutatud ihuga hobune on nõrk, loid, palju higistab ja töö juures kergesti väsib; lihased on katsudes pehmed, just nagu oleks tal mingisugune süldikogu naha all.

Vanaduse võltsimine.

Võltsitud vanadusega hobuseid võib leida peaaegu igalt laadalt. Et hobuse eest paremat hinda saada, on ju parisnikul tähtis vana hobust noorena, — teinekord ka noort täiskasvanuna ära müüa.

Pilt nr. 19.

Kunstlikult jälle tehtud hambakausikesed.

On parisnikul 10—12 aastane hobune, ehk veelgi vanem, ja ta tahab teda 5-aastasena maha müüa, siis raiutakse hobuse hammastesse uued kausikesed ehk hambakiri, sest loomulikud on selles vanaduses hammastest väljakulunud. Hobune pannakse pikali maha ja seotakse kinni; lõugade vahele (suu lahti hoidmiseks) pannakse risti puukepp, mis riide räbalatega ümbermähitud, et hoida igemete ja suunurkade veristamist ära. Sellekohase teraspõitliga raiuakse hammastesse kausikesed ja põletatakse need tulise raudoraga mustaks, et kausikesed omaksid loomulikuma välimuse. Jälle tehtud hambakausikeste mustamiseks tarvitatakse veel tindipähkli pulbrit ja rauavitrioli lahu, millega kausikesed täidetakse. Ka kuuse, või männi vaigu tükikeste põletamisega tulise ora abil kausikeste sees saadakse mustade põhjadega kausikesed.

Võltsimist võib tunda ära puremispinna kujust ja nurkhammaste väljalõikest, mida 5-aastasel hobusel mitte ei ole. Ka ülemiste lõikhammaste kausikesed on heaks abinõuks võltsimise äratundmisel, sest 10—12-aastaselt hobusel on nad enam-vähem kulunud, 5-aastaselt aga täiesti terved. Kõige kergem on võltsimist tunda ära jälle tehtud kausikeste murduvate servade järgi, samuti pole neil ka ümbritsevat emaili rõngakest. Loomulikkude hambakausikeste servad on tasased ja neid ümbritseb läikiv emaili rõngakene; ka on jälle tehtud kausikesed kitsad, enam pilusarnased.

Palju raskem on parisnikul 14—15-aastase ja veel vanema hobuse hambaid võltsida, kus hammaste terav nurk ja kolmenurkne kuju, mis ses vanaduses hammastele eriti iseloomulik, on ümbertehtamatud ja vilunud silma eest seda varjata ei saa. Hammaste värv on selles vanaduses tumekollakas.

Kuid siiski püüavad parisnikud võltsida ka õige vanade hobuste eluiga. Seks toimitakse järgmiselt: raiutakse nurk-

hammastesse kausikesed, et hobust 7 aastasena ära müüa; hambad viilitakse lühemaks ja kollane kord hammaste pealt maha, et need näeks olevat valgemad. Kõik need „ümbertegemised“ on aga väga silmatorkavad juba esimesel suhu vaatamisel. Et aga hobusele suhuvaatamist takistada, pekstakse hobusele pähe, mille tõttu hobune muutub kartlikuks ega lase suhu vaadata. Ka hõõrutakse enne laadale tulekut hobuse suud

Pilt nr. 20.

Kunstlikult järele tehtud hambakausikesed kesk- ja nurkhammastel alumises lõualuus.

tubaka, sinepi või pipraga, mis tekitab rohket sülje eristamist. Vahutav sülg täidab suud ja suunurke, mille tõttu hammaste järeldaatamine on takistatd.

Püütakse võltsida ja maskeerida ka teisi vanuse tunnuseid. Hallid karvad otsalt, kulmudelt, tuka ja lihi seest kistakse välja; rippuv alumine moka varjatakse suuraudadega või rohke süljooksuga eelpool nimetatud viisil; madal peahoidmine, loid olek ja vana hobuse aeglased liigutused kõrvaldatakse piitsa ja teravate suuraudadega. Isegi vana hobuse sisselangenud silmapealsed augud puhutakse õõnsa nõela, õlekõrre, roo või metalltorukese abil täis. Naha alla puhutud õhk tõstab naha kõrgele ja inetud augud ongi kõrvaldatud, mille tõttu hobune välja näib noorem ja ilusam olevat. Sakslastel on selle kohta isegi vastav nimetus olemas (augepusten) mis näitab, et Saksamaal parisnikud silmapealsete aukude täispuhumist kaunis laialdaselt kasutasid. Prof. Hludsinsky on Viini laatadel väga sageli pannud tähele täispuhutud silmapealseid.

Äri nõuab, et mitte ainult vana hobust noore pähe, vaid väga sageli ka noort hobust vanema, täiskasvanud hobusena tuleb müüa. 2½ aastast, hästi tugeva kasvu ja hästi väljaarenenud kehaosadega hobust on parisnikul kerge 7-aastase pähe müüa, sest 2½ aastaselt on sagedasti veel piima-tanghambad suus ja piimanurkhammaste kausikesed alles. Siin võib piima-

hambaid tunda ära nende valgest värvist, ka kujust ja hamba esipinnast, sest pärishammastel on esipinnal 2—3 pikihammast käivat süvendust, vagu, kuna piimahammastel need puuduvad. Ka hambaigemete järele võib tunda, kas hobusel on piima või pärishambad suus. Piimahammaste igemed tõusevad kolmnurksete kühmukestena hammaste vahele üles, kuna pärishammaste igemed hambavahesid täidavad ühtlase palistusena. Et hobust vanemaks teha, kiirendatakse hammaste vahetust piimahammaste igemetesse teravate salvide sissehõõrumisega, mille tõttu piimahambad langevad umbes 4—5 kuud varemini välja. Ka võltsivad parisnikud hobuse vanadust piimahammaste enneaegse väljakiskumisega. 3-aastasel hobusel on esimene jääv paar tanghambaid suus, kesk-piimahambad tõmmatakse välja, mis ise $3\frac{1}{2}$ aastaselt välja langeks, igemed paistetavad üles ja nõnda võib arvata, et hobune on $3\frac{1}{2}$ —4 aastane; sel korral ostaksime 3 aastase hobuse 4 aastase pähe.

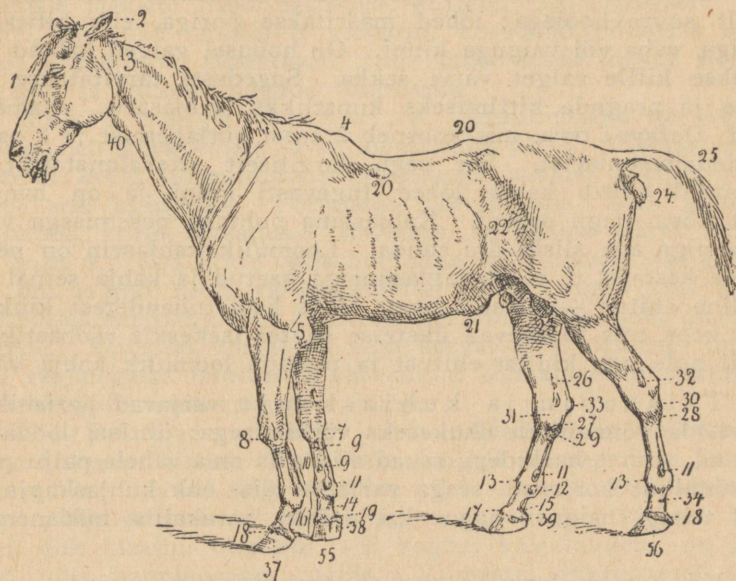
Sellist vanaduse võltsimist on raske ära tunda, kuid siiski mitte võimata. Tõelise vanaduse äratundmiseks vaadatagu hobuse purihambaid, kuhu parisnikud oma võtetega nii kergesti juurde ei pääse. 4-aastasel hobusel on kõik 6 purihammast suus, kuna 3 aastasel kõigest 5 purihammast, kusjuures kolmanda koha purihammast on alles piimahammast.

Hobuse puuduste ja vigade varjamine.

K l a a s - s i l m a m u n a. Hobusekasvatustlikus kirjanduses leiame, et hobusele puuduva silmamuna asemele kunstlik klaas-silmamuna on pandud ja hobune parisnikest sellisena maha müüdnud, mispärast ostmise korral silmamuna põhjalik järelvaatamine on väga vajalik. Haiguste kirjelduse osas peatume silma juures pikemalt.

R a s k e p e a g a h o b u n e. Kõigile on tuntud n. n. „raskepeaga“ ja „kergepeaga“ hobused. Esimesse liiki kuuluvad hobused, kes suuraudade vastu väga tuimad. Neid hobuseid on väga raske juhtida, keerata ja kui nad lõhkuma lähivad, ei suudeta neid suuraudadega kinni hoida. Suurauad lasuvad hammasteta lõualuu servade vastu. Mida kitsam, teravam ja õhem on lõualuu serv, seda tundlikum — „kergema-peaga“ on hobune; ümmargusema ja tuimema lõualuu servadega hobused on „raskepealised“ — ei tunne suuraudadega tõmbamist. „Raskepealise“ hobuse „kergepealiseks“ tegemiseks tarvitavad parisnikud järgmist toorest abinõu: tambitakse klaas peenikeseks pulbriks, mida raputatakse lõualuu servadele ja hõõrutakse mõne kaltsuga lihasse. Lihasse hõõrutud klaasi pulber sünnitab põletikku, mis lõualuu serva teeb väga valu-

saks, nõnda, et hobune väiksema kui ohjaliigutuse juures on väga tundlik. Seda võltsimist võib äratunda lõualuu servade põletikust, lõualuu servad punetavad, on paistes ja hobune kardab suhu vaatamist. Mõne päeva pärast tekib iga klaasiterakese ümber mädavistik, klaasi pulber mädaneb välja, servad tervenevad ja hobune on endiselt „raskepeaga“.

Pilt nr. 21.

Hobuse välisvead ja -haigused.

1 — „väljajooksnud“ silm; 2 — lontkõrv; 3 — lõuapärataguste rahude paistetis; 4 — turjamuhk; 5 — küünarmuhk; 7, 15 ja 19 — preid; 8 — põlve-
muhk; 9 — kooljaluu; 10 — krooniline künnapute põletik; 11 — põis; 12 — riivimise haav; 13 — sõrgatsi nikastus; 14 — püstsõrgats, 17 — luu-
kasv piirdel („luuvits“); 20 — sadula ja sedulga pigistushaavad; 21 — soolikad
munakotis; 24 — väljalangenud pärasool; 25 — rootsus saba; 26, 27, 28, 29,
30 ja 31 — spati kujud; 32 — põis; 33 — kannalumuhk (pipkak);
35 — pakkkabi; 36 — lamekabi, 37 — rõngaskabi (pügalad kabjal);
38 — kabjalõhe.

Sagedasti puudub hobusel pool keelt, millist puudust parisnik katsub käega varjata. Tahab ostja hobusele suhu vaadata, teeb parisnik ise hobuse suu lahti, lühikest keelt käega vastu põske vajutades ja viga ongi varjatud. Umbes nii varjatakse ka teisi suusleiduvaid vigu ja haigusi, mispärast hobuse-ostja alati ise hobusel suu peaks läbi vaatama.

Väga sageli varjatakse pea juures olevaid haigusi ja vigu hobusele pähe peksmisega, mille tõttu hobune muutub kartli-

kuks, ega lase üldse suud ega pead lähemalt järelevaadata, mispärast nii mõnedki vead võivad leidmatuks jääda. Kui hobusele ärritavaid rohte on suhu hõõrutud sülje tekitamiseks, mis aitab varjata vigu, antagu juua vett, mis uhab suu puhtaks, et takistamatult suu järelevaatust võiks teha.

Kabja vead. Kabja vigu varjatakse parisnikkude poolt suure hoolega: lõhed määratakse poriga, ehk kititakse pigiga, vaha või vaiguga kinni. On hobusel valged kabjad, lisatakse kitile valget värvi sekka. Sagedasti tarvitatakse lõhede ja pragude kittimiseks kunstlikku kabjasarve, enamasti prof. Defays'i oma, mis koosneb 2 osast gutlapercist ja 1 osast gummiammoniacist. See segu, tarviliselt ettevalmistatult ja sulatatult kitib kabja lõhed tugevasti kinni ja on hangunult kõva, nagu sarvgi. Kabjaseina puhtaks pesemisega võib seda viga aga siiski ära tunda. Loomulik kabjasein on pealt sileda kestaga, n. n. kabjaglasuuriga kaetud ja kabja seinal on kiuline ehitus — paistab nagu oleks kabi tuhandetest kiuketest koos, mis jooksevad üksteise suhtes isekeskis rööbastikku. Kitil pole aga kiulist ehitust ja puudub loomulik kabja värv.

Täiskapju ja kuhjaskapju varjavad parisnikud sarvtalda võimalikult õhukeseks värkimisega; ühtlasi löödakse paksud, suurte haakidega rauad alla, mis oma vahele palju pori ja sõnnikut korjavad, seega varjates täis- ehk kuhjaskapju ja veel teisigi haigusi, nagu: kabjavähki, harakaliha mädanemist j. t.

Kitsaid kapju varjatakse liiga laiade rauaharudega, mis päkaseinte ääre alt kaugele välja ulatuvad. Väljaulatuvate rauaharude peale määratakse kitti, ehk kunstlikku kabja sarve, niimoodi kabjale tarvilist laiust andes.

Kõverjalgsus on meie hobuste seas väga laialdane nähtus. Tunnuseks on siin esimeste jalgade põlvedest ettepoole asetleidev kõverus. Kuigi see viga mõnel hobusel ja isegi tõul (näit. Orlovidel) on päritav nähtus, tekkib aga enamuses kõverjalgsus vedamisest ja hobuse liiga noorelt tööle rakendamisest. Kas kõverjalgsus on saadud, või päritud haigus, selgub, kui hobusel üks jalg üles tõsta: jääb jalg ikkagi kõveraks, on kõverjalgsus päritud, kuna eluajal saadud kõverjalgsus keha raskuse all ära kaob, ehk vähemalt palju õigemaks sirgub, sellejärele kui vana ja millises arenemisjärgus kõverjalgsus on.

Kõverjalgsust varjatakse kaudsete võtetega, kuigi see on kaunis raske, ent vilumata ostjat saab siiski petta. Tarvitatakse teravaid suuraudu, mis hobuse kangesti rahutuks teeb, hobune on närvilne, tammub jalgadel ja sellega, et hobusel

rahulikult seista ei lasta, ei saa ostja jalgadest õiget pilti ja võibki petetud saada. Hobune pannakse seisma sarnasele kohale, kus esimesed jalad tagumistest kõrgemal seisavad ja sarnane seisak varjab jällegi kõverjalgsust. Hoosjal vaatamisel on see viga aga siiski kergesti silmapaistev, eriti veel siis, kui panna hobune seisma sarnasele kohale, kus esimesed jalad madalamale jääksid, nagu näit. mäe küljele. Kõverjalgsusel hobustel, kui nad rahulikult seisavad, korduvad põlvedes ettepoole kramplikud tuksatused, mida üldse tuleb lugeda nõrgalgsuse ja rikutud jalgade tunnuseks.

Keele väljashoidmine. Äratundmine on kerge: keel ripneb suust väljas ja on loomulikku värvi. Pikemat aega kestnud keele väljashoidmise järelduusel hakkab keel atrofeeruma ehk kidunema. Põhjuseks võivad olla: halb komme, harjumus, keele vigastused, halvatus, keealuse närvi halvatus j. m. s. Kas keele väljashoidmine halb komme või halvatus on, selgub keele väljashoidmise viisist: ripub keel alaliselt väljas, on põhjuseks halvatus, kui ainult ajutiselt, on halb komme. Viimasel korral on viga kõrvaldatav, eelmisel mitte. Vea varjamiseks tarvitavad parisnikud sellekohaseid suuraudu ja keele sidumist suuraudade külge.

Turja paise tekitab turja pigistuste ja hõõrumiste tõttu halbade riistade läbi. Paise käigud on sagedasti kaunis sügavad ja ulatavad selgroo lülide püsthitudeni. Päliskaudne turja paise on ravitav, ulatab aga haiguse järg selgroo lülideni, ehk labaluu otsadeni, või koguni küljeluudeni, on haigust juba kaunis raske ravida. Viimastel juhtumistel võib hobune kergesti saada veremürgituse ja surra. Viga on varjatav sellega, et paise avause peale kleebitakse sama hobuse karvu, mis on mujalt lahti kammitud.

Hobuste haiguste varjamine.

Pahaloomuline tatitõbi.

Malleus humidus.

See on kroonilise iseloomuga ravimata haigus, mis mitmeid aastaid vältab ja lõpeb hobuse surmaga. Tuleb ette ka ägeda iseloomuga tatitõve, mis hobuse surmab ruttu. Ägeda iseloomuga tatitõbi on väga nakkav — niihästi hobustele kui ka inimestele. Haiguse tekitajaks on kepikujuline pisilane — *bacillus mallei*, mille sigimisele on hingamiselundid hääks pinnaks, samuti ka mahlasooned ning näärmed, sellepärast esineb ka kolm tatitõve erikuju: kopsu-, nina-, ja nahatatitõbi, kas üksikult, ehk kõik kolm haiguse juhtu korraga.

Peale haiguse nakkamise võib hobune välispidiselt hulgaks ajaks terveks jääda enne kui ilmuvad esimesed haiguse välistunnused. Haigust on alguses raske pahaloomulisest nõlest eraldada, mispärast selle haiguse äratundmiseks tuleb tingimata pöörata loomaarsti poole, kes pahaloomulise tatitõve juhul teeb ühtlasi ka seaduses ettenähtud korraldused haiguse levimise takistamiseks ja ärahoidmiseks. Seaduse järgi hukatakse kõik tatitõbised hobused ära ja maksetakse hobuse omanikule täis turuhind välja, mispärast põhjust ei peaks olema seda kardetavat haigust varjata, või teadlikult teisele haiget hobust edasi müüa.

Ninatatitõve puhul paistetak nina limanahk üles, harilikult ainult ühes ninasõõrmes, kuid juhtub ka nõnda, et mõlemates korruga. Ninasõõrmetesse, eriti nina krõmpsluust vaheseinale ilmuvad hallid või kollased vistrikud, mis katkiminnes jätavad järgi visalt paranevad, mädase põhja ja sakilise servadega haavandeid. Ninast jookseb alguses värvita limast vedelikku, mis haiguse vananemisega muutub mädasarnaseks rohekas-kollaseks ja vahete vahel kiukeste kujul verd sisaldab; mäda kuivab ninasõõrmete külge kinni. On tatitõbi ainult ühes sõõrmes, n. ö. ühekülgne, on ka sama külje lõuaalune ilarahu paistetunud; mõlemi sõõrme tatitõve korral on mõlemad ilarahud paistetunud. Alguses on see paistetus kuum ja valus, kuid pärast muutub kõvaks, külmaks, valutuks ja konarlikeks, mis on heaks diagnoosimise tunnuseks, et tatitõbe nõlest eraldada. Nõle ajal paistetavad küll ka lõuaalused ilarahud üles ja neisse tekkib mäda, mis omale väljapääse tee teeb, tatitõve ajal tekib aga ainult harukordadel ilarahudesse mäda. Tatitõbise hobuse silmad jooksevad rähma ja mäda.

Kopsutatitõbe on palju raskem ära tunda, sest välise tatitõve märgid puuduvad ja ainult malleiniseerimine võib siin anda otsust. Tundmiseks on kuiv köha ja mõnikord tuleb ninast köhimise ajal verega segatud lima. Alguses paistab loom täiesti terve olevat: sööb, joob ja on isegi elavaloomuline. Pikapeale jääb isu väiksemaks, köhahood ja mäda väljaköhimine suurenevad, karvad kaotavad oma loomuliku läike ja lähevad sassi; nahk kaotab oma paenduvuse ja keha peale ilmuvad nõrga südamegevuse järeldusel valuta veepaistetusid.

Naha tatitõbe juures on haigus nahas ja nahaalustes kudedes olevates mahlasoontes ja näärmetes. Mahlanäärmed paistetavad üles herne ja pähklisuurusteks valuta muhukesteks, mis enamasti ilmuvad esimestele jalgadele, rinnale ja kõhule. Muhud lähevad katki ja nendest voolab välja verine, kollakas mäda; tekkinud haavad on väga visad kinni kasvtama. Mahlasooned nende haavade ümber on paistetunud ja paistavad nagu

nöörid, mis naha alla lähevad. Pahaloomulise tatitõve ajal hobusel palavikku ei ole.

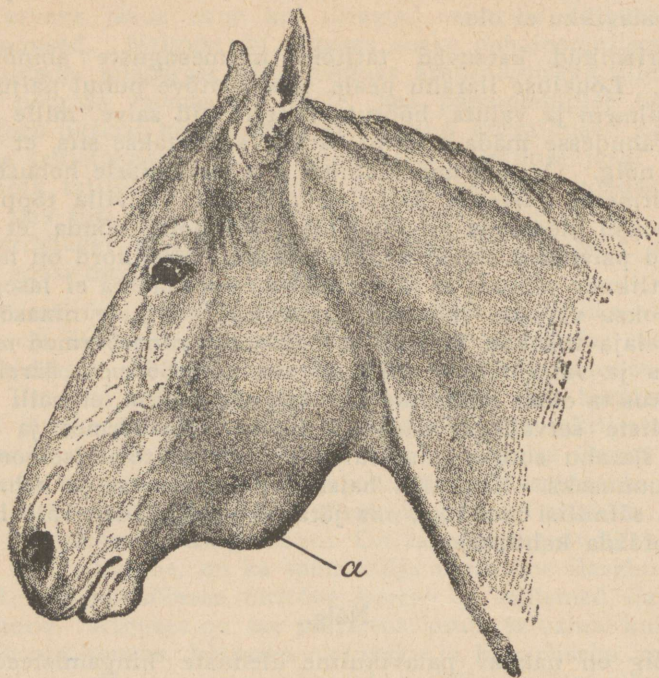
Parisnikud katsuvad tatitõbe mitmesuguste abinõudega varjata. Lõualuse ilarahu peale, mis tatitõve puhul palju suurem, külmem ja valuta, hõõrutakse teravaid salve, mille järel-dusel rahudesse mäda tekkib; ostjale seletatakse siis, et hobusel on nõlg. On juhtumisi olnud, kus tatitõbisele hobusele on ninasõõrmesse pistetud käsna tükike, või puuvilla topp, mis mädajooksu ülemisest ninakäikudest ära hoiab nõnda, et ninasõõrmed paistavad olevat kaunis puhtad. Mõnikord on hobune nii kartlikuks tehtud, et ta ninasõõrmesse vaadata ei lasegi. Et mädajooksu varjata, viskavad parisnikud hobusele ninasõõrmetesse salaja tubakat, hobune aevastab siis ninasõõrmed mädast puhtaks ja väljajooksev mäda ei saa ninasõõrmete äärele koguda, kus ta oleks silmapaistev. Lõpuks mainin, et halli põhja ja sakiliste servadega mädaseid haavu ninasõõrmes ja samapoolse ilarahu suurenemist tuleb pidada tatitõve iseloomustavaks tunnuseks. Ka halba haisu ninasõõrmetest ja keha peal olevaid sõlmilisi muhkusi, mis jätavad järgi mädanevaid haavu, tuleb pidada kahtlaseks.

Nõlg.

Nõlg on nakkav palavikuline ülemiste hingamisteede ja elundite põletik, mille tekitajaks on ümargused, ketisarnaselt reasseisvad pisilased — *streptococcus equi*. Haiguse iseloomustavaks tunnuseks on mädatekkimine lõuaalustesse ilarahudesse. Sarnane lõuaaluste ilarahude tuline ja valus paistetus ja mädanemine, ongi iseloomustav tunnus, et nõlge pahaloomulisest tatitõvest eraldada. Peale selle puuduvad nõle haigusega ninas sakiliste servadega, mädase põhjaga haavakesed, mis pahaloomulise tatitõve korral on tavaline nähe.

Nõlg algab palavikuga, kusjuures kehasoojus tõuseb 39—41,5, mis aga kiiresti peale mäda väljajooksu ilarahudest alaneb ja heal juhul paraneb loom haigusest 2—3 nädala jooksul.

Haiguse maskeerimiseks tarvitavad parisnikud juba pahaloomulise tatitõve puhul nimetatud abinõusid. Et aga nõlg hea ravimisega on ruttu paranev haigus, siis võtavad parisnikud harva nõle varjamiseks abinõusi tarvitusele ja on hobusel lõuaalused ilarahud paistetanud, ei saagi sarnasel korral nõlge varjata. Nõlehaiguse juures peatusime sellepärast, et kunstlikult tehtud „nõlega“ pahaloomulist tatitõbe varjatakse.

Pilt nr. 22.
Nõlehaige hobuse pea.
a — lõuaaluste ilarahude paistetus.

Puuslak, hingeldus (*asthma*).

Puuslak on pikaajaline palavikuta haigus, mille iseloomustavaks tunnuseks on raskendatud, kiire, ebaloomulik hingamine, mis on väga mitmesugustest põhjustest, nagu: kopsude emphysema, hingetorude katarr, uusmoodustised, s. o. kasvavad kopsus või hingamisteedes, hingamisteede kitsendused, südamehaigused, vedelikkude kogumine rinnakorvi, uusmoodustised vahelihal, maksal, põrnal jne.

Puuslakis hobusel on enamasti hea söögiisu ja sellepärast seisavad nad tööta olles alati jõus. Tallis ei saa pealiskaudse vaatamisega haigusest arugi, kui aga puuslakis hobust mõned minutid sõidutada, tõuseb tal hingamise arv minutis 50—60, pikemaajalise sõidu järel juba 80—100, kusjuures silma paistab tagumiste küljeluude taha tekkiv vagu, või renn, mida kutsutakse puuslaki renniks. Hobusel on ninasõõrmed laiaili,

kubeme ja kõhu küljed kerkivad ja langevad hingamise tempos ja paistab, nagu oleks meil „kõhulöökidega“ tegemist. Sõna „puuslak“ on moonutatud saksakeelsest sõnast „Bauchschlag“, mis tähendab „kõhulök“. Ühes taktis kõhulöökidega liigub ka pärasool sisse- ja väljapoole. Puuslakis hobune hoiab saba natukene kõrgemal, kui terve hobune. Nimetatud haigust põdevad hobused armastavad rohkem jalgadel seismist, lamavad vähe ja kuigi, siis küll küljeli mitte kunagi, vaid hoiavad kõik neli jalga kokkupanduna, lehmamoodi, kõhu all, hoides pead püsti. Kõhahood korduvad sagedasti, iseäranis hommikuti toiduandmise ja jootmise ajal. Köha on lühikene ja kuiv, hingamine raskendatud ja sagedasti korisev, mille tugevus oleneb puuslaki vanadusest, arenemisejärgust ja põhjustest.

Suvel, palavate ilmadega on puuslakis hobustel hingamine eriti raske. Raske on ka hingamine siis, kui hobune on suuremal määral söönud palju jõutoitu, mida tarvitatakse nuumamiseks.

Tervel hobusel rohkeneb hingamise arv sõidus või töös, kuid seistes alaneb ruttu loomuliku piirini, kuna puuslakis hobusel see alanemine vältab kaua. Väljahingamine puuslakis hobusel on kahekordne: esiteks lühikene ja järsk väljahingamine, siis silmapilkne vahe, millele järgneb pikaldane ja aeglane väljahingamine. Väljahingamise korral märkame, et ka kõhu- ja kubemelihased langevad kahes järgus — kõhulöögid on kahekordsed. Puuslakis hobuse kahekordset väljahingamise takti tunneme ka, kui käeselja hoiame hobusel ninasõõrmete ees: esiteks tuleb vastu kätt lühike ja siis pikem väljahingatav soe õhujuga. Ka tavalise külma ilmaga, kui puuslakis hobusega on sõidetud, märkame kahekordset väljahingamist, sest väljahingatava õhu niiskus lumistub külmas õhus: ninasõõrmete ette tekitab esmalt väike valge pilveke ja sellejärele varsi suurem pilveke. Tööd tehes lähevad puuslakis hobused ruttu higiseks ja jäävad pikema töö juures kõhnaks.

Enamasti on puuslak ravimata haigus ja meie hobuste hulgas kaunis laialdaselt levinud. Sellepärast on arusaadav, miks parisnikud selle haiguse varjamiseks tarvitavad nii mitmesuguseid abinõusi. Kõige sagedamini aga kukuvad hobuseostjad just puuslaki haiguse mittetundmise pärast sisse. Laadalt ostes oli hobune täiesti „terve“, kuid mõne tunni pärast, või alles kodus tuleb ilmsiks, et hobune on puuslakis. Sarnasel korral üteldakse, et puuslak oli „kinnipandud“, see tähendab, kõhulöögid olid seismas. Puuslaki „kinnipanemiseks“ tarvitavad parisnikud järgmisi abinõusid:

1) Peetakse hobune 6—8 nädalat enne laata karjamaal kerge toidu peal; heinu ei anta sugugi. Puuslaki tunnused: ruttu hingamine ja kõhulöögid jäävad siis palju harvemaks.

2) Puuslakis hobusele antakse enne laadale viimist pool toopi oliivõli, mett ja 8—10 gr. väävlit, milline segu vähendab $\frac{1}{2}$ —1 tunniks kõhulööke. Samuti mõjub ka kalamaksa õli sisseandmine.

3) Londuni parisnikud on andnud puuslaki „kinnipanemiseks“ hobustele $\frac{1}{8}$ naela õliga peenikesi haavleid, — siin arvatavasti avaldab arseenhape oma mõju.

4) Puuslakis hobusele antakse suuremal määral arseenhapet sisse, mis hingamist palju kergendab ja teatud ajaks puuslaki „kinni“ paneb.

5) Pistetakse hobusele ninasõõrmetesse rõikajuurikas, ehk visatakse nuusktubakat, mille järeltusel hobune aevastab ja sellega ülemised hingamisteed korraks rögast täielikult ära puhastuvad. Hobune viiakse muidugi tühja kõhuga müügile, sagedasti müügi eelpäev ehk paargi näljas ja janus hoitud, et kõhulöögid harveneks ja nõrgemad tunduks. Üldse antakse ülalmainitud rohtusid ja vahendeid hobusele tühja kõhuga. Puuslaki „kinnipanemise“ abinõusid ja rohtusid on parisnikel väga palju, neid kõiki pole aga võimalik siin loetleda. Peale „kinnipanemise“ tarvitavad parisnikud veel mitmesuguseid kaudseid abinõusid ja võtteid puuslaki varjamiseks, nii näit.: hõõrutakse lõuaalustesse ilarahudesse teravaid salve, mis paistetust tekitavad, ninasõõrmetesse pritsitakse rohtusid, mis nina limanaha põletikku sünnitavad ja sel moel tehakse hobusele kunstlik nõlg, et ruttu ja korisevat hingamist nõlehaigusega seletada saaks, mida mõnigi ostja jääb uskuma.

Proovisõitu puuslakis hobusega tehakse ostjast eemale täie kiirusega, kuna ostja juure tagasi lastakse hobusel sammu käia, peetakse kinni, jäädakse riistu korraldama ja viidetakse võimalikult palju aega, et hobuse hingamine ostja juure jõudes poleks enam mitte nii kiire. Korisevat hingamist, mis mõnel hobusel iseäranis kiire liikumise juures ilmsiks tuleb, varjatakse sellega, et proovisõit kiviteel tehakse, kus raudade plagina ja vankri mürina tõttu korisevat hingamist pole kuulda. Samaks otstarbeks seotakse ka kell aisa külge, ehk pannakse kurinad (kuljused) hobusele kaela.

Puuslaki äratundmiseks on kõige kindlamad tunnused kõhulöögid ja kahekordne väljahingamine.

Täiskasvanud hobusel on paraja temperatuuriga tallis seistes, hingamise arv loomuliku kehasoojuse ja südametegevuse juures minutis 8—16, keskmiselt 12 korda. Tõuseb hingamise arv üle 16, tuleb hobust hoolega järeleproovida, kas tal mitte puuslak pole. Tervel hobusel, kõrisõlme tugevasti pigistades, tekkib pikaline ja puhtakõlaline kõhahoog; on aga kõhahoog korisev, lühikene, tume, röhitise sarnane, tuleb hobune pidada

puuslakikahtlaseks ja teda hästi järele proovida. Iga puuslakikahtlasele hobusele tuleb heinu süüa anda ja joota, siis temaga vähemalt versta kaks sõita ja seisma jättes järelevaadata hingamise kiirust, väljahingamise takti, kõhulööke, kubemeid, pärasoole liikumist, kuulata hingamise hääli ja vaadata, palju aega läheb, kui hobusel hingamine on rahulikuks jäänud. Kõiki neid asjaolusid arvestades, võib eelpool kirjeldatud tunnuste abil alati tunda ära puuslaki, koguni siis, kui see peaks olema „kinnipandud“.

Hobuse lolltõbi ehk totrus.

Selle haiguse põhjuseks on krooniline peaaajukotikeste põletik ja veetõbi, mille tekitajaks on korduvad peaaaju verepakitused, liiga nuumav toit, südame- ja kopsuhaigused ja pärilik kaldumus. Seda haigust esineb sagedamini loiu iseloomuga hobustel ja ruunadel, kuna elavaloomulistel ja täkkhobustel seda haigust esineb võrdlemisi vähe.

Lolltõve iseloomustavaks tunnuseks on hobuse tundlikkuse ja mõistuse rike, millele ajajooksul lisanduvad südame-, seedimise- ja hingamiselundite haigused. Hobune on unine ja aeglaste liigutustega, silmad poolenisti kinni ja vaade ükskõikne, toetub peaga lähedalolevatele asjadele, asetab jalad ebaloomulikult, kas keha alla kokku, laiali või koguni ristamisi. Kui lolltõbise hobuse jalad ebaloomulikku olekusse seada, hoiab ta neid nõndaviisi kaua aega. Lolltõbine liigutab sagedasti põhjuseta kõrvu; edasiliikumine sünnib enamasti otsesihis; liikudes tõstab hobune jalgu kõrgele, nagu käiks ta mööda vett; taandada lolltõbist hobust on kaunis raske, peaaegu võimatu; süües unustab hobune ära, et toit suus, jätab puremise pooleli ja mõnikord laseb poolenisti puretud toidu suust maha. Hobune sööb parema meelega toitu madalast, maast, ja seejuures söövad lolltõbised hobused sagedasti aluspõhku, joomise juures pistab totter hobune nina vette ja hoiab seal kaua, ilma et ta jooks; vett suhu võttes katsub seda pureda, nagu kuiva toitu; pulss on madal ja teeb minutis 28—32 lööki. Hobuse tundelikkus on rikutud, ta ei pane hüüdeid tähele, ega avalda löökide vastu loomulikku tunnet, laseb astuda kabja piirde peale, nõelaga piirdesse torgata jne. ilma et jalga tõstaks, mida terve hobune ei laseks, sest kabja piire on väga tundlik. Lolltõbine hobune laseb sõrme kõrva pista, ega pane seda tähelegi, kuna terve hobune seda naljalt ei lase.

Et lolltõbi on krooniline haigus, siis korduvad haiguse paranemised ja halvenemised vaheldumisi, mille järele ka selle haiguse tunnused kas rohkem või vähem ilmsiks tulevad. Mõnikord ilmuvad järsud hood, millal hobune avaldab marutõve

tunnuseid; märatseb, ajab seintele püsti, peksab jalgadega, kisub, purustab jne. Need liig ägedad lolltõve avaldused tulevad ilmsiks töö juures, või liig tugevast toitmisest, umbsete ruumide, kuumuse jne. tagajärjel. Suvisel ajal on kõik need lolltõve tundemärgid palju teravamad. Tuleb hobusele sõiduajal lolltõve hoog peale, jääb ta seisma, jalad laiali, vahib lollilt tagasi, ei tunne suuraudade ega ohjade liigutusi, või ehk tahab ühes sihis edasi minna, ehk hakkab ühele poole ringi käima.

Hobuse haiguse varjamiseks söödavad parisnikud lolltõbist hobust 5—6 nädalat kergete toitudega, nagu rohi, juurvili, jahu jne. Hobusele antakse võimalikult vähe heinu ja kaeru, ehk jälle katsutakse sellist hobust külmal ajal, kui haiguse tunnused nõrgemad, ära müüa. Kui eelpool nimetatud toimetust tõve tunnuseid ei vähenda, võetakse tarvitusele juba rohkem radikaalsemad abinõud: pannakse hobusele müügi eel pärasoolde piprapulbert, sinepi jahu, imbiiri, nuusktubakat jne. millised ained tekitavad pärasoolikas ärritust ja valutunnet, mispärast hobune näib palju erksam ja elavaloomulisem, mis ühtlasi aitab ka lolltõve tunnuseid varjata. Et hobune ka kabja piiret ja kõrva kardaks, hõõrutakse sinna teravaid salve, mis tekitavad põletiku, ehk torgatakse need kohad nõela otsadega valusaks. Parisnikud tarvitavad tihti varjamiseks ka hobuse purjujootmist, kuna laadaplatsil ohtrasti nuuti tarvitatakse.

Kõige kergem on lolltõbist hobust ära tunda teda taandades, sest lolltõbine ei taandu, pulss töötab palju aeglasemalt ja söömine on ebaloomulik. On lolltõbine hobune higiseks aetud, ilmuvad kõik haiguse tunnused teravamalt nähtavale, mis haiguse äratundmist kergendab.

Vilistav (kohisev) hingamine.

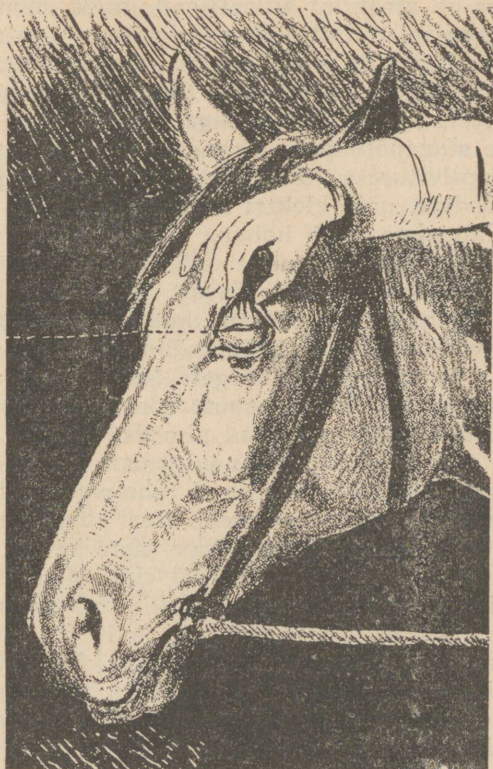
Põhjuseks on pahempoolse kõrisõlme halvatus. Inglise täisverd ratsahobused kannatavad selle haiguse all sagedamini, kui teised tõud. Haigus on sagedasti pärilik.

Tunnused: vilistav, kohisev hingamine, mis hobuse liikumisel isegi kaugele on kuulda, seisma jäämisel kaob kohisemine ära. Vana haiguse korral võib hobune liikumisel isegi hingetuks jääda ja maha kukkuda.

Haigus on raskesti ravitav, mis mitu kuud vältab. Lõikus annab mõnikord häid tagajärgi. Varjamisviisid umbes samad, mis tatitõbe ja nõlehaiguse puhul.

Silmahaigused.

Silma tuleb eest ja kõrvalt vaadata. Sarvkile peab olema täiesti läbipaistev ega tohi olla seal mingisuguseid plekke ega täppe. Silmatera ääred peavad tasased olema ja ei tohi olla sakilised ega murdlised. Silmatera järelle, kas see valguse mõjul

Pilt nr. 23.

Hobuse silm on pime.

Pilusarnane silmatera, mis ei laiene ei valguses ega pimeduses.

laieneb, ehk muutmatuks jääb, võime otsustada, kas silm on nägija või pime. Pime silmatera ei reageeri valguse peale, on pilusarnane kitsas ja alati ühesugune. Terve silmatera muutub alaliselt valguse heleduse ja tumeduse järelle: mida nõrgem valgus, seda rohkem suureneb silmatera, näit.: hoia hobust vastu valgust ja katame minutiks-paariks tal silmad kinni, neid järsku lahti tehes, näeme, et silmatera on palju suurem, kuid veab silmanähtavalt valguse mõjul end kokku. Kui silmatera

mõnest kohast vähem laieneb, tähendab, servad murdelised on ja mitte sirgjoonelised, on silm rikutud mingisuguse haiguse järelduusel ja sirmkile servad — (silmatera all mõistetakse sirmkile keskel olevat ümargust auku, mis väljaspoolt vaadates must paistab) — on silmaläätse külge kinni kasvanud, mis takistab silmatera ühtlast laienemist. Väga hääks silma tundlikkuse abinõuks on atropiini silmatilgad, mida mõni tilk silma lastakse. Atropiini mõjul laieneb silmatera tuntavalt ja jääb nii kauaks muutumatult seisma, kuni atropiin oma mõju kaotanud. On silm valguse vastu pime, tuim, silmanärv surnud, siis ei avalda atropiin silmatera kuju ega suuruse peale mingisugust mõju. Terve silmapõhi peab olema selge ja puhas, ilma ühegi tumestuse ja pilvitusega. Kõige parem on silma pimedas ruumis tulega vaadata, näit. elektri taskulambiga jne. On hobusel ainult üks silm pime, käib hobune vildakalt, tervet silma ette hoides. Paljuid silmahaigusi võib vaatamisega ära tunda. Täiesti pime hobune liigutab elavalt kõrvadega, sest ta peab kuulmisega nägemise aset täitma, katsudes sellepärast kõrvadega tabada väiksemat kui häält. Pimedas hobuse kõnnak on iseloomustav: ta käib jalgu kõrgele tõstes, nagu vett mööda, mis on eriti silmatorkav, kui hobust kõnnitada pika oheliku otsas. Hobuseparisnikud talutavad pimedat hobust suuraudadest kinni hoides, millal hobune palju julgemalt astub, teades et inimene ees läheb. Mõned parisnikud talutavad küll hobust pika oheliku otsas, kuid tarvitavad seejuures nuuti, teevad hobuse kartlikuks, ehk peksavad hobust enne laata ketiga. Hobust talutatakse laadaplatsil, kett käsivarrel ehk kaenlas, mis kõlises teeb hobusele hirmu, peksu meelde tuletades; hobune on siis rahutu, närviline, astub kärsitult ja lühikesed sammud ja nii varjatakse pimedas hobuse iseäralikku kõnnakut.

Kõige kindlam ja parem tunnus terve silma äratundmiseks on ülalkirjeldatud abinõu, valguse mõjuga proovimine, mida tuleks teha igal kahtlasel juhul. Et silma järelvaatust takistada, tehakse hobune pähe peksuga kartlikuks, et see ei laseks silma vaadata. Nägemise proovimiseks on veel mitmesuguseid katseproove tarvitusel, mis, kui neid täpipealsusega tehakse ja õiglaselt arvestatakse, ka õigeid resultate annavad. Pannakse maa peale serviti ritta mitu 6—8 tolli laiust lauda, süld või poolteist vahedega, milledest hobune pika oheliku otsas üle talutatakse. Nägija hobune astub kõikidest laudadest riivamata üle, pime aga riivab neid jalgadega. Kui üks silm terve ja ainult teist kahtlustatakse, tuleb terve silm proovitegemisel kinni siduda. Nägemisprooviks võib ka hobust 4—5 sammu kauguselt piitsaga ähvardada, mida nägija hobune kardab, pime aga midagi ei märka. Ka siin tuleb terve silm enne kinni siduda, kui ainult ühte silma katlustatakse. Piitsaga ähvardus

peab tasaselt, vaikselt sündima, muidu kuuleb hobune õhuliikumist ja avaldab ikkagi kartust, ehkki ta on täiesti pime. Mõned tarvitavad prooviks silma läheduses sõrmega ähvardust, mida aga soovitada ei saa, sest hobune, kuigi ta nägemine nõrk, võib nii lähedalt ikkagi tumedat varju märgata, pealegi on silmalaud ja silma karvad ütle mata õrnatundlikud ja nõnda võib proovikatse eksiteele viia.

Pikemat aega pime olnud hobuse silmamuna jääb ikka väiksemaks, atrofeerub — kõhetub ja ülemine silmalaug muutub kortsliseks.

Pimeda silma varjamiseks puhuvad parisnikud hobusele, kes kauemat aega on olnud pime, suhkrut, soola või pipart silma, mis tekitab ägeda põletiku ja silmavee jooksu; silm läheb punaseks ja parisnik seletab ostjale, et hobune on õlekõrrega silma torganud jne.

Silmakaede (kale) varjamiseks tätoveeritakse sarvkile ära. Hobune pannakse pikali maha, torgitakse kaetunud sarvkile peenikeste nõelakimbukestega tihedalt auke täis, riputatakse tuschi või pruuni värvi peale, mis terve silma värviga peaaegu ühte läheb, värv hõõrutakse silmalauga nõelaaukudesse, kus värv sulades silmakae värvuse terve silma väljanägemisele lähendab.

Jalgade haigused.

Jalgade haigusi on palju, kuid neid kõiki käsitada pole võimalik, seepärast lubatagu peatuda ainult nende haiguste juures, mis tekitavad pikaajalist lonkamist, vähendavad hobuse töövõimet ja mida parisnikud nii või teisiti katsuvad varjata.

Õlalonkamine või õlanikastus.

See haigus on sagedasti ravitamata ja oleneb väga mitmesugustest põhjustest õlaliikme piirkonnas, nagu: reumaatiline labaluu ja õlaluu lihaste põletik, lihaste venitused, halvatused, õla mahlasoonte ja rahude põletik, õlaliikme vigastused, nagu nikastus, venitus jne.

Tunnused: Alguses valus ja palav paistetust, mis siis kui haiguse põhjused peituvad sügavamal, on ainult veidi tunda; lonkamine on suurem hobuse haige jala poole pööramisel; haige jalaga astudes on jala tõstmine raske, hobune astub jalga maad-mööda lohistades; samm on lühikene, takistustest (näit. talli lävest) üleastumine on raske; taandades ei saa hobune haige jalaga tagasi astuda, vaid lohistab maad mööda; seistes hoiab jalga ees, toetades täie kabjaga vastu maad; liikudes ei tõsta hobune haiget jalga mitte otsejoones ettepoole, vaid poolringis väljapoole keerates. Vana õlalonkamise korral mõned hobused ei lonkagi sammu minnes; traavisõites on lonkamine aga kohe

näha ja mida pehmem tee, seda rohkem. On õlalonkamine kestnud liiga kaua, kuivavad selle õla ja labaluu lihased kokku ja õlg paistab õhem, kuivem olevat, kui vastaspoolne terve õlg.

Õlalonkamist on parisnikel raske, peaaegu võimatu varjata, kuid kaudsete võtete abil viivad nad siiski harjumata ostja eksiarvamisele. Hobusele tehakse jala peale väike haavake, või naelatakse hobuse jalg ära, et ostjat arvamisele viia, nagu lonkaks hobune haavakese või sepa süü pärast rautamise tagajärjel, see viga aga paraneks muidugi üsna ruttu. Tehakse ka hobune teise jalaga lonkama, et hobune korruga mõlemaid jalgu hoiaks, mil nõrk hobusetundja midagi kurja ei märka.

Väga hea õlalonkamise äratundmise abinõu on hobuse tagasi taandamine, mis õlalonkamise juures hobusele teatud raskust teeb, nagu eespool sellest kirjutatud.

Puusalonkamine või puusanikastus.

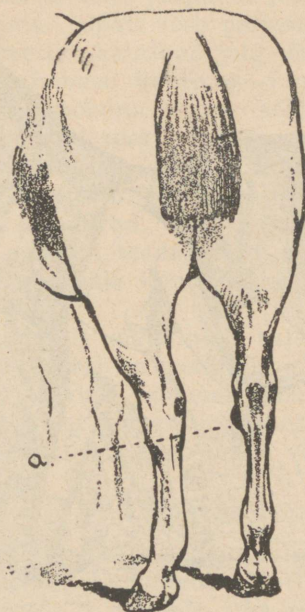
Oleneb samadest põhjustest puusaliikme piirkonnas, mis õlalonkamise juures juba nimetatud. Liikudes ei saa hobune puusaliiget mitte nii vabalt liigutada, vaid lohistab jalga järel. Ka puusalonkamine on hobuse taandades paremini näha. Parisnikud tarvitavad puusalonkamise varjamiseks samu kaudseid võtteid, mis õlalonkamise juureski.

Koodiliikme kooljaluu. Spat.

Haiguse põhjuseks on tugevad koodiliikme pingutused, mille tõttu tekib esmalt koodiliikme pehmete osade põletikuline protsess, mis pärastpoole siirdub koodiliiget moodustavate luude luukestale. Luukesta põletiku tagajärjel kasvavad koodiliikme luukesed üksteisega kokku, nende peale kasvab koredast luukoest muhk, mis koodiliikmelt võtab paenduvuse ja hobune kaotab palju oma töökõlblikkusest. Ka pärilikkus on spati tekkimise eelduseks.

Spati muhk on sagedamini koodiliikme sisemisel pinnal, mis on ühtlasi ka kõige kahjulikum spati kuju. Mida madalamal koodiliikmest on muhk, seda kahjulikum ta on. Spati muhk võib olla ka koodiliikme välimisel pinnal, kuid siin on ta palju kahjutum ja väiksema tähtsusega hobuse töökõlblikkuse suhtes. Harilikult ei tekita ta lonkamistki ja on ainult iluduse rike. Spati muhk seespool liiget annab koodiliikmele umbes D tähe kuju, kuna loomulik koodiliikme pind takka vaadates meenutab B tähte. Spatiga koodiliiget järele katsudes tunneme ühtlaselt kõva muhku, mille peal nahk tundub õhem olevat ja on vähem liikuvam. Spat on peaaegu ravimata haigus, mispä-

rast selle haiguse äratundmine on väga tähtis. Äratundmine on kerge, kui koodiliikmele on spati muhk juba kasvanud. Algu- ses on märgata, et koodiliige teatud kohast on kuum ja hobune tunneb selle koha peale vajutatades valu, mis pärastpoole ära kaob. Ajajooksul kaovad põletiku tunnused ja muhk suureneb aegapidi. Vana haiguse korral võime märgata haige jala lihaste, eriti reielihaste kõhetumist ehk atrofeerumist. Haiguse alg-

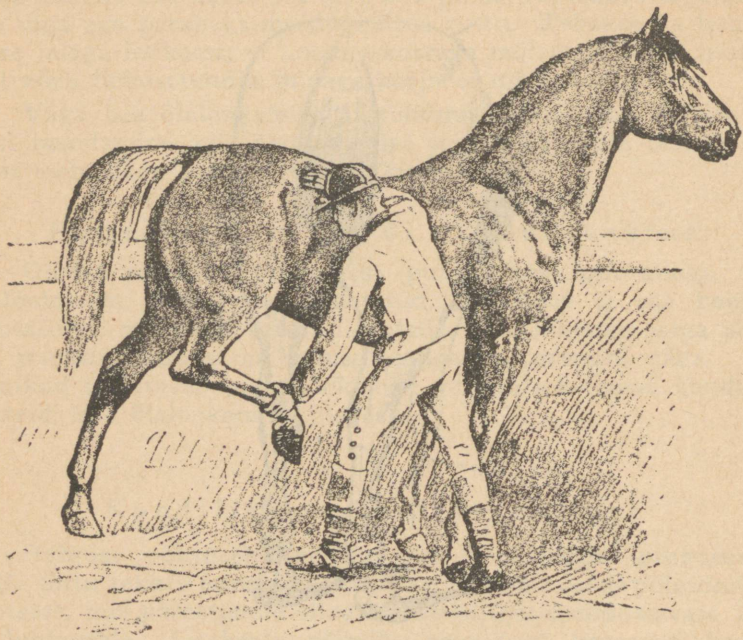

Pilt nr. 24.

a — Koodiliikme kooljaluu (spati) — luumuhk koodiliikme sisepinnal.

staadiumis pole muhku ega mingisugust silmanähtavat tunnust olemas, koguni peale pika sõidu ei lonka hobune. Sagedasti puudub muhk ka kauemat aega kestnud spati puhul. Sarnasel juhul on raske otsustada, kas lonkamise põhjuseks on spati, või midagi muud. Spati, kui sel välised tunnused puuduvad, kut- sutakse salaspatiks. Üldse tuleb hobuse tagumise jala lonka- mist alati spatil kahtlustada, kui teised silmnähtavad põhjused selleks puuduvad. Spati võib korraga ka mõlematele koodi lii- getele ilmuda. Spatiga hobune ei nõjata tallis seistes haige jala täie kabjaga maha, vaid ainult kabja eelosaga, jalga kõve- ras hoides. Liikudes paistab silma iseloomulik spati-lonkamine — lühikene, järsk astumine ja kramplik jala ülestõstmine, nagu peaks hobune jalga maa küljest lahti kiskuma. See lühike ja

järsk samm tuletab väga kuke sammu meelde. Sammu liikudes on lonkamine väike, traavides juba hästi suurem, nelja (galoppi) sõites kaob lonkamine ära. Spatiga hobune lonkab kas alaliselt, ehk kiire sõidu või raske töö järele, mis on eriti silmatorkav siis, kui peale kiire liikumise hobune on tükk aega seisnud ja temaga siis traavi sõidetakse. Harilikult kaob lonkamine ära, kui hobune on „soojaks“ aetud.

Pilt nr. 25.

Spatiproovi tegemine

spati (kooljaluu) paljastamiseks.

Spati varjamine on rajatud peamiselt nähtusele, et lonkamine sõites ära kaob. Seda asjaolu kasutades ajavad parisnikud hobuse „soojaks“ ja ei lase hobust laadaplatsil seisma jääda, sest siis ilmuks lonkamine uuesti. Hobust katsutakse alaliselt sõidutades ära müüa. On aga hobune seisnud ja lonkamine ilmub, seletatakse ostjale, et hobune on naelatud. Hobusele on muidugi enne laadaplatsile tulekut uued rauad alla löödud ja parisnik näitab ostjale naelagi, mis olevat „süüdlane“ ja hobune saadetakse sepa juurde et nael väljatõmmata lasta. Ei sõideta muidugi sepa juurde, vaid aetakse hobune soojaks ja lonkamine kaobki ajutiseks, nael on ju muidugi kuskil salaja väljatõmma-

tud, et asi paistaks tõenäolisem olevat. Nael tehakse veel verisekski või lüüakse meeleldi nael kabja lihaosasse, et verine naela auk järele jääks. Ostja, kes valearvamisele viidud, ostabki spatiga hobuse, teades et „naela auk“ varsti paraneb.

On koodiliikmel spati muhk selgesti näha, on varjamine palju raskem ja harjunud silma ees koguni võimatu. Sarnasel korral katsutakse hobust hirmuga nii erksaks ja närviliseks teha, et ta paigal ei püsiks ja alati jalgadel „tantsiks“, mis muhku ostja ees aitaks varjata. Spati võib paljastada spatiproovi abil, mida tehakse järgmiselt: kahtlane jalg tõstetakse üles ja hoitakse kõveras, vastu hobuse kõhtu 4—5 minutit, lastakse siis järsku lahti ja aetakse hobune traavi sõitma; lonkab hobune selle järele rohkem, on tal spat; lonkab aga endiselt, on lonkamise põhjuseks midagi muud. Seda lihtsat proovi peaks alati tegema, kui hobune tagumist jalga lonkab ja igasugused teised lonkamise põhjused puuduvad. Spatiproovi tegemisel oldagu küllalt järelvaatlik, sest on teada, et ka vanadel hobustel, kellele jalad täiesti terved, jala koodiliikmest kõveraks hoidmine lonkamist tekitab.

Hobune, kellel noorelt spat ilmub, tuleb täiesti kõlbmatuks lugeda, sest sarnasel korral on spat nõrga koodiliikme ehituse tagajärjel tekkinud. Hakkab vanemal hobusel, 7—8—10-ne aastasel spat vigastuste tõttu arenema, on hobune küll veel töö-kõlbulik, kuid tema väärtus alaneb poole võrra.

K a b j a p a i s e .

Kabjapaise all mõistame phlegmoonilist kabja krõmpsluu (kõhre) ja seda ümbritsevate kudede põletikku, mille tagajärjel kabjapiire üles paistetak ja piirdele üks või mitu mädapaiset tekkivad, kust rohekas vedel mäda, mis kollaste kübemetega (laguneva kabja krõmpsluu tükikesed) segatud, välja imbub.

Et haigus pikaldane ja kaunis raske ravid, katsuvad parinikud seda muidugi varjata. Varjamiseks tarvitatakse vahast korgikesi, millega mäda käigud suletakse, et mäda nähtavale ei tuleks. Et paise kohalt kabja piire paistetanud, mida varjata ei saa, võib põhjalikuma järelevaatusega seda haigust alati äratunda.

S a r v h a r a k a m ä d a n e m i n e .

Haigus tekkib siis, kui hobuseid virtsases kohas, ehk pori sees peetakse ja sarvtalda ja sarvharakat millalgi ei puhastata. Sarvharaka mädanemise põhjuseks on selle üleliigne värkimine, kõrgete haakidega rauad jne. Haigus tekkib sagedamini tööta hobustel ja tagumised kabjad kannatavad selle haiguse all rohkem kui eespoolsed.

Alguses tekib haraka vagudesse mustjashall väga haisev

vedelik, mis sarvharaka teeb muredaks, „söök ära“ — ja sarvharaka, kui ka sarvtalla tagumised osad langevad tükkidena maha.

Haigus pole küll hädaohtlik ja on kergesti ravitav, kuid liiga vana haraka mädanemise tagajärjel tekkivad hobusele kitsad ja kõverad kabjad, mis hobuse muudab töökõlbmatuks. Sarvharaka mädanemist varjatakse põhjaga raua alla löömisega, mis haraka ära varjab, ehk jälle rautatakse laiade harude ja pikakade haakidega rauaga, mille vahele kogub palju pori ja sellega aitab viga varjata. Sarvharaka puhastamine ja järelvaatamine paljastab selle haiguse alati.

Reumaatiline kapjade põletik.

Reumaatilise kapjade põletiku järelduusel kasvavad hobusele kuhjas sarvtaldade ja kõverate seintega kabjad, mis teevad hobuse töökõlbmatuks. Iseloomustavaks tunnuseks selliste kapjade juures on kabja seintel olevad pügalad, või rõngad, mis mitte isekeskis ega kabjapiirdega rööbastikku pole, vaid nende vahe laieneb päkkade sihis. Parisnikud viilivad need rõngad tasaseks, kuid siiski võib seda ümbertegemist kabjaseinte kiulisest ehitusest ära tunda, mis viilimisega rikutud. Kabja kõverust ja kuhjas sarvtaldu on võimata varjata.

Lonkamine.

Lonkamise põhjuseks võivad olla peale juba varemini nimetatud haiguste veel väga mitmesugused muud haigused, nagu liikmete väänamised, nikastused, põrutused, künnapate venitused, reumaatilised põletikud, mitmesugused mehhaanilised mõjudid jne. Haige jalaga astudes katsub hobune seda keha raskuse alt vabastada, ehk raskuse survet haige jala peale vähendada ja seda rohkem terve jala peale ülekanda. Selleks tõstab hobune liikudes pead ja kaela, kui esimene jalg haige on, on aga tagumine jalg haige, tõstab ta ristluid. Kui silmnähtavad lonkamise põhjused puuduvad, on teinekord kaunis raske põhjust ülesleida, kuid senini tundma õpitud lonkamise iseärasusi ja ülal kirjeldatud lonkamise iseloomustusi arvesse võttes, võime lonkamise järele umbkaudu arvata, missuguses jalaosas lonkamise põhjused peituvad:

1) Kui lonkav hobune tallis seistes jalga ettepoole hoiab kogu kabja peale toetades, on lonkamise põhjus õlas, puusaliikmes või lihastes ja soontes.

2) Kui hobune paigal seistes haiget jalga kabja servale tugeb, on lonkamise põhjus kabjas, ehk hobusel on spat.

3) Kui hobune mäkke minnes kõvemini lonkab, samuti ka pehmet liivast pinda mööda, on lonkamise põhjus jala lihastes või soontes.

4) Kui hobune mäest alla tulles ja kõva pinda mööda rohkem lonkab, on lonkamise põhjus kabjas ehk liikmetes.

5) Ei suuda hobune esimese jalaga lävest, ehk mõnest teisest kõrgemast asjast vabalt üle astuda, on jala ettetõstmine vaevaline ja samm lühike, on lonkamise põhjus õlaliikmes.

6) Paenutab hobune liikudes vähe jalga ja paneb jala ruttu ette maha, maast aga jalga aeglaselt, nagu lahtikiskudes, ülestõstab, on lonkamise põhjus lihastes, soontes ehk liikmetes, mitte aga kabjas.

7) Tõstab hobune aeglaselt jalga ette, või toetab võimalikult vähe ja lühidalt ta peale ning tõstab järsku maast üles, on lonkamise põhjus kabjas.

8) Kui lonkamine hobusel sõites ära kaob ja seismise järelle uuesti ilmub, tuleb kahtlustada hobust spatist.

Parisnikud „võtavad lonkamise ära“, pritsides haigest kohast kõrgemale tundenärvi piirkonda, naha alla ehk sügavamale kudedesse kokaiini, mis teeb tundenärvi umbes 10—15 minutiks tuimaks, ja kaotab valutunde, nõnda et hobune ei lonka. Umbes $\frac{1}{4}$ tunni pärast, kui kokaiin on verrega edasi kantud, tuleb valutunne tagasi ja hobune lonkab endiselt. Mõnikord lisatakse kokaiinile adrenaliini juurde, et kokaiin kauemini mõjuks. On ka juhtunud, et haigest kohast kõrgemal tundenärv katki lõigatakse. On kabja sees haigus, lõigatakse sõrgatsiliikme kohalt jala tundenärv katki; tekkinud haavakene paraneb ruttu ja lonkamine on ka mõneks ajaks kadunud. Lonkab hobune ainult üht jalga, pandakse ta ka teist jalga lonkama naelamise, jõhvisidumise, ehk mõne muu viguriga, et hobune mõlemaid jalgu ühepalju hoiaks, mille tõttu lonkamine saab varjatud, kuid sarnasel korral on hobuse astumine siiski küllalt nii ebaloomulik, et see ostjale silma peaks paistma.

Pooltäkk.

Täkkvarsal on sündides munad kõhukoopas, neerude läheduses. Peale sündimist sugumunad vajuvad allapoole, laskuvad kubemekanali ja viimast mööda väljuvad reite vahele, munakotisse. Mõningail põhjusil jäävad sugumunad kõhukoopasse ehk kubeme kanali peatuma, ja ei välju. Sellisel juhul on meil tegemist pooltäkuga, kui üks muna puudub, ehk seesmise täkuga, kui mõlemad munad puuduvad.

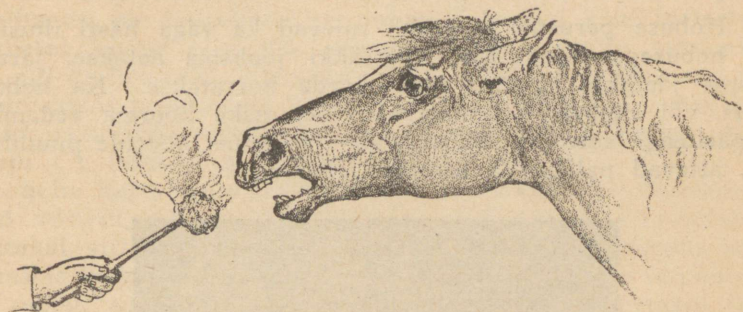
Munade mitteväljalaskumise põhjused võivad olla mitme-

sugused, nagu: liig kitsas kubemekanal, liig suureks arenend muna, mõlemate munade kokkukasvamine, liiga lühikene munavars j. t. Kõhukoopa ehk kubemekanal kinni jäänud muna on palju väiksem ega valmista seemneniidikesi, mis pärast seesmised täkud on sigimatud. Ainult harukordadel on kinnijäänud sugumunad loomulikult arenenud ja sarnasel korral valmistavad nad ka seemneniidikesi. On juhuseid, millal kinnijäänud munad on ebaloomulikult suured mitmesuguste kasvajate arvel. Pooltäkud on liig kirglikud ja tigeda iseloomuga, mis pärast nad enamasti tööle kõlbmatud ja talitajatele hädaohtlikud. Ruunatud pooltäkul on munakotil ainult üks lõikearm, mis pole siiski kindel tunnus, sest mõlemad munad võivad ka ühe lõike kaudu välja võetud olla. Kaks lõikearmi pole ka igakord jällegi kindlad ruuna tunnused, — teine arm võib olla petmiseks meelega lõigatudki. Kahtlustuse korral tuleks rehkendada paljude asjaoludega, nagu ruuna iseloom ja armide erisused. Ruunamise arm on suur, sügav ja sagedasti kinnikasvand seemne juha ja munasoonte otsade külge, kuna pooltäku varjamiseks tehtud haava arm on pääliskaudne, õhukene ja väike. Sagedasti võib pooltäkul teist muna sõrmega kubemekanalis ära tunda. Keerulisematel juhtumitel tuleks loomaaarsti poole pöörata, kes pärasoolika kaudu järelkatsumisega ja teiste asjaolude järele asja lahendab.

Halva iseloomu ja halbade kommete varjamine.

Halva iseloomu varjamiseks tarvitavad parisnikud mitmesuguseid võtteid selle järele, kas on tarvis peru ja rapakat hobust taltsaks või jälle liig loidu ja unist hobust erksamaks, elavaloomulisemaks muuta. Liig unise, laisa ja loiu liigutustega hobusele panevad parisnikud pärasoolikasse ingveri, nuusktubaka jne. kuulikesi, mis hobusele valutunnet tekitavad ja selle tõttu näib hobune olevat palju erksam. Kunstlikult jälle tehtud erksus on omapärane ja kergesti äratuntav. Ühtlasi hõõrutakse hobuse suud seestpoolt soola ehk sinepiga, mille tagajärjel hobusele palju sülg suhu tekib, mis suunurkadesse kogudes hakkab vahutama. Sarnane tehtud erksus ja vahutav suu annavad hobusele keevaverelise ja noorehobuse välimuse ja nii mõnigi on ostnud sarnaselt „ümbertöötatud“ hobuse, kes muidugi varsti jälle uniseks jääb. Väga laialdane on hobuse ergutamine hirmu ja valu abil. Selleks istub parisnik hobusele selga ja hakkab hobuse sabaalust peenikese nõõriga saagima, mis hobusele pöörast valu valmistab, või peksetakse hobust kettidega. Teeb parisnik hobusega proovisõitu, on küllalt saba külge puudutamisest või kettide kõlistamisest, et hobust jook-

ma ajada. Harilikult kõnnivadki parisnikud seljuhul hobune ohelikkupidi taga ja ketid käsivarrel või kaelas, mille kõlin hobusele peksu meelde tuletab ja hobune on hirmu mõjul erk ja sõnakuulelik. Teeb parisnik ise hobusega ratsa proovisõitu, on hobune turjalt mõni koht peksu, või naela torgetega valusaks tehtud, mille külge puudutamise hobuse jooksu ajab, ehk on ka samaks otstarbeks saapa kontsade külge lühikesed naelad löödud, milledega kannustades hobune jooksu läheb. Uniste hobuste ergutamiseks tarvitatakse ka purjujootmist, kas otse pudelist, või söödetakse hobusele viina sees leotatud leiba.

Pilt nr. 26.

Hobune hammustab tulist kaalikat.

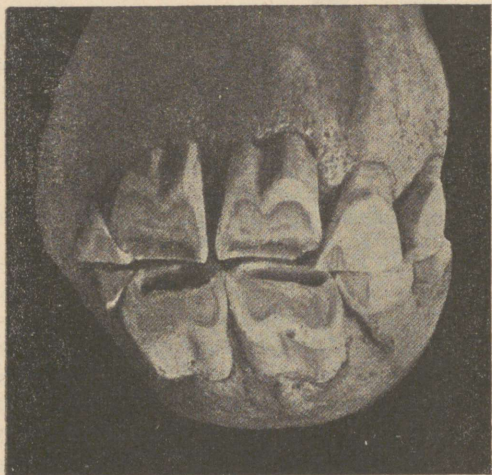
Kurja ja tigatedat hobust lastakse hammustada kepi otsa pistetud tulist kaalikat ehk peeti (kartul, kui pude sisuga, ei kõlba selleks), mis põletab hobusel igemed valusaks ja võtab hobusel hulgaks ajaks hammustamise isu ära.

Purjus hobune on palju elavam ja erksam. Kõiki neid võltsimisi võib aga hoolsa järelvaatamisega paljastada. Valusaks tehtud kohti kardab hobune. Joobnud hobusel käib viina hais suust välja ja liikumised pole taktikindlad. Hobuse rāpakus ja perusus paistab eriti töö juures silma ja on väga mitmesugune: ühed ei vea, teist ei pea, kolmas pillub tagant üles, neljas ei liigu paigastki, viies viskab ennast pikali jne. Olgu tähendatud, et kõik need rāpakused teatud tingimustel ilmsiks tulevad: ühedel raske koorma vedamise juures; teistel märke või mäest alla sõidul; kolmandatel taandamise juures; neljandatel koodiliikme puudutamisel jne. Hobuse perusust varjavad parisnikud sellega, et katsutakse asjaoludest, mis rāpakust võiksid paljastada, mööda hiilida, näit.: kipub hobune mäest alla sõidul lõhkuma, tehakse proovisõit võimalikult tasasel pinnal.

Liig metsikuid ja tigatedaid hobuseid teevad parisnikud nälja ja janu abil vagaseks ja sõnakuulelikuks, sest hobune,

olgu ta kui tige tahes, jääb pikema nälja ja janu järeldusel lõdvaks ja roidunuks, millal tigidus ega kurjus nii välja ei paista. Ka unepuudusega tehakse metsikuid hobuseid taltsaks. Enne laata ei lasta hobusel vähemalt nädal aega magada, — ühtepuhku, ööl ja päeval on valvaja hobuse juures, kes alati, kui hobune maha heidab, ehk jalgadel tukkuma jääb, teda piit-saga ergutab. Niimoodi unepuudusega piinatud hobune, kuigi ta enne metsik, kuri ja tujukas oli, jääb unepuudusel vagusaks ja sõnakuulelikuks. Perususe ja tigiduse varjamiseks tarvita-vad parisnikud ka oopiumi sisseandmist, ehk morfiumi naha-alla pritsimist.

Hobuse perusus ja „usk“ tulevad ka väga hästi ilmsiks, kui hobusega sõidetakse, teda äkki jooksmata aetakse, järsku seisma jäetakse ja seda mitu korda korratakse. Ka hobuse porri, või sügavasse lumme ajamine, raske koorma vedamine ja pärimäge sõit, ohjade saba alla laskmine, kootide puudutus jne. aitavad paljastada hobuse iseloomu.

Pilt nr. 27.

Puunärija („kuivkonn“ kurgus, künahaukaja) hobuse hambad.
Edepinnad on kulunud.

Halbadest kommetest kõige sagedamini esinev ja varjatav on hobuse puunärimine („kuivkonn“ kurgus). Selle nimetuse all mõistetakse hobuse harjunud halba kommet, teatud vahe-aegade järele õhku kõhtu neelata, mille juures hobune ham-mastega mingi asja peale toetades kurgu päraga krooksvat häält teeb, millest vist ka rahva nimetus: „kuivkonn kurgus“.

Selle paha kombe omavad hobused, kes kaua töötä seisavad; see viga areneb ka teistele järeltegemist, teiste kombe omaks võtmisest. Põhjuseks nimetatakse veel pärilikkust, liiga kõvasti ja hoolimatut naha puhastamist, sadula vöö liiga kõvasti kinnisidumist, kaua aega janus hoidmist j. p. t. Puunärimisel on halvad tagajärjed, nagu seedimiselundite kroonilised rikked ja haigused, tiirud j. t. Õhuneelamise järeldusel ilmub ka tihti puhutis, — õhku täisolek. Hambad kuluvad siis, kui õhuneelamisel hobune tarvitab kõva alust najatamiseks, ebareeglipäraselt, mis taksitab toidu peeneks puremist. Hobusel, kes kauemat aega õhuneelaja olnud, ja selle juures alati kõva alust tarvitanud, on eeshambad ära kulunud, koguni kuni igemeteni. Sarnasel korral teeb vea selgeks hobusele suhu vaatamine. On aga ka isemoodi õhuneelajaid, kes alust ei tarvita, vaid isemoodi kaela kõverdades ja pead järsku tõstes õhku sisse neelavad, ehk jälle tarvitavad najatamiseks enese rinda, jalgu, kapju j. t. millede vastu hambad ei kulu.

Selle halva kombe varjamiseks on parisnikel mitmesuguseid võtteid. Hambad, mis puunärimisega ebareeglipäraselt kulunud, viilitakse tasaseks ja ühtlaseks, mida aga hamba kuju, pinna ja kirja järele võib ära tunda (vaata vanaduse tundmine). Et müügi juures hobune end ära ei annaks, torgatakse talle hammaste vahele puukillukene ehk peenikene raudnaelakene, mille ots on natukene madalamal, kui hammaste rida. See raudnaelake, või puu ork torkab hobuse igemesse, kui hobune puud hammustada katsub, mispärast hobune seni, kuni ork hammaste vahel, puud vastu ei najatagi. Parisnik, kes puunärija hobuse tallis ära müüb, tarvitab ka igemetesse torgatud orke, ehk jälle määrib künaserva mingi halva ja haiseva vedelikuga kokku, mis hobusele vastik ja künaserva hammustamast eemale hoiab. Viidakse aga hobune puhta küna, või lasila juurde, tuleb viga kohe ilmsiks. Kõige kindlam abinõu puunärimise varjamiseks, mis on parisnike poolt kõige laiemalt tarvitusel, on puunärija hobuse keeleotsa tulise rauaga ära põletamine, mida paar päeva enne laata tehakse. Kuni keeleots hobusel on valus, loobub ta puunärimisest täiesti. Põletatud keeleots on koorikuga kaetud, millest seda võib ära tunda.

Hobuste perusus.

Perusus on iseloomu viga, mis avaldub hobuse meelega tõrkumises nõutavale tööle. Perusus võtab teinekord väga hädaohtliku ilme nii hobusele kui ka inimestele.

Perusus võib olla absoluutne ehk täielik ja osaline. Absoluutselt, täielikult peru hobune on kõlbmatu iga töö jaoks;

kuna osaliselt peru hobune on kõlbmatu ainult teatud töö jaoks, näit.: vankriveoks, ratsasõiduks, üksiksõiduks, paarissõiduks, sügavas lumes veole, ülekraavi minekuks jne.

Perususe põhjused.

Mainitagu, et iseloomu vead pole kaugeltki veel kõik lõplikult selgitatud ega uuritud. Koduloomade uurimine füsioloogilisest, kehalisest küljest on olnud kaunis põhjalik ja sellel alal kättesaadud tagajärgedele ongi rajatud praegusaegne otstarbekohane loomapidamine. Kuid koduloomade uurimine psühholoogilisest küljest on veel täitsa söödis ala.

Perususe peapõhjuseks arvatakse pärilikkust ühes atavistlike ilmingutega. Iseloomu omadused ja vead pärandatakse järglasile edasi põlvest-põlve. Teatud tingimustel võivad mitmesugused iseloomu omadused ja vead, mis olid varjatud kujul, ennast ilmutada ja välja areneda.

Hobuste taltsutamise, kodustamise on nende iseloomu kasvatamisele, kultiveerimisele väga palju mõjunud. See mõju kestab ikka edasi põlvest-põlve ühes tõugude arendamise ja parandamisega. Mida kauemat aega vältab see tõugude parandamise töö, seda rahulikumaks kujuneb hobuste iseloom, seda arukamaks ja teravmeelsemaks nende mõistus. Kesknärvikava, eriti peaaegu on koht, kuhu kõik läbielamused ja kogemused teatava mulje maha jätavad, mis looma enese ehk tema esivanema, või koguni mõne kaugema esivanema peale mõjusid. Ebainimlik, toores hobustega ümberkäimine, põhjuseeta karistused, narmimine, kitsad ja pigistavad riistad, turjapigistused, läbi jää vette kukkumised, ülejoü käivad koormad, noorte hobuste äraväsitamine nende väljaõpetamise ajal, kohkumised ja hulk teisi põhjusi teevad hobuse kätemaksuhimuliseks ja kergesti ärritatavaks, närviliseks. Ja kõige selle järelduseks võib lõppudelõpuks olla hobuse perusus.

Hobused neis tingimustes, millistes nende arvates võiksid korduda halvad, sügavalt looma hingesse jäänud läbielamused, satuvad perususe, ehk vastutõrkumise hoosse. Selle juures ei pruugi loomal igakord mäletadagi läbielatuid juhtumisi, vaid need muljed on jäänud looma alateadvusse ja loom tegutseb siin oma alateadvuse kaudu. Üldse mängib alateadvus looma iseloomu väljendustes väga suurt osa, ja vahest ehk alateadvuse uurimine võiks ka looma perususe küsimuses nii mõndagi huvitavat selgitada.

Perususele on eriti vastuvõtlikud keevaverelised hobused, mispärast ka Araabia ja Inglise täisverd hobuste hulgas rohkem perusus ennast ilmutab, kui külmavereliste hobuste hulgas

Ka arvatakse, et mõned haigused, nagu: peaju põletik, seedimiselundite ja silmahaigused perusust esile kutsuvad. Ajutiselt ilmutab ennast perusus mõnel märahobusel otsimise, kiimaloleku ajal.

Perususe tunnused.

Tunnuste järgi tehtakse vahet aktiivse ja passiivse perususe vahel. Aktiivne perusus: hobused jäävad järsult seisma ja tõrguvad vastu; tamnuvad kohal; kisuvad kõrvale ehk ajavad ennast tagurpidi ja püsti, lõhkudes ära aisad ja riistad; mõned viskavad ennast maha ja lõhuvad jalgadega. Jooksma minnes ei jõua neid kinni pidada, eriti allamäge sõidu korral. Ratsahobune katsub ennast sõitjast ja sadulast vabastada, ajades end püsti ja nühkides end vastu puid ja poste, et sõitjat ja sadulat seljast maha rebida; teinekord viskavad nad pikali maha.

Hobused seal juures on ise äärmiselt närvilised, vaade metsik, südamekloppimine, nina suu ja silma limanahad punased, nahaalused veresooned verd täis; värisevad ärevusest; higistavad ja hingavad ruttu. Kui perususe hoog mööda, järgneb hobuse jõuetus ja pooluline, roidunud olek. Tallis on mõned sarnased perud hobused terved ja heaiseloomulised.

Passiivne perusus: Töö juures jäävad hobused seisma nagu postid, ega saa neid sundida hea ega halvaga edasi minema. Sagedasti ei jää hobusejuhtijal muud üle, kui hobune eest lahti rakendada ehk kojupoole pöörata, kuhu hobune teinekord heameelega läheb, aga ka mitte igakord.

Aktiivne ja passiivne perusus tulevad harva puhtal kujul ette. Enamikel juhtudel on aktiivne ja passiivne perusus segatud ja ilmutab ennast väga mitmesugustes variantides ja kombinatsioonides.

Perususe ravimine.

Väljakujunenud täielik, absoluutne perusus on kuulsate professorite: F. Friedbergeri ja E. Fröhneri uurimuste järele täiesti ravimata iseloomu haigus, kuigi võib tulla ajutist perususest paranemist ette. Osalist, nõrgalt väljakujunenud perusust võib ravida aja jooksul hobust hea ja sõbraliku ümberkäimise ja kannatusega. Ainult harva saab karistusega midagi kätte, kuna suuremalt osalt karistusega, toore, peksu ja kannatamatu rāpakusega võib peru hobune veel perumaks minna. Inimene, kes ise peru on, ei tee peru hobust iialgi paremaks, milleks on tarvis püsivat kannatust ja pikka meelt.

Üleüldised parisnikkude abinõud ja võtted hobuse müügi-ostu juures.

Selle pealkirjaga võiks kirjutada mitu raamatut, nii palju on neid võtteid, mida parisnikud olude, hobuse ja ostja kohaselt tarvitavad selleks, et hobuse eest suuremat hinda saada ja väärtuseta hobust väärtusliku hobuse pähe ära müüa. Parisnikke on mitmesuguseid: elukutselisi —, kes ainult hobustega kauplemisest elavad ja nii ütelda — „asjaarmastajaid“, kes katsumad oma äri teatud hooaegadel.

Elukutselistel parisnikel on linnas oma tallid, kuhu hobuseid kokku ostetakse ja kust neid müüakse, või kus nad „ümber tehakse“ ja laadaplatsile viiakse. Parisniku tallis on harilikult üks osa, nimelt ukse ees, mis hästi valgustatud ja kuhu paremad hobused paigutatakse, kuna talli pimedamas osas, nurkades, on kaup, mis „valgust kardab“ ja varjamist tarvitab. Eri-list tähelepanu paneb parisnik hobuse „tualetti“ peale: karv puhastatakse hoolega tasaseks ja läike, mille jaoks eelpool nimetatuid abinõusid tarvitatakse. Et lakk ja saba näituksid suuremad ja kogukamad, tehakse jõhv märjaks ja palmitakse palmiku, mis siis, kui jõhv ära kuivanud ja lahti tehtud, palju kogukam ja ilusam näib. Jõhvi külge seotakse sagedasti värvilised lindid, et ostja silmis hobuse kasuks efekti saavutada. Ka hobuseriistad on abinõuks, et hobust ilusamana, uhkemana välja paista lasta. Tumeda karvalistele hobustele pandakse valgetest vägi-pekstud rihmadest riistad, heleda karvalistele jälle mustadest rihmadest. Peale selle on riistad kaunistatud läikivate metallasjakestega ja mitmesuguste tutukestega.

Hea kaela, turja ja түседариннаlisel hobused rakendatakse ingliseriistadega, et hästi arenend osad paremini oleks näha ja tähelepanu oma peale tõmbaksid. Halva kaela, kitsa rinna ja inetu turjaga hobused rakendatakse massiivsete rangidega, et rangide abil inetut kaela ja kitsast rinda varjata. Väga väike hobune rakendatakse madala sõiduriista, väga suur aga kõrge sõiduriista ette, mille pärast väike hobune suurem ja suur väiksem paistab.

Nuut on parisniku kõige tähtsam „abiline“. Karmi sõna ja nuudi ähvardusest on küllalt, et varemalt peksuga kartlikuks tehtud hobust püsti peaga ja liikuvate kõrvadega seisma panna, halbade kommetest ära hoida, lonkajat hobust kohal „tantsima“ panna, et lonkamist varjata jne.

Peale nuudi on parisnikul veel teisigi abilisi, nimelt oma-suguseid ametivendi, kes oskavad hobust tarviliselt ostjale vajaduse ja nõuete kohaselt tutvustada ja teda kiita. Osa abilisi on peenikeselt riides härrasmehed, kes sagedasti laadaplatsil

käivad parisniku hobust kauplemas, kuid tõepoolest on nad ainult silmakirjaostjad ja aitavad vaid hinda tõsta. Et päris ostja usaldust võita, näitavad nad mõne tühise vea peale, et see ostja tähelepanu kütkestaks ja suured vead varju jääks. Ostja sissevedamiseks mängivad parisnik ja ta abilised laadaplatsil sagedasti terved müügikomöödiad maha. Parisniku abiline, kelle kätte müük antud, müüb vigase hobuse kavalusega ära ja palub ostjat oodata, kuni peremees ilmub, et veel peremehe lõplikku arvamist müügi kohta kuulda. Peremees, kes muidugi läheduses kusagil valvab, kuni abiline asju ajab, ilmub ka kohe ja kuuldes hinnast, mille eest abiline hobuse ära müünud, teeb kokkunud näo, ühtlasi abilist sõimates, miks see nii odavalt hobuse ära müünud. Ostja, kes arvamisele tuleb, et ta tõesti hobuse odavalt kätte saanud, katsub hobusega ära minna, kartes, et parisnik viimati müügi tühistab. Parisnik hakkabki silmakirjaks hobust tagasi tahtma ja ütleb viimaks hobusel nägemise kasina olevat ja et tema hobuse nägemise eest ei vastuta. Ostja, arvates et parisnik viguriga hobust tagasi tahab meelitada, ei usu parisniku juttu ja viib hobuse ära. Pärast, kui selgub et ostetud hobune tõesti pime on, ei saa ostja enam nõuda, et parisnik hobuse tagasi võtaks, sest tunnistajad olid juures, kes kuulsid, kui parisnik ostjat hoiatas, et hobune on pime jne.

Mitte üksi müügi vaid ka ostu korral tarvitavad parisnikud oma kriukaid, et hobust odavasti osta. Selleks tehakse, kui müüja silm vääratab, hobusele mitmesuguseid tühiseid, rutu paranevaid vigu. Sagedasti võetakse hobusel söögiisu ära, ehk tehakse lonkama. Määritakse hobuse keel mingisuguse rasvase salviga (Ung. Saturnii) kokku, mille tõttu hobune tükk aega ei söö. Parisnikul on nüüd põhjust kahtlustada, et hobune on „haige“ ja seda seletab ta igale ostjale, kes hobust vaatama tuleb, sellega tõsiseid ostjaid eemale peletades. Müüb hobusemüüja viimaks „haige“ hobuse parisnikule ära, on see võidumees. Laada serval, kõrvalises nurgas pestakse hobuse suu soolvee ja nõrga äädikaga puhtaks, hobune sööb jälle heinu ja müüakse veel samal laadal kõrgema hinna eest ära.

Lonkamist tehtakse lühikese peaga nõöpnõela kabja piirdesse ehk jälle piirde ääre sisse, pikuti piiret, pistmisega, mille järel hõbune korruga lonkama hakkab. Samaks otstarbeks seotakse ka jalg pägimeliikme kohalt jõhviga kinni, või pandakse ümargune, kõva kivikene raua ja sarvtalla vahele. Kõik need tehtud lonkamised on sama kerged „ravida“ kui söögiisu puuduski, kuid nende abil saab parisnik hobuse odavalt kätte.

Ajutist silmade põletikku tehakse mingisuguse vedeliku silma pritsimisega, arvtihti põrgukivi sulatiseaga.

Silmatera laienemist äärmuseni saadakse hobusele bella-

donna lehtede söötmise, belladonna ekstrakti sisseandmise, atropiini silmatilkade ja atropiini silmasalvi tarvitamisega. Kõik need rohud halvavad silmatera laienemist reguleerivad närvid ära ja silmatera ei suurene pimedas ega vähene valguse mõjul, — sellega tekitatakse kunstlikult noid tunnuseid, mis pimedas hobuse silma iseloomustavad.

Ka panevad parisnikud hobusele, mida osta soovivad, haavleid kõrva. Haavid kōditavad hobust kõrvast, mille pärast hobune tihti pead tõstab, kõrvu raputab, jalgadega peksab ja on äärmiselt rahutu. Hobune annab pealiskaudselt lolitõbise hobuse mulje, kohutab hobuse omaniku ära ja parisnikul õnnestubki hobust odavalt osta.

Kõik need eelpool kirjeldatud kelmused olgu igale hobuseostjale ja müüjale hoiatuseks. Müüja ärgu usaldagu kunagi hobust enne raha kättesaamist ostja kätte, ega ilma enese juuresolekuta proovisõidule. Tuleb piinlikult tähelepanelik olla niihästi müües kui ka ostes.

Kuidas laatadel tüsatakse hobusemüüjaid.

Mitte ainult hobuseostjad ei lange laatadel petturite, parisnikkude ja mustlaste lõksu, vaid väga sageli ka müüjad. Juba eespool varemini mainisime, kuidas parisnikud teevad hobuseomaniku müüdavale hobusele märkamatu mõne tühise pettevea, kas ninast verejooksu, lonkamise või isupuuduse ja nende „vigade“ arvel petetakse hiljem müüjalt hobune poolmuidu käest ära. Kuidas maamehi rahalugemisega tüsatakse, on kõikidele tuntud lugu, kuid see ei kuulu selle raamatu aine käsitusse.

Oma trikkide sooritamiseks on parisnikkudel ja mustlastel hulk abilisi, kes sageli esinevad härrasmeestena. Selline härrasmees, kellel näiliselt pole midagi ühist parisnikega ega mustlastega, ilmub hobusemüüja juurde ja seletab, et kellelgi laadal on hea hobune müüa, kuid peremees vana „vimma“ pärast temale ei müü. Ostku ehk vahetagu külamees see hobune ära, tema, s. o. härrasmees ostab hiljem külamehelt tolle hobuse nii-nii kõrge hinna eest ära. Selle juures nimetatakse küllaltki meelitatav hind ja kes siis ütleb ära, kui on loota ilusat vahekasu. Pealegi on tegemist härrasmehega, kes räägib nii veenvalt „aumehe“ jutu ja lubab teha pealekauba tublid laadaliigid. Külamees ostabki hobuse ära, ehk vahetab oma vastu ja maksab teinekord veel ilusa summa juurde. Kui raha maksetud ja pass külamehe nimele ümberkirjutatud, kaob härrasmees äkki ära ja nüüd alles märkab külamees, kuidas temal nahk on üle kõr-

vade tõmmatud. Juriidiliselt pole teha midagi, vastutusele pole võtta ka kedagi ja kelmide kamp teenis maamehe arvel ilusa summa. Sageli ei julge tüssata saanud maamees sellest kõssatagi, et mitte sattuda ilmarahva naerualuseks. Politseil pole siin ka midagi teha, sest „juriidiliselt on asi korras“ ja pealegi on kaebajaid üsna vähe. Kes natukenegi tunneb „laatade romantikat“, see teab, et mitte väike pole nende maameeste arv, kelledel sarnaste trikkidega mitu nahka seljast kooritakse. Ajalehe veergudele sattub neist ainult mõni üksik juhtum. Nii ilmub ajalehtes järgmine maamehe-hobusemüüja tüssamise lugu, mille allpool avaldan sõna sõnalt:

„Kelmid tüssavad talunikke

Kuidas talumees jäi ilma 300 kr. hobusest.

Missuguste kavalate võttega meil maal inimesi tüssatakse, sellest toome alljärgneva loo Läänemaalt.

Oru valla taluomanik läks Lihula laadale müütama oma umbes 300-kr. hobust. Siin langeb mees petturitejõugu küüsi. Mitmemehelise jõugu üks liige tegi alul kaupa, pakkudes hobuse eest aga tublisti vähem, kui oli selle tegelik väärtus. Samal ajal seletas „ostja“ müüjale, et ta meeleldi ostaks teise, kõrvaloleva hobuse 370 kr. eest, kuid looma omanik olevat ta vana vihamees, kes talle hobust mingi hinna eest ei müüvat.

Veidi aja pärast hakkas S. naabermüütaja, kes samuti kuulus kelmidesalka, pakkuma oma hobust vahetamiseks. Kuna S. arvestades eeltoodud ostujutuga, lootis looma kalli hinna eest edasi müüa, sobis kaup ning hobused vahetati. S. üllatuseks ei tundnud endine ostja nüüd selle hobuse vastu mingit huvi. Seevastu hakkasid mustlased kooris hobust laitma. S. sai nüüd ka lõpuks isegi aru, et oli vahetusega sisse kukkunud ja püüdis kiiresti loomast lahti saada. Sobis jällegi uus vahetus ühe mustlasega, kellel näis olevat väärtuslik kõrbhobune. Kaup koos, mindi passe registreerima. Et registreerimist „kiirustada“ nagu tähendanud mustlane, haaras viimane mõlemad passid oma kätte ja trügis nendega registreerija laua ette.

Kui S. aga registreerimiselt tagasi tuli, märkas ta imestusega, et tema poolt vahetatud noore kõrbhobuse asemele oli lasila külge seotud küll kõrb, aga hoopis vanem ja kehvem hobune. Mees protesteeris, kuid mustlased käskisid passist vaadata, et ta sama, 20-kr. hobusekronu, ongi vahetanud.

Nüüd vast märkas S., et pass oli mustlase poolt registreerimisel ümber vahetatud. Ta kutsus kohale politsei, kes tegi kindlaks mustlaste nimed, andes paberi nimedega S. kätte, et viimane saaks nende vastu alustada vähemalt tsiviilnõudmist, kuna kriminaalsüüdistuseks puudus alus.

Omakorda kerkis nüüd esile Pärnus tuntud kelm, kes maa-meheks maskeeritult hakkas sõimama mustlasi ja kutsudes S. kaasa ähvardas neile naha peale anda. Mustlased seda kuuldes teesklesid appi karjudes põgenemist. N. ja S. jooksid neile järele. Jooksul kiskus N. nimedevaatamise ettekäändel paberi S. peost ja kadus siis peagi jäljetult rahva hulka. Nii jäi maa-mees ilma ka petturite nimedest. Kelmid olid seganud jäljed.

Sellelaadne mitmekordne ja komplitseeritud pettuslugu näib, kuivõrd kõrgele on arenenud maal ringi liikuvate mitmesuguste kelmide „tehnikat“. Lihtne inimene, kes läheb suure kasu saamise eesmärgiga laadal hobuseid vahetama, ei tea aimagi, kuidas tal nahk üle kõrvade tõmmatakse.“

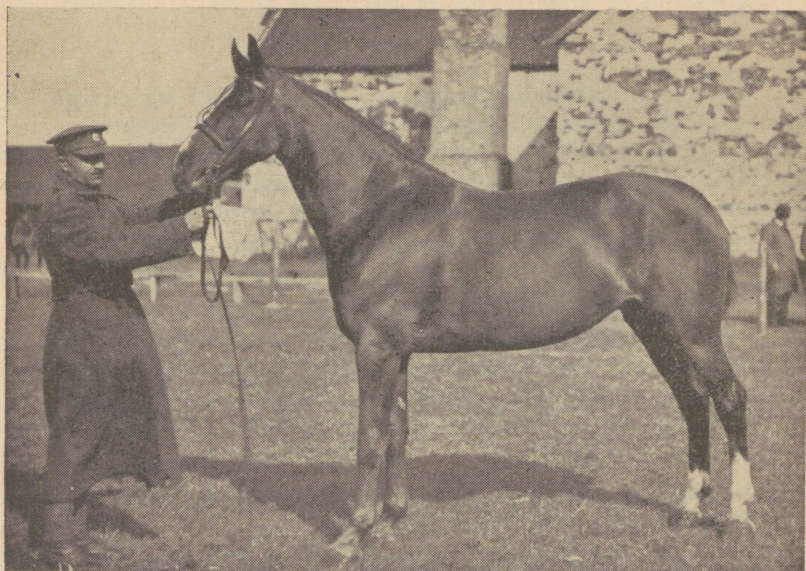
Hobuse ettevalmistamine laadale, hobuse talutamine ja esitamine.

Iga kauba juures on tähtis kauba välimus, mis peab äratama ostjas sümpaatiat ja usaldust kauba vastu. Hobune on elus kaup ja esimese mulje saab ostja hobusest ikkagi tema välimuse järele. Hästi puhastatud ja kammitud hobune on hulga nägusam kui seda on puhastamata ja sõnnikuga määrdinud hobune. Võib ilma liialdamata ütelda, et hästi puhastatud ja korralikult kammitud, nii-ütelda korraliku „tualetiga“ hobuse eest võib saada alati kõrgemat hinda. Oleks soovitav, et hobune enne laata saaks mõned päevad puhkust, siis on tema liigutused elavamad ja samm jõurikkam. Hobuse karvale annab ilusa läike, kui hobusele enne laata mõni nädal sööta linaseemne jahupudru või -keedist.

Harjumata hobust on raske osavasti esitada ja talutada. Selleks vajavad niihästi hobuse talutaja kui ka hobune vastavaid harjutusi. Talutaja peab hobuse iseloomu tundma ja hobusele tuleb süvendada usaldus talutaja vastu. Hobuse talutaja peab hobust talutades seisma pahemal poolel, hobusele võimalikult lähedal ja asuma hobuse kaela või sapsu kohal, hoides parema käega kinni ohelikust üsna lõugade lähedalt, kuna oheliku pärad olgu kindlalt pahemas käes. Talutaja peab reguleerima hobuse sammu ja kui tarvis, jookseb talutaja ühes hobusega. Hobust jooksutades ei pea ka ohelikku pikemaks laskma kui eelpool nimetatud, sest vastasel korral muutub hobuse üle valitsemine raskeks ja hobusel avaneb võimalus talutajat lüüa.

Esitatakse hobune ostjale seistes, peab talutaja võtma seisundi otse hobuse ette, hoides kätega mõlemalt poolt päitsetest, otse suuraudade lähedalt, kinni. Hobune tuleks asetada

seisma ühtlaselt kõigele neljale jalale. Ka seegi nõuab oma-
jagu ettevalmistust ja parem, kui hobusega talutamise ja esita-
mise harjutusi alatakse juba varsaest alates. See vaev tasub
ennast mitmekordselt ära, sest hästi väljaõpetatud ja kasvata-
tud kommetega hobune jätab tõhusa mulje.

Pilt nr. 28.

Hobuse õieti esitamine.

Talutaja seisab otse hobuse ees ja hoiab kätega mõlemalt poolt päitsetest (ohelikest), otse suuraudade lähedalt kinni. Pildil — kindral A. Tõnissoni mära „Daisy”, talutajaks kindrali kutsar Harlampi Rudenko — omaaegne keisrikoja tallide zhokei.

Kui aga hobune viidakse, nagu seda näeme tavaliselt laa-
tadel, laadale porisena, takkudest punutud nõörpäitsetega, kus
juures hobusel puudub esinemise oskus, hobust tuleb nõoriga
vägisi taga vedada ja seistes hobune asetab jalad risti, siis jä-
tab selline loom kohmaka ja nigela mulje ja loomulikult on ka
hind odavam.

Hobusepasside seadus.

Esimene määrus hobusepasside kohta võeti Vabariigi Valitsuse poolt vastu 14. sept. 1920. a. ja on välja kuulutatud sama-aasta RT 187/188. Praegu kehtiv hobusepasside seadus võeti vastu Riigikogu poolt 15. novembril 1932. a. ja hakkas maksma 1. jaanuarist 1933. a. (RT nr. 89. — 1932. a.)

Määrus hobusepasside kohta RT nr. 100 — 1932. a. ja hobusepasside määruse muutmise ja täiendamise määrus RT nr. 84 — 1935. a. ütleb järgmist:

- § 1. Iga hobuseomanik on kohustatud muretsema ja pidama hobusepassi iga oma hobuse kohta, kes on saanud 1 aasta vanaks. Välismaalt sissetoodud vanema kui 1 aastase hobuse suhtes hakkab see kohustus maksma 7. päeval pärast üle piiri toomist.
- § 2. Hobusepass muretsetakse hobuseomaniku elukoha järgi linna-, alevi- või vallavalitsuselt.
- § 7. Hobuse võõrandamisel antakse hobusepass üle uuele omanikule, mille kohta passile teeb vastava märkuse linna-, alevi- või vallavalitsus. Märkuse kirjutab alla hobuse endine omanik, viimase surma korral tema pärija või hool-daja.
- § 6. Hobuse tundemärke muutvate loomaarstlike tööde läbi-viimisel teeb hobusepassile vastava paranduse neid töid teostanud ametlik loomaarst. Kui loomaarstlikud tööd on läbi viidud mitteametliku loomaarsti või loomavelskeri poolt, teeb hobusepassile vastava paranduse linna-, alevi- või vallavalitsus loomaarsti või loomavelskeri tunnistuse alusel või kahe kodaniku suulise tõenduse põhjal. Hobuse-omanik on kohustatud laskma teha paranduse hobusepas-sile hiljemalt kahe nädala jooksul, arvates loomaarstlik-kude tööde läbiviimise päevast.

Kohtu- ja siseministri juhtnöörid hobusepasside kohta, mis välja kuulutatud RT nr. 3 — 1933. a. ütleavad muuseas järgmist:

- § 3. Hobusepassi saamiseks peab hobuse omanik näitama hobuse ette passiandjale ametnikule. Viimane teeb kindlaks hobuseomaniku isiku, vaatab hobuse üle ja märgib üles ho-

buse soo, kõrguse, vanuse ja muud tundemärgid ning kannab need passile. Passiandja ametnik võib hobuse ettenäitamist jätta nõudmata passi uuendamise korral, kaotamise, hävimise, rebenemise jne. puhul, kui hobusepasside registris (raamatus) tarvilikud andmed leiduvad.

§ 4. Hobuse tundemärkide kandmisel passile tuleb silmas pida järgmisi juhtnööre:

- a) hobuse vanusena märgitakse sünniaasta ja -kuu, mis kirjutatakse numbritega ja sõnadega (näiteks — „mai 1930 (kolmkümmend)“), sünnikuu märkimise võib ära jätta, kui seda ei saa kindlaks teha. Vanus märgitakse kas dokumendi, hobuse hammaste või hobuseomaniku üteluse järgi, tarviduse korral tehakse vanus kindlaks asjatundja kaudu.
- b) hobuse kõrgus märgitakse sentimeetrites numbritega ja sõnadega (näiteks „161 sm. (üks, kuus, üks)“). Kõrgust mõõdetakse turjalt (esimeste jalgade kohalt) tassel maapinnal.
- c) hobuse karva ja eriliste tundemärkide märkimisviisi ja nende loetelu vaata lehekülj nr. 23. peatükis „Hobuse karva (värvuse) lühike kirjeldus“.
- d) hobuse väärtust ei ole tarvis passile märkida.

§ 8. Hobusepassi hävimise või kaotamise puhul võetakse passi uuendajalt avaldus, milles tähendatakse, kust ja millal oli endine pass välja antud ja kuhu pass jäänud, võttes avaldajalt sellekohase allkirja. See järgi kontrollitakse hobusepasside registrist või passi väljaandnud asutisest, kas vastavad andmed on õiged, ja siis antakse välja uus hobusepass.

Kulunud, rebenenud või määrdunud hobusepassi ümbervahetamisel võetakse vana pass ära ja tehtakse selle esimesele leheküljele märkus, et ta on tühistatud ja et tema asemele antud välja uus, märkides ära uue passi väljaandmise aja ja väljaandja asutise nimetuse.

§ 9. Parandused ja muudatused hobuse tundemärkides tehakse passile punase tindiga kas muudetava teksti juures või passi neljandal (tühjal) leheküljel. Parandused ja muudatused tõestatakse allkirjade ja pitseriga.

§10. Endise omaniku allkirja tõestamisel hobuse võõrandamise puhul tuleb endise omaniku isik kindlaks teha.

Hobusepass on hobuse „teenistusleht“.

Tänu hobusepasside seadusele, on meil hobusevargused juba haruldased sündmused. Hobusepasside sunduslikkus hoiab ära ka hulk pettuseid ja tüssamisi hobuseostu-müügi korral, kuna ta annab meile teada endise omaniku aadressi. Ent siiski ei garanteeri hobusepasski meile igakord ausat hobusemüüjat, veel vähem garanteerib ta meile hobuseväärtust ja ausat müügitehingut. Põhjused selleks on mitmesugused. Esiteks — pole hobusepass mitte hobuse tervisetunnistus, kuna ta hobuse tervisliku seisukorra kohta ei ütle meile midagi. Teiseks — on enamik hobusepasse täidetud väga lohakalt. Hobuse karva (värvuse) liigitelu ei ole täpne, hobuse tunnuste kirjeldus on puudulik ja passile märgitud hobuse vanus ei vasta igakord hobuse tõelisele vanusele. Need hobuse passide puudused on praeguse passide väljaandmise viisi juures paratamatud, sest hobusepasse väljakirjutavad omavalitsuste ametnikud pole küllalt kompetentsed küsimustes, nagu seda on hobuse vanus, karva ja tunnuste loetelu, kuna hobuse tervisliku seisukorra kohta ei nõuagi hobusepasside seadus ülestähendusi. Eespool loetletud hobusepasside puudused võimaldavad meil praegugi hobuseostu-müügi juures sooritada igasuguseid pettuseid ja veel enamgi: nad võimaldavad müüa hobuse võõra passiga ära, kui hobuse karv ja jämedalt kirjeldatud tunnused ühtuvad.

Kolmandaks — hobuseostjad ei vaata hobuse passi veel igakord täie tõsidusega järele. Sageli ostetakse hobune ära ja pass lastakse saata hiljem postiteel järele. Sarnane suhtumine hobuse passile on suurim lohakus. Niimoodi saadetakse hobuseostjale võõras pass ja seegi saadetakse ostjale suure hili-nemisega. Seega viidetakse palju aega ja kaotatakse ära tähtsajad, mis annaks teinekord võimaluse hobuseostu-müügi lepingut tühistada. Hobuse passile tuleb vaadata, kui hobuse „teenistuslehele“. On hobusel mõned vead või haigused, siis käib hobune käest-kätte ja ükski peremees ei pea teda kaua. Nagu teada, märgitakse passile peremehe vahetused üles. Hobusele, mis teeninud lühikese aja jooksul paljuid peremehi, tuleb vaadata alati kahtlaselt. Aga ka selles küsimuses võimaldab hobusepasside seadus sohki teha, sest pass võib minna „kaduma“ ja uuesti võetud pass ei näita meile enam, mitme peremehe juures on hobune teeninud ja mitu ostu-müügi tehingut on hobune üleelanud.

Mida peab hobuse ostja-müüja teadma loomatervishoiu seadustest-määrustest.

Väljavõtted vastavatest seadustest ja määrustest.

Loomataudide vastu võitlemise seadus:

- § 3. Ametlikud loomaarstid on kohustatud oma jaoskonna pii-rides koha peale välja sõitma ja tarvilised korraldused tegema kui nendele teatatakse kas looma omaniku, politsei ehk kohaliku omavalitsuse asutuse poolt taudikahtlase loomahaiguse ilmumisest.
- § 9. Kui loomade hulgas taudikahtlaste tundemärkidega haigeksjäämist ehk suremist ette tuleb, on loomade omanik ehk tema asemik kohustatud sellest viibimata kohalikule ametlikule loomaarstile ehk politseile teatama, teatama on kohustatud ka kõik muud isikud, kellel loomadega tegemist on, nagu loomakauplejad, loomatalitajad jne.
- §14. Loomataudi ilmumisel on ametlik loomaarst kohustatud politsei kaastegevusel taudi ilmumise põhjust kindlaks tegema ja tagajärgedest loomatervishoiu peavalitsusele viibimata teatama.
- §16. Kõik loomalaadad ja avalikud kohad, kus loomadega kaubeldakse, või neid muul põhjusel kokku kogutakse, kui ka kõik kogukondlised ja eratapamajad ning asutused, milles looma tooresaineid ümber töötatakse, käivad ametliku loomaarsti valve alla.
- §28. Tatitaudised loomad hukatakse ära ametliku loomaarsti korraldusel.
- §43. Kärnataudiste hobuste ja lammaste laskmine väljaspoole majapidamise piirisid on ilma ametliku loomaarsti loata keelatud. Kui kärnahaiged loomad kolme kuu jooksul haiguste kindlakstegemise päevast arvates, ära ei ole arstitud, on loomatervishoiu peavalitsusel õigus looma hukkamist korraldada.
- §52. Loomataudide pärast ärahukatud ehk surnud loomade ja hävitatud asjade eest maksetakse riigi poolt loomade omanikkudele kahjutasu põllutöoministeeriumi sunduslikkudes määrustes ettenähtud hindamiskomisjonide põhjal.
- Märkus: Tatitaudi pärast hukatud hobuse eest maksetakse looma täisväärtus. Kahjutasu ei makseta, kui loomade omanikud ehk nende asemikud kolme päeva jooksul ei ole looma taudikahtlasest haigeksjäämisest teatanud, või kui looma omanik looma haigena on ostnud. Viimase asjaoluga peaks iga hobuseostja tõsiselt arvestama. (A. L.)

Loomataudide vastu võitlemise määrused.

- § 41. On ametlik loomaarst tatitaudi hobustel kindlaks teinud, siis hukatakse hobune loomaarsti juhatause järele politsei korraldusel. Tatitaudi ilmumisest peab politsei kohalikule omavalitsusele teatama avalikuks teadaandmiseks.
- § 42. Kui hukkamiseni tulevad tatitaudised hobused sulgeda rumi, kuhu teiste hobuste paigutamine keelatud. Tatitaudiste hobuste talitamiseks tarvitatavoid nõusid, nagu sõime, künasid, ja muid asju ei tohi enne põhjalikku desinfektsiooni suletud ruumist ära viia ega tarvitada.
- § 45. Suletud hobuseid ei tohi ilma ametliku loomaarsti loata määratud ruumist välja tuua, samuti ei tohi hobuse talitamiseks tarvitatavoid tallinõusid, nagu sõimi, künasid ja muid asju enne põhjalikku desinfektsiooni suletud ruumist ära viia.
Suletud hobuseid peab ametlik loomaarst mitte harvem kui iga kahe nädala tagant üle vaatama.
- § 47. Kui tatitaudikahtluse pärast suletud hobune sureb, siis peab omanik sellest ametlikule loomaarstile või politseile teatama. Hobuse korjust ei tohi ilma ametliku loomaarsti loata ei lahata ega kõrvaldada.
- §103. Kärnaste hobustega ilmumine avalikkudesse kohtadesse, nagu laatadele, sissesõiduhoovidesse, kiriku juurde jne. on keelatud.
- §104. Kärnataudiseid ja taudikahtlaseid hobuseid ja kõiki loomi, kes kärnataudises majapidamises viibivad, on keelatud enne kärnataudi lõppemist võõrastesse ruumidesse mahutada. Ka karjamaale laskmine on keelatud, kui nad seal tervete loomadega kokku võivad puutuda. Hobuseriistu, vaipu ja puhastamise abinõusid, mida kärnataudistele hobustele tarvitati, ei tohi enne nende desinfitseerimist tervetele loomadele tarvitada. Kärnataudiste loomade ümberpaigutamine teise ruumi enne kärnataudi lõppemist on ilma ametliku loomaarsti loata keelatud.
- §106. Kärnataudiste loomade nahku võib taudisest majapidamisest hästi kuivatatult ehk märjalt soolatult välja viia.

Loomade ja loomatooressaaduste veomäärus.

- § 1. Taudihaigete ja taudikahtlaste loomade vedu raudteel, vesiteel, maanteel kui ka õhuteel on keelatud.
- § 2. Piirkondadest, kus ettetulnud loomataudide pärast sulgemise seisukord maksmas, on loomade vedu raudteel, maanteel, vesiteel ja õhuteel ainult selles määruses ette nähtud tervisetunnistusega lubatud.
- § 3. Tervisetunnistus on maksev loomade veoks vastuvõtmiseks 3 päeva, tunnistuse väljaandmise ajast arvates. Tunnistused märgitakse looma laadimise jaamas või sadamas templita, millel jaama või sadama nimetus ja kuupäev.
- § 9. Vagunitesse kui ka laevadele laadimise juures loomade kinnisidumise abinõud — rõngad, käsipuud, loomade kinnisidumiseks ja vahepuud, olgu loomade omanikkude poolt.
- § 15. Loomi, kelle vedu üle 6 tunni kestab, peab enne laadimist joodetama kui ka teel söödetama ja joodetama; jootmine raudteel sünnib jaamades, mis raudteevalitsuse poolt selleks määratud ja kus sellekohased sisseseaded olgu.
- § 16. Kui teel loomade haigeksjäämist ehk suremist ette tuleb, peab vastava jaamaülem sellest telegraafi teel teatama sellele jaamale, kus ligidal ametlik loomaarst asub. Loomade haiguse- ja surmajuhtumistest peab teatama jaamaülemale loomade omanik ehk saatja.
- § 17. Loomade saatja peab loomade vagunitesse ja laevadele laadimise eest hoolt kandma ja tarvilised kinnisidumise abinõud muretsema. Saatja on kohustatud ametlikule loomaarstile tema ametikohuste täitmisel abiks olema.

Omanik on kohustatud loomade teelviibimise ajal nende eest hoolitsema, neid söötma ja jootma. Rongijuht peab saatjale rongis koha juhatama. On aga saatjate juuresolemine loomade vagunis tarvilik, peab korrapidaja ametnik ehk rongijuht saatjat sinna mahutama.

Hobuse ostu-müügitähingud Balti eraseaduse järele.

Balti eraseaduse § 3252. järele saab hobuseostja nõuda ostulepingu tühistamist ja hobuse tagasivõtmist müüja poolt, kui hobune põeb tatitõbe, perusust, või on pime silmakae pärast. Eesti ja Kuura kubermangu linnades annab lepingu tühjamiseks põhjuse ka veel rinnutis ehk puuslak. Muidugi mõista ainult sel korral, kui hobusemüüja nende haiguste olemasolust ostjale vaikis.

Sellejuures tuleb aga meelespidada, et lepingu tühjamiseks nõudeesitamise tähtaegu mööda ei lasta. Balti eraseaduse § 3271. järele on need tähtajad Eesti kubermangu piirides ülalnimetatud haiguste korral 3 nädalat ja Liivimaa linnaõiguse järele 8 päeva.

Kõigil teistel juhtudel Liivi- ja Eestimaal ostulepingu tühistamise nõudeõigus tühistub 6 kuu jooksul arvates ostu-müügi lepingu sõlmimisest.

Hobuseostu-müügilepingut saab tühistada ka siis, kui mõned teised vead või haigused hobusemüüja poolt olid meelega või pahatahtlikult varjatud. Viimasel juhul ei vabane hobusemüüja vastutusest isegi ka siis mitte, kui müügitehingu juures müüja ütleb enese lahti vastutusest hobuse vigade eest (B. E. S. § 3253). Balti eraseaduse § 3251. järele vastutab hobusemüüja kõikide nende vigade eest, millede olemasolu ta eitas ostjale.

B. E. S. § 3254 järele vastutab hobusemüüja kõikide nende häade ja kasulikkude omaduste puudumise eest, millede olemasolu ta jaatas ja seda isegi sel juhul, kui müüja seda tegi peale müügilepingu sõlmimist.

B. E. S. § 3255 järele on üldsõnaline müüdava asja ülistamine lubatud, kuid iga konkreetne asja hääduse nimetamine peab olema müüdava asja väärtuse ja omadusega kooskõlas. Nii näiteks ei kuulu üldsõnalise hobuse ülistamise mõiste alla ütelus: „hobune on hea ja terve“. Viimane ütelus peab kindlustama ostjale, et hobune on tõeliselt hea ja terve.

B. E. S. § 3257. ja 3258. järele on hobuseostjal õigus nõuda ostu-müügilepingu tühistamist ja müüja poolt hobuse tagasivõtmist ja maksetud raha tagaasisaamist, kui müüja pahatahtlikult ja ettekavatsetult vaikis hobuse vigadest, varjas neid meelega, eitas nende olemasolu või tunnistas hobusele omadusi ja väärtusi, mida tegelikult müüdnud hobune ei oma.

B. E. S. §§ 3251, 3254—3258. järele on ostu-müügilepingu tühistamiseks B. E. S. § 3271. põhjal ettenähtud 6-kuuline tähtaeg.

B. E. S. § 3363 järele on Tallinnas, Haapsalus, Rakveres ja Liivimaa linnades, kui hobuseid ja veiseid ostetakse-müüakse käsiraha andmisega, õigus mõlemail pooltel tühistada ostu-müügilepingut seega, et käsiraha veel samal päeval tagasitakse või tagasi nõutakse. Ei sünni käsiraha tagasimaksmine või tagasinõudmine samal päeval, astub ostu-müügileping jõusse, väljaarvatud juhtum, kui hobune põeb § 3252. nimetatud haigusi, millal Liivimaa linnaõiguse järele on ostu-müügilepingu tühistamiseks ettenähtud 8-päevaline tähtaeg ostu-müügitehingu päevast arvates.

B. E. S. § 3366. järele, käsirahaga ostu-müügitehingu juures, kui tehing pole täideviidud käsiraha vastuvõtja poolt, on ta kohustatud käsirahaandjale maksma tagasi käsiraha kahekordselt; loobub aga lepingust käsiraha andja, kaotab ta käsiraha müüja kasuks. Annab aga müüja käsiraha ostu-müügilepingu sõlmimise päeval tagasi, siis ei nõua seadus (B. E. S. § 3363) käsiraha kahekordset maksmist, või nõuab ostja samal päeval käsiraha tagasi, siis ei kaota mitte käsiraha. Mõlemail juhtumil loetakse ostu-müügileping tühistatuks.

Hobuste kaitseks.

Mainitud raamat on kirjutatud hobusemüüja-ostja kaitseks petturite vastu. Minu seesmine veene aga sunnib mind raamatu lõpus sõna võtma ka hobuse kaitseks. Jätanud kõrvale need toorused ja piinad, mida oma trikkide ja võtetega mustlased ja parisnikud valmistavad hobustele, peab tunnistama, et üldiselt hobustega ümberkäimine jätab meil veel palju soovida. Loomakaitse liikumisel on sellel alal veel suur tööpõld ees. Sundmäärustega aga ei saa palju pehmendada toorusi hobuse kui vanima inimsoo orja vastu. Eestlastes kui kuulsas hobusekasvataja rahvas tuleb äratada ellu see hobuse armastus ja hindamine, millest pajatab „Kalevipoeg“:

Võtke hobuda hoielda,
Ravitseda ratsukesta,
Sööta sadulakandijat
Kõrbi ruuna kosutada!
Viige enne muid murule,
Enne koitu koppelisse,
Enne aega allikale,
Enne päeva põllu äärde.

(Kp. XIX. 441—448.)

Erakorralised jõupingutused, kui neid ettekirjutavad erakorralised ajad, looduse olud jne., on vabandatavad. Liialdusi erakorralisuse nimel vabandada ei või, sest üliraske tööga hobuste tapmist ja toorest ümberkäimisest ei vabanda ka kõige tarvilikum töö.

Hobustega ümberkäies peab meeles pidama, et ka loomadel on tunded, hingeelu ja hobustel meie koduloomade seast, peale koera, on hingemaailm sügavaim. Hobune tuletab head pere-meest kümne ja veel enamgi aasta tagant meelde, mis annab tunnistust tema heast meelespidamise võimest. Nagu mees,

nõnda tihti tema hobune. Kus on korralik peremees, seal on ka korralikud hobused ja überpöördult.

Olen leidnud väga palju sarnasust hobuse ja peremehe tervislikus seisukorras. Paljudes kohtades, kus hobuse peremees ennast tööga ära on tapnud, küüru ja lombakaks jäänud, seal on ka ta hobune samuti lombakas, küürus ja ära kurnatud „kronuke“ halva ümberkäimise ja üleliigse töö tagajärjel. Hobuse hindamine peremehe järele ja isegi kogu valla hindamine hobuste järele on leidnud ka meie rahvaluules vastava hinnangu ja võrdluse. Nii näiteks võrreldaks rahvaluules kahte ja nimelt Roela ja Kulina valda järgmiselt:

„Tunnukse Roela valda,
Kui nad lähvad linna poole,
Astuvad alevi poole:
Kubjas kui kurat eeli,
Junkur kui Juudas järella,
Rahvas rauetsed vahella,
Hobu oli eessa hallitanud,
Look oli peala loga-laga,
Rangid kaelas riga-raga,
Aisa otsad hallitanud,
Ise kontsussa kohiseb,
Jala närtsussa nahiseb,
Vana viisussa vihiseb.“

„Tunnukse Kulina valda,
Kui nad lähvad linna poole,
Astuvad alevi poole:
Kubjas kui kuu eeli,
Junkur kui Jumal järella,
Hobu oli eessa ilma suuri,
Rangid on rahast valatud,
Look on peala Looja loodud,
Aisa otsad haljastatud,
Rahvas südised seessa,
Sees on saabaste sahina,
Ummiskingade uhina,
Reag-nahk kinga raksumine,
Park-nahk kinga paukumine.“

Hobust võib õigusega majapidamise korralduse peeglikult nimetada. Olgugi, et ta on tumm ori, seda selgemini räägib ta keha seisukord avalikult meile peremehe majapidamise korraldustest ja puudustest ja seda kaebavat „avalikku hobusekeelt“ peaks iga hobusepidaja mõistma. Kui hobuse karvakate sõnniku korruga on krohvitud, eks see tõenda küllalt selgesti ta peremehe hooletust.

Inimene on loomad looduse rüpest endale teenistusse võtnud, sellepärast on tema kohus oma teenijate eest ka vääriliselt ja inimesele kohaselt hoolitseda ja tunda nende puudusi. Hobused on inimsoo kõige vanemad teenijad; nad on igalpool, isegi lahinguväljal inimese truud seltsilised.

Hobuste väärtust tundis õieti juba Muhhamed, kui ta lausus: „Ilmade valitsus peitub hobuste silmade vahel.“ Selle ütelsega rajas ta aluse pärastisele ülemaailma kuulsale Araabia hobusekasvatusele.

„Peremees pulmas, hobune põrgus,“ ütleb Eesti vanasõna ja kui palju on häid hobuseid pulmasõitudel kui ka peremehe mitte kaines olekus vigastatud!

Meie elumajade seinu ehivad tihti kaunid ja tuumakad pühakirja salmid. Soovitan neile ka järgmist: „Õige tunneb oma lojuse hingeava, aga õelate halastus on hirmus“.

Avaldan lõpuks palve, mida ma vana eesti tööhobuse sõnade järele olen kirja pannud:

Eesti hobuse palve.

Mina, sinu truualamlik teener, kes ei ole nõudnud veel 8 tunnilist tööpäeva ja keda ei kaitse veel töökaitse komissar, palun sind, ära tee mulle liiga. Ma ei nõua küll 8 tunnilist tööpäeva, kuid ei suuda ka 24 tundi tööd teha.

Igapäevast leiba — kaeru — anna mulle tänapäev. Toitu anna vähe aga tihti, sest mu kõht on väike, ega pole nii suur, nagu lehma kõht. Toida mind iga päev ühel ajal ja järjekindlalt, sest, pai peremees, sa ise saad ka vihaseks, kui perenaine lõunaga pole õigeaks ajaks valmis saanud. Söögiaegu anna minule 2 tundi leiba „luusse laskmiseks“. Jooda mind alati ühel ajal ja ühtemoodi enne kaeru puhta külma veega. Anna mulle kaerad tervelt või jahuna, ära anna mitte jahurokka, sest ega sinu teisedki teenijad siis rahul ei ole, kui perenaine nendele alati kõrdikausi lauale paneb. Puhasta nädalas kordki minu söögiküna.

Heinad pane mu küna teise otsa, ehk tee mulle heinte jaoks kast või sõim. Heina redelid, või varbid kõrgelt seina pealt lae alt võta maha, sest ega sina isegi, pai peremees, leiba lae alt nõõri otsast ei hammusta.

Ära väeta minu sapsusid sõnnikuga, sest juurvilja sinna peale külida ikka ei saa. Kui sa talvel pakasega mind higiseks oled ajanud ja ise lähed „topsi võtma“, et sooja saada, siis kata mindki tekiga kinni.

Tarvitatud kirjandus.

1. B. Schoenbeck — Ratgeber beim Pferdekauf.
  2. Kaarlo Gummerus ja Aksel Alfthan — Hobusekasvatuse käsiraamat.
  3. A. Rängel — Hobuse vanaduse hindamine.
  4. A. Rängel — Koduloomade arstimine ja sünnitusabi.
  5. A. Rängel — Hobuserautamise õpetus.
  6. A. Arras — Tähtsamad koduloomade hakkavad haigused.
  7. Prof. Dr. L. Steuert — Das Buch vom gesunden und kranken Haustier.
  8. Graf C. G. Wrangel — Das Buch vom Pferde.
  9. Georg Ohman — Hevosopin käsikirja.
  10. A. Bergman — Kengityps-oppi.
  11. Г. Шварцнеккеръ — Коннозаводство.
  12. Проф. П. Н. Кулешовъ — Коневодство.
  13. Проф. В. Хлюдзинскій — Обманы лошадиныхъ барышниковъ.
  14. А. Базаряниновъ — О порокахъ у лошади.
  15. Маг. В. Е. Евтихievъ — Терапевтический спутникъ ветеринарныхъ врачей и студентовъ
-

A

10800

11

83929

12